

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА
АКАДЕМІЯ»

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ВЧЕНІ НаУКМА

Марія Григорівна Горкун

Біобібліографічний
нарис

Київ
2007

Shapiro

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА
АКАДЕМІЯ»
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Серія “ВЧЕНІ НАУКМА”

Марія Григорівна Горкун

Біобібліографічний
нарис

Київ

Видавничий дім
«Києво-Могилянська академія»
2007

УДК 012: [811.111 + 37.011.31]
Г694

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ:

*В. П. Моренець (голова),
В. Є. Панченко, Л. І. Кострова, Т. О. Ярошенко,
Л.Є. Мечова (секретар)*

- © М. Г. Горкун, Н. О. Манойло,
Т. О. Патрушева, укладачі, 2007
- © О. П. Авраменко, Б. М. Лужевський,
В. В. Морозова, О. С. Омельчук,
Л. С. Соловей, Н. С. Шкура, автори
статей, 2007
- © Видавничий дім «Києво-Могилянська
академія», 2007

ЗМІСТ

Від укладачів	4
<i>Марія Григорівна Горкун</i> . Слово про навчання іноземним мовам. Пропам'ятні життєві події і дати	6
Ті, хто йшов поруч	63
<i>Валентина Володимирівна Морозова</i>	63
<i>Ольга Сергіївна Омельчук</i>	67
<i>Лія Степанівна Соловей</i>	70
<i>Ольга Петрівна Авраменко</i>	73
<i>Ніна Степанівна Шкура</i>	76
<i>Борис Михайлович Лужевський</i>	79
Біобібліографія	82
I. Про професора	82
II. Хронологічний показчик праць Марії Григорівни Горкун	82
Додаток. Наукові діафільми англійською мовою для немовних вузів	94
Іменний показчик	95

ВІД УКЛАДАЧІВ

Біобібліографічний нарис видано до 80-річного ювілею відомого вченого, викладача за покликом душі, доктора філологічних наук, професора Національного університету «Києво-Могилянська академія» Марії Григорівни Горкун.

З ім'ям Марії Григорівни Горкун пов'язано розвиток методики навчання іноземним мовам, зокрема англійській, студентів немовних вищих навчальних закладів. Професор М. Г. Горкун є автором унікальних методик та інноваційних методів у вивченні англійської мови. Це її розробки з мовленнєво-діяльнісного підходу, програмовані методи викладання, методичні вказівки з перекладу та рекомендації з використання навчальних діафільмів англійською мовою.

Завдяки автобіографічному матеріалу Марії Григорівни Горкун «Пропам'ятні життєві події та дати» та статей науковців В. В. Морозової, О. С. Омельчук, Л. С. Соловей, О. П. Авраменко, Н. С. Шкури, Б. М. Лужевського складено різнобічний портрет вченого. Це видання стало першим у серії «Вчені НаУКМА» біобібліографічним нарисом.

Структурно видання складається з автобіографічного матеріалу, у якому Марія Григорівна Горкун подає авторську концепцію творчого та наукового життя з посиланнями та коментарями до праць, зібраних у біобібліографічному покажчику; статей науковців-колег про її життєву, викладацьку та наукову позицію – сподвижника, ентузіаста, працелюба.

Друга його складова – біобібліографія Марії Григорівни Горкун, до якої увійшли праці з 1956 по 2004 рр. та додаток: «Наукові діафільми англійською мовою для немовних вузів».

Праці у покажчику розташовано в хронологічній послідовності, у межах року – в алфавітному порядку; виняток становлять підручники, які подано на початку відповідного року. Відбирання матеріалу до бібліографічного покажчика завершено у вересні 2006 року. Праці, які не вдалося переглянути *de visu*,

позначено астериском. У процесі відбирання було використано фонди Наукової бібліотеки НАУКМА, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, бібліотеки Київського національного університету технологій та дизайну, а також матеріали з мережі Інтернет. Особлива подяка Марії Григорівні за надання особистих фондів та активну допомогу в підготовці цього покажчика. Матеріали описано згідно з Державними стандартами України. Бібліографічний опис здійснено за ГОСТ 7.1-84 «Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления» та інструктивно-методичним посібником «Составление библиографического описания. Краткие правила» (М., 1991). Слова і словосполучення скорочено відповідно до ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги і правила» і ГОСТ 7.12-93 «Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила». Бібліографічний опис джерел виконано мовою видання. Опис здійснено відповідно до правил сучасного українського правопису. Довідковий апарат містить: «Від укладачів» та «Іменний покажчик».

Сподіваємося, ця праця стане корисною науковцям, викладачам, студентам, а також усім, хто цікавиться розвитком філологічних наук.

Марія Григорівна Горкун

СЛОВО ПРО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ

Пропам'ятні життєві події і дати

Вступ

Якби я знала, з чого почати опис цієї бібліографічної довідки, яка містить майже все, що я написала і опублікувала протягом свого життя, я просто брала б кожен роботу і щось розповідала про неї, про її зміст, цінність чи марноту.

Проте я не робитиму цього, оскільки воно не є головним. Кожна робота є робота. Вона сама за себе скаже. І не в цьому суть. Суть в тому, що в цих роботах лежить моє життя. Та не можу ж я розповідати тут про все своє життя. Як зробити це якомога стисліше і не відійти від теми – ось що мене турбувало.

Тому я обрала іншу архітектуру свого опису бібліографії. Я не обмежилась простим **переліком своїх праць** і коротких анотацій до них, а запровадила, так би мовити, передісторію кожної з них: **як, чому, коли** були опубліковані ці праці, які події та чинники вплинули на їх зміст, напрям і значення. Ось такий собі «background», на якому вони з'явилися. Так я несвідомо в своїх працях захопила і чималий шмат свого життя, в яке впліталось багато людей, з якими мене тісно пов'язувала робота, спільні інтереси та проблеми, які треба було вирішувати.

Проте ця робота не є **автобіографією**. Я намагалась уникати подробиць з особистого життя, які не знайшли безпосереднього відображення в моїх друкованих працях. Хоча, безумовно, моє особисте життя частково впливало на все, що я робила.

Може, саме ось ця сторінка з мого особистого життя і мала такий вплив. Це було дуже давно. Мій батько, простий донецький робітник, запитав мене після закінчення школи, ким я хочу бути. «Вчителем іноземної мови», – коротко відповіла я. Свою майбутньою професією я не дуже переймалася. Я вибрала факультет романо-германських мов і літератур Київського державного університету через своє захоплення літературою, без якої я не уявляла своєї освіти. Проста дитяча романтична позиція в такій серйозній справі, як вибір свого життєвого призначення.

Проте батько, зрозуміло, мислив більш практично, ніж я. Він трохи помовчав, а тоді сказав: «Тобто ти будеш навчати інших людей чужих мов?», – і далі вів: «У мене була вчителька, яка трохи вивчала у гімназії французьку мову. Гімназії вона не закінчила, а пішла в сільську школу нас навчати. Вона нам розповідала про французьку мову, називала нам чудні французькі слова, які я вже не пам'ятаю. Мене вразило тоді, що ці слова зовсім не були схожі на наші, і я не міг збагнути, як їх можна вивчити. Це мені видавалось таким нездійсненним. Отже, дочко, ти вибрала собі дуже **тяжку** працю, але почесну і, мабуть, цікаву», – сказав мій батько, усміхаючись у свої вуса.

Чи знав цей мудрий чоловік – мій батько – що його наївне зауваження про іноземну мову, породжене ностальгією за недосяжністю опанування загадковою французькою мовою в дитинстві, стане наріжним каменем у моєму житті? Напевно, не знав. Не знала тоді цього і я. Більше того, ця наша розмова призабулася, але не загубилася в моєму подальшому студентському розмаїтому житті, де було всього ой, як багато!

1. Навчання. Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка (1945–1950 рр.)

Своє життя в Київському державному університеті (КДУ), де я почала навчатись у 1945 році, я можу коротко характеризувати як щасливе повоєнне лихоліття. Це період і хлібних карток, і порожніх полиць у гастрономі, й кілометрових черг на Бесарабці за «анкою» (так називалось перше модне штапельне полотно). Проте найголовнішим було те, що після німецької окупації ми знову стали вільними й отримали змогу навчатися, у нас було майбутнє.

А спочатку не вистачало всього: аудиторій для занять, бібліотек, підручників, книжок, зошитів, предметів побуту тощо.

Червоний корпус університету стояв напівзруйнований, ми розбирали завали. В основному заняття відбувалися в третю зміну (після 18 години) в школах, розташованих на навколишніх вулицях. Але ми були по-справжньому щасливі. І коли після очікування в бібліотечній черзі до рук потрапляв томик когось із давньогрецьких чи давньоримських класиків, то було майже справжнє свято. Під час лекцій у Жовтому корпусі, ми мали змогу ввечері, йдучи з читальні в гуртожиток Володимирською, зайти в Оперний театр, купити за 80 коп. квиток на гальорку і увесь вечір насолоджуватися чудовою музикою і співом наших неперевершених виконавців: Б. Гмирі. З. Гайдай, С. Паторжинського та багатьох інших.

Я хочу подякувати квітові інтелігенції нашої нації того важкого часу, людям, які прикрашали наше життя, запалювали іскри любові до високої музики, пізнання майстерності виконавців, відкривали нам таїну духовності в мистецтві. Крім цього, щонеділі ми слухали у філармонії, в Університеті музичної культури лекції високопрофесійних знавців історії музики, які супроводжувалися співом відомих, талановитих виконавців.

Ми пили великими ковтками цю насолоду мистецтвом, за яким так спрагли наші душі.

А ще світ спорту! Секція альпінізму, в яку я потрапила, дала мені можливість брати участь у тренуваннях на крутих схилах Дніпра у Вишгороді, на скелях берегами Тетерева в Житомирі, тренуваннях на літніх зборах на Кавказі в Приельбруссі (ущелина Адил-Су).

А взимку працювала безкоштовна ковзанка на стадіоні «Динамо». Яке це чудо! Хоча ми були напівголодними, але в такі миті почувались найщасливішими. Ви скажете: «Молодість!» – Так. Я згодна, це ностальгія за молодістю. І я відчуваю, що маюю той час однобоко, мазками, які не дають повної картини. А я хотіла б бути чесною перед читачем, який дивиться на ті часи з сьогодніня.

Це тепер ми знаємо про голодомори, розстріли, гулаги, тотальне переслідування КДБ кожного кроку, кожної думки, репресії та багато іншого. А тоді про це не те, щоб ми не здогадувались чи не знали, а просто ніхто не обговорював цих явищ. Суспільство жило ніби мовчки. Потужно пропагували побудову соціалізму, комунізму, світле майбутнє. Про це говорити було можна.

Суспільство було сковане страхом.

Зараз у нас можна запитати, чому ми не боролися, не протестували, зрештою, не померли. І це ніби справедливий закид. Але він відірваний від реальності. Не всім дано прокладати шлях до свободи

відкритою боротьбою. Доля обдаровує такою відвагою лише справжніх героїв. А переважна більшість суспільства – не герої. Героїв одиниці. На жаль, такого суспільства, в якому всі були б героями, немає, та й мабуть, ніколи не було.

Безумовно, я не вважала себе героєм. Крім цього, я не бачила жодного способу для боротьби з системою та її діями. На мою думку, це було абсолютно неможливим.

Дивно якось доля зводить людей з особистостями, які якось неочікувано випадково впливають на їхнє життя. Так, на першому курсі університету доля звела мене з дівчиною, ім'я якої зберегла моя пам'ять – Леною Галузо, студенткою філософського факультету, яка прочитала мені свої незвичайні вірші, в яких відверто і сміливо виступала проти існуючої системи. Вона приголомшила мене своїм запалом і енергетикою. Я вперше в житті зустріла людину, яка заговорила про те, про що всі мовчали. І це зробила звичайна тендітна дівчина, зовсім юна, моя ровесниця. Після короткого мовчання, коли я отямилася, в моїй голові була думка – попередити про те, що її вірші можуть завдати їй великої шкоди. Але вона мені спокійно відповіла, що знає про це, адже ця система розстріляла її батька і замучила матір, тому вона й вирішила боротися з нею. Лену переповнював відчай і біль. Мовчання було для неї нестерпним, вона хотіла діяти. Єдиним способом для боротьби з системою у неї були її вірші, тому вона не могла не писати і не читати їх людям. Ця зустріч наша була останньою. Більше я її ніколи не зустріла. Мої пошуки на факультеті, розпитування однокурсників були даремними. Ніхто нічого про неї не знав, навіть хлопець Володя, з яким вона дружила. Ось так людина розчинилася у просторі. Таке траплялося в той час, в якому ми жили.

Ця зустріч дуже вплинула на мене. До цього випадку я думала, що в історії все вирішують лише герої, а виявилось, що й звичайні люди впливають на історію, своєю творчістю підтримують ті ідеали, за які борються і вмирають герої. Таких безіменних негероїв переважна більшість, і хоча я не була героєм, усвідомлення своєї ролі спонукало мене зрозуміти свою відповідальність в цьому світі. Це розуміння залишилось зі мною назавжди. Воно вилилося в **загострене почуття потреби справедливості**.

Давні індійці говорили, що життя – це ілюзія. Ми пережили цю ілюзію в радянські часи, бо нас не розстріляли, ми не померли від голоду чи від тортур в казематах, тоді як десятки мільйонів загинули: 6 мільйонів – в гулагах, 7–9 мільйонів – від голоду та 20 мільйонів на війні. Отже, ми ніби жили й не жили, бо наше життя було ніби ілюзією. Хіба можна бути щасливим, живучи ілюзією? І чи є ілюзія щастям?

Десятки мільйонів невинно вбитих, загиблих, замучених, стертих з лиця землі – все це приховувала, замовчувала потужна пропаганда системи. Жертв терору оголошували ворогами народу, шельмували, зводили безпідставні наклепи. Хоча через кілька десятків років майже всі вони були реабілітовані – це вже нікого не могло втішити.

Навіть зараз стає моторошно від тієї минувшини, від того, що таке було можливе. А ми ж жили в той час, ми відчували увесь жах цієї системи. І все ж якісь крихти правди доходили до нас, не зважаючи на зомбування, залякування та обманювання. В наших душах, безумовно, зростав мовчазний спротив, той потенціал, який пізніше привів до краху системи. Але це було **потім**. А тоді? Як можна було вижити **тоді**? Шукаю якийсь позитив, бо без позитиву не можна ж вижити. Повинен же він бути. І нарешті, ось він, цей позитив – **праця**.

Система не могла б зберегтися, якби не культивувала постійно в наших серцях і душах ідеал праці безкорисливої, майже дармової.

Ми скорилися, ми зрозуміли, що праця – основа буття. Ми прикрашали і леліяли свій ідеал! Ми свято вірили, що єдино достойний шлях людини на цій землі – це «увінчати» землю, на якій живеш, своєю працею там, де веліла тобі доля. Жити за рахунок праці іншої людини було ганьбою, аморальністю. Праця як ідеал була прекрасною.

А система на всю потугу експлуатувала ідеал праці. Завдяки цій нечуваній експлуатації радянського трудівника мало будуватися соціалістичне та комуністичне майбутнє, кінця якому не було видно. І ось настав кінець системі. Як ми всі зраділи! Але нас опанував жах, коли ми широко розкрили свої очі!

Сталося неочікуване. Куди зникла віра в працю як вищу цінність людини? Гроші стали важливішими за працю. Гроші, які здобувають будь-якою ціною – ціною зради, пограбування, обману, навіть вбивства, без найменшого докору сумління. На зміну старій системі прийшла нова, байдужа до злочинного отримання грошей. Вона і сама є грошима. Так гроші стали всім. З водою виплеснули дитя – працю. Проте слід пам'ятати, що жодне суспільство, в якому через гроші зневажають працю, не може вижити. Адже гроші не є сенсом життя, сенс життя – це праця. Гроші – лише похідне від праці. Тільки праця повинна бути джерелом грошей. Це добре розуміли батьки американської капіталістичної системи. Недаремно ще й досі американців виховують на пріоритетній цінності праці, в американському вихованні одне з центральних місць посідає переконання, що будь-який член суспільства може здобути **все** саме працею. Це широко пропагується і працює. В світі американців визнано великими трудолюбими.

Мені шкода, що цінність праці сьогодні нівелюється у нас. Молодь виховують не на праці як засобі досягнення успіху в житті. Перед нею приклади того, як успіх досягається злочинними, аморальними засобами. І головний бог – гроші. За гроші зраджують партії, переконання, ідеї. Все можна купити, навіть депутатські посади. Вбивають людей, приховуючи убивць і замовників. Все за гроші. Де ж цьому кінець?

Я хочу зазначити, що моє покоління – ті, що вціліли в страшній м'ясорубці, вижили завдяки праці. Праця розглядалася як цінність. Про це нам нагадували з дитинства, над цим працювали всі мас-медіа, література, кіно тощо. Це було витискання більшого поту з нас. І ми знаємо істинну ціну системі, яка це робила, її злочини ще довго будуть жахати увесь світ. Але культ праці в той час працював і на системі, і на людину. Завдяки праці людина залишалась людиною. Йдеться тут не про захист системи, а про захист однієї з найголовніших якостей людини – любові, поцінування праці.

Щодо мене, то я в своєму молодому віці сприйняла усю словесну пропаганду системи про працю як **ідеал життя** беззастережно. Це, мабуть, єдина цінність, в якій я не зневірилась.

Отже, я, як і більшість людей мого покоління, сформувалась на культурі праці. Закінчуючи університет, я згадала те, про що колись мені говорив батько. Він був першим, хто спонукав мене до праці. Я усвідомила своє призначення: моя праця – це навчати інших іноземної мови, оскільки мова є невід'ємною складовою освіченої, культурної, щасливої людини. Мій дитячий романтизм не зник, навпаки, він ще й поглибився і набув конкретних обрисів.

На завершення я хотіла б висловити глибоку повагу і подякувати моїй «alma mater» – Київському державному університетові, який вивів мене на широку дорогу світла освіти та науки. Я безмежно вдячна усім своїм викладачам.

Схиляю низько голову перед моїм першим викладачем англійської мови в університеті – Зоєю Іванівною Звінською, талановитим педагогом і доброю, щирою людиною.

Моя подяка світлій пам'яті професорам Наталі Володимирівні Калачевській, Наталі Миколаївні Раєвській та Міліці Володимирівні Блізніченко. Їх висока освіченість і ерудованість завжди були для мене прикладом. Я вдячна їм за поради, які вони давали мені під час написання дисертації.

Швидко збігли п'ять років навчання в Університеті. Не зважаючи ні на що, вони були світлими.

Прощавай, університете.

Життя триває.

2. Викладач англійської мови. Житомирський інститут іноземних мов (1950–1952 рр.)

У 1950 році, після закінчення КДУ (факультет романо-германської філології), я почала працювати викладачем англійської мови в Житомирському інституті іноземних мов. Інститут було щойно створено, тому не вистачало підручників і посібників. Викладацький колектив складався з випускників вищих навчальних закладів Києва, Ленінграда, Харкова. Їм бракувало досвіду, старших наставників, які могли б дати пораду, допомогти.

Мені, як і іншим викладачам, довелося планувати свою викладацьку роботу, використовуючи базові знання, отримані в університеті. Тому кожен викладач намагався навчати студентів так, як його навчали, черпаючи матеріал з різних джерел: старих випадкових підручників, яких не вистачало, з власних конспектів, художніх творів англійською мовою тощо. Найбільш доступним джерелом англійських текстів була газета «Moscow News», яку продавали в газетних кіосках Житомира. Основною проблемою було те, що більшість студентів були випускниками Житомирської та сусідніх областей, де в школі не вивчали англійської мови, тому вони були ще не готовими читати газету. Спрямувавши свій курс англійської мови на інтенсивне скорочене навчання основ орфографії, орфоепії й граматики з паралельним навчанням читання газети «Moscow News», через місяць я навчила студентів читати зі словником та **розуміти** (не перекладати) тексти і таким чином відкрила їм шлях до подальшої роботи з газетою. Вчинивши так, я порушила всі методичні канони через відсутність базового підручника і малу ефективність навчання за конспектами.

Я до сьогодні пам'ятаю процес навчання студентів за матеріалами газети «Moscow News». Після короткого викладу мовного матеріалу я спрямувала їх на самостійну роботу з газетою. Звичайно, вони були шоковані. Їм бракувало мовної компетенції, тобто знання лексики, граматики, але поступово вони почали набувати навичок читання для отримання інформації, тобто наблизилися до читання як до **виду мовленнєвої діяльності**. Це було стихійним, ні про яку мовленнєву діяльність я тоді ще не знала. З'явилась мотивація до читання, яка підсилювала, в свою чергу, набуття мовної компетенції. Результати були очевидними: першу газету ми читали більше місяця, другу – більше трьох тижнів, третю – десять днів, а згодом оглядовою мої сту-

денти почали читати будь-який випуск «Moscow News». Ми не лише не відстали від планового засвоєння мовного матеріалу, а й перевершили його, особливо в лексиці. Це заохочувало до роботи і мене, і студентів. Окрилена першими успіхами, я рухалася далі. Для подальшої роботи я взяла в бібліотеці книгу Джона Голсуорсі «The Map of Property». Звичайно, це був ризикований крок. Мова книги була набагато складнішою за мову газети, але і студенти мої вже були не такими безпомічними, як раніше. Після напруженого прочитання перших сторінок, вони опанували оглядове читання для отримання інформації, і ми продовжували читати цю книжку. Але не обійшлося без ексцесів. Мені неприємно про це згадувати, але так трапилось, що моя колега, яка викладала в паралельній групі, дізнавшись, мабуть, від своїх студентів про мій експеримент, не поговоривши зі мною, виступила на Вченій Раді інституту, де звинуватила мене в порушенні усіх методичних канонів того часу. Оскільки то були шістдесяті роки – свідоме пропагування граматико-перекладного методу, то мій стихійний, несвідомий крок до мовленнєвої діяльності, про яку ніхто, і я в тому числі, нічого не знали, був, звичайно, святотатством. Мені нічого було відповісти на звинувачення. Я пригнічено мовчала. Мене врятувало те, що моя колега, звинувачуючи мене у порушенні усіх канонів, сказала, що я досягаю засвоєння більшої кількості матеріалу через перевантаження студентів. На щастя, ректор інституту не знав тих канонів, про які говорила колега, але він зрозумів, що мій метод викладання приносить кращі результати і тому став на мій бік. Тоді він сказав так: «А те, що т. Горкун більше вимагає від студентів, треба підтримати. Чим більше ми будемо вимагати, тим більше вони знатимуть».

Так неочікувано благополучно відбувся мій експеримент з мовленнєвою діяльністю, до якої я прийшла, не знаючи про неї нічого. Хіба я могла тоді думати, що вона стане провідною проблемою моєї діяльності, що й сталося через десятки років.

Два роки моєї праці в Житомирському інституті не були даремними. Я мала можливість працювати творчо. У мене налагодилися дуже хороші стосунки зі студентами. Незважаючи на мою молодість і амбітність, що проявлялося в тому, щоб дати їм якомога більше знань, студенти з розумінням поставились до цього і підтримували мене. Коли я перестала працювати в Житомирському інституті, вони, не знаючи, чому я змінила місце проживання і роботи, вимагали у ректора мого повернення (на той час це було сміливим кроком молодих). Я дізналася про це згодом, зустрівшись із ними.

Підсумовуючи свою діяльність у Житомирському інституті, я критично проаналізувала її й зрозуміла, що у мене було недостатньо не лише практичного досвіду, а й теоретичних знань для успішної роботи.

Свої педагогічні здобутки, часто-густо стихійні і безсистемні, я не могла захистити і обґрунтувати. Тому в мене з'явилися перші думки про науку. Я зрозуміла: для того, щоб досягнути істини, потрібно займатися своєю роботою науково. Я не могла знати тоді, що в Радянському Союзі методика базується і ще довго базуватиметься на інших методичних засадах, відмінних від мовленнєвої діяльності. Випадково я змусила студентів займатися читанням як видом мовленнєвої діяльності, тобто читання почало виконувати свою **природну** функцію, а це вже змушувало студентів опановувати і лексику, і граматику, що вони робили і самостійно, і з моєю допомогою. Цей випадок у моїй педагогічній діяльності міг би забутися, проте цього не сталося, бо через десятиліття я усвідомила і зрозуміла його. В той період я вирішила займатися науковою діяльністю для того, щоб успішно працювати.

Доля розпорядилася так, що я змінила місце проживання і роботи. Там усе було інакше.

3. Новий напрям у трудовій діяльності

Київський технологічний інститут легкої промисловості (КТІЛП) (1952–1990 рр.)

3.1 Кандидатська дисертація. Львівський державний університет ім. І. Франка, 1960 р.

У 1952 році через сімейні обставини я була вимушена переїхати до Києва (за місцем роботи чоловіка) і шукати роботу, що на той час було нелегким завданням. Проте мені поталанило: мене взяли на посаду викладача англійської мови на кафедру іноземних мов КТІЛПу, де я вперше дізналася про поняття **мотивації**. Звичайно, це також відбулося спонтанно, мимоволі. Я не мала ні найменшого уявлення, що мотив (мотивація) є першою і найголовнішою складовою мовленнєвої діяльності. Поняття мотивації, мовленнєвої діяльності з'являться у методиці через десятиріччя. А тоді я використала мотивацію, якої мені бракувало в тих умовах навчання.

Справді, що таке мотивація? Насамперед, – це потреба, необхідність, доцільність певних дій у межах певної діяльності. Якщо моти-

вація відсутня, людину можна лише змусити займатися певною діяльністю. Проте це вже буде не мотивацією, а **примусом**.

Після двох років роботи в мовному ВНЗ я почала працювати в немовному навчальному закладі, де умови роботи були відмінними від умов попереднього місця роботи.

Одразу стало помітно, що, по-перше, студенти немовного вузу не мали такої мотивації до вивчення іноземних мов, як студенти мовного вузу, для яких іноземна мова була їх майбутнім фахом; по-друге, студенти не починали вивчати іноземну мову, а продовжували її вивчення після навчання в середній школі (німецьку, французьку чи англійську). Ці та інші особливості були для мене новими, проте я вже мала певний досвід роботи зі студентами і розуміла, що для подальшої успішної роботи в інституті потрібно серйозно працювати над собою. На той час я уже здала два кандидатських екзамени й остаточно вирішила продовжувати займатися науковою діяльністю. Насамперед, потрібно було визначити напрям наукового дослідження. Для цього мені була необхідна допомога досвідченого науковця, який порадив би, яку тему доцільніше, перспективніше обрати для наукової роботи. Я вирішила досліджувати певне граматичне явище англійської мови, опанування якого є досить складним через відсутність цього явища в рідній мові. Таким явищем для мене був самостійний (абсолютний) дієприслівниковий зворот в англійській мові (Absolute Participle Construction). З цією метою я поїхала до Москви, в Інститут мовознавства Академії наук до провідного на той час спеціаліста з англістики в країні – В. М. Ярцевої, члена-кореспондента Академії наук. В. М. Ярцева уважно мене вислухала, зрозуміла (і, мабуть, пробачила максималізм, пов'язаний з віком) та, посміхаючись, сказала, що частина молодих дослідників, які звертаються до неї за порадою щодо вибору теми для дослідження, бажають досліджувати саме цей дієприслівниковий зворот, який насправді не має ні таємниць, ні труднощів. Після короткої бесіди зі мною щодо досвіду в науковій роботі, якого, власне, у мене не було, я все ж розповіла про те, що досліджувала проблеми перекладу з англійської в дипломній роботі. Тоді вона порадила мені дослідити інверсію.

Від неї я одразу поїхала в Бібліотеку ім. Леніна, де дізналася про те, що ж таке інверсія.

Я витратила кілька років для того, щоб (продовжуючи займатися викладацькою діяльністю в КТІЛПі) опрацювати все, що було про інверсію в бібліотеках міст Радянського Союзу: Москви, Ленінграду, Києва, Львова, Мінська тощо і остаточно визначила тему свого дослідження: «Інверсія присудка відносно підмета в сучасній англійській мові в співставленні з українською».

Тему я сформулювала самостійно, проте одразу виникли проблеми з співставленням інверсії з українською, а не з російською мовою. Тоді я була впевнена, що всі мови Радянського Союзу рівноправні, тому вибрала для співставлення українську. Я виросла на Донбасі, де побутував жакхливий російський суржик, який я мусила корегувати, навчаючись у російськомовній школі. А українську мову я вивчила, коли їздила на канікули до бабусі в Полтавську область. Мене здивувало те, що коли я почала вивчати українську мову в школі, то мені майже не довелося її виправляти, як у випадку з російським суржиком. Моя бабуся говорила чистою, справжньою українською мовою і моя українська теж була чистою. Я дуже любила бабусю і так само полюбила її мову. А бабуся сказала, що я її полюбила через те, що вона – моя рідна мова. Так, з дитинства я володіла двома мовами – російською й українською, – обома однаково. Проте, коли я почала навчатися в університеті, у мене вперше з'явилась думка, що моя рідна мова – другорядна: всі лекції читали російською, всі студенти розмовляли російською. Я теж розмовляла лише російською, бо мені було однаково, якою мовою говорити, до того ж я не хотіла виділятися. Та поступово я внутрішньо запротестувала проти несправедливості щодо другорядності української мови. Мабуть, це і було не до кінця усвідомленою причиною вибору для співставлення в дисертації з англійською української мови. Мабуть, мені хотілося, щоб українська мова хоча б у моїй роботі була первинною, а не другорядною. Проте, я на кожному кроці відчувала спротив, здивування, ніби зробила щось недоречне. Всі в мене запитували: «А почему сопоставление с украинской, а не с русской?» Я не знала, що відповідати. Коли справа дійшла до захисту дисертації, то з'ясувалося, що я можу захистити роботу лише в Києві або Львові, де були фахівці з англійської та української мов, що могли забезпечити захист дисертації з такою темою. Також з'ясувалося, що саме тоді ВАК заборонив захист у Київському університеті. Тимчасово було припинено прийом дисертацій до захисту. Залишався Львівський університет, куди я й поїхала. Після обговорення дисертації на кафедрі англійської мови у Львівському університеті мені запропонували врахувати деякі зауваження до дисертації і самостійно знайти першого опонента (професора або доктора наук), бо спеціаліста такого високого звання з української та англійської мов для захисту знайти було нелегко.

Я звернулася до відомого спеціаліста в галузі перекладу з іноземних мов, філолога та письменника, професора Львівського університету М. І. Рудницького. Він погодився ознайомитися з моєю дисерта-

цією. Через кілька днів він повернув мені дисертацію, оцінивши її позитивно, але відмовився бути моїм опонентом, оскільки він не був, як він висловився, «чистим» лінгвістом, а тяжів до літератури, і це, на його думку, могло ускладнити мій захист. Він порадив мені не досліджувати в дисертації співставлення англійської інверсії з українською, перекласти дисертацію російською мовою і їхати на захист до будь-якого університету Радянського Союзу, обґрунтовуючи це достатньою кількістю матеріалу в дисертації, щоб захистити її і без зіставлення з українською.

Звичайно, я розгубилася, почувши такий висновок професора, і почала доводити, що таким чином я втрачу багато цінних висновків дослідження. Професор подумав і сказав: «У такому разі, давайте звернемося до професора Бориса Олександровича Ільїша, який, на мою думку, є найбільшим спеціалістом в англістиці в Радянському Союзі. Хай він скаже свою думку. Я дам вам рекомендаційний лист до нього». Він одразу написав листа і сказав: «Я лист не запечатав, тому Ви можете його прочитати, якщо бажаєте». Я подякувала і, вийшовши від нього, сіла на лавці в парку, розкрила конверт і прочитала лист. Він був лаконічним, у ньому професор висловив у письмовій формі те, що він сказав мені усно.

З цим відгуком я й поїхала в Ленінград до професора Б. О. Ільїша, який, завдячуючи листові, прийняв мене і сказав: «Це думка професора Рудницького, а я сам прочитаю Вашу дисертацію, думаю, що моїх знань з української мови вистачить для цього, і пришло Вам відповідь». Через два тижні професор надіслав мені відповідь, у якій містився короткий висновок про те, що моя дисертація відповідає усім вимогам, які висуваються для таких робіт і її можна рекомендувати до захисту. Ніяких зауважень не було. Львівський університет надіслав професору Б. О. Ільїшу офіційне запрошення виступити першим опонентом на захисті. Так я домоглася захисту своєї багатостраждальної дисертації, над якою працювала 8 років. ВАК СРСР дуже швидко затвердив захист, і 1960 року мені присвоїли вчений ступінь кандидата філологічних наук.

Саме з дисертацією пов'язані мої опубліковані праці, які зазначені в цій бібліографії – (№№ 4, 5) 1958 року, (№ 6) 1960 року, (№ 7) 1962 року. Ці роботи відображують зміст дисертації. В результаті дослідження я дійшла висновку, що інверсія в розповідному реченні була (як тоді вважали) не винятком з правила прямого порядку слів, а закономірним вираженням потреб, думки, висловлювання, що обумовлювалося й іншими членами речення, які супроводжували інверсію. Було всебічно розглянуто роль і значення інверсії, проведено

класифікацію її функцій. За матеріалами вживання інверсії в творах англійських та американських письменників і співставлення її з порядком слів в українській мові було досліджено способи адекватного перекладу її засобами української мови. Подібних лінгвістичних досліджень на той час ще не було.

3.2. Пошуки підвищення ефективності навчання іноземної мови в немовному вузі. КТІЛП (1952–1962 рр.)

Оскільки своє лінгвістичне дослідження інверсії я проводила, не припиняючи займатись основною роботою, то проблема навчання студентів (тобто методика) завжди хвилювала мене, я мусила розробляти її паралельно.

На жаль, виявилось, що методика навчання іноземних мов у немовному вузі була, м'яко кажучи, в занедбаному стані, точніше – вона не існувала як наука взагалі. Кожен вуз, кожна кафедра іноземних мов послуговувалася своїми доробками і, як кажуть, «варилася у власному соці».

Існувала встановлена методика викладання іноземних мов у середній школі: виходив журнал «Иностранные языки в школе», були посібники, монографії, збірники тощо. Можна було використати щось із цих джерел, але, на жаль, у методиці середньої школи не було єдиної думки щодо основоположних питань: змісту навчання (чого навчати – мови чи практики мовлення), мети (вміння, навички), методів навчання тощо.

Погляди були діаметрально протилежними. Програми 1950 і навіть 1957 років найважливішим завданням визначали читання і переклад, тобто комплекс рецептивних умінь і навичок з акцентом на засвоєнні мовного матеріалу, а не практики мовлення (И. Я. Ш., № 1, 1950, с. 48; И. Я. Ш., № 1, 1957). Мали місце такі категоричні заперечення щодо ролі в навчанні практичного володіння мовою:

«В противовес настойчивым требованиям учителей и методистов по иностранным языкам, а также общественности и печати в некоторых вузах на заседании кафедры можно услышать такого рода рассуждения –

«Нужно сократить часы разговорной практики. Время, отведенное на нее – потерянное время. В школе будущему учителю умение разговаривать на языке не нужно. Мы обучаем студента разговорной речи, придя же в школу, он ее забывает.» (А. В. Рафанович. К вопросу

о преимуществах между средней и высшей школой. (И. Я. Ш., № 1, 1957 г.)

Отже, мету навчання – практичне оволодіння усною мовою – заперечували не лише в навчанні учнів, а й учителів.

Крім цього існувала й діаметрально протилежна точка зору. Наприклад, у своїй ґрунтовній статті в журналі «Иностранные языки в школе» І. Є. Анічков відверто критикує рівень знань іноземних мов (називаючи їх «скудними»), випускників середніх шкіл, студентів мовних вузів і аспірантів, котрі, через перевантаження теоретичними знаннями, втрачають набуті навички практичного володіння іноземними мовами, та **випускників немовних вузів, які не навчаються читати літературу за своєю спеціальністю**. Автор пише:

«По моему убеждению коренную причину низкого качества подготовки молодежи по иностранным языкам составляет то, что методисты и единственный у нас печатный орган, указывающий направление преподавания иностранных языков во всем Советском Союзе, журнал «Иностранные языки в школе», а вслед за ними и основная масса преподавателей иностранных языков давно постепенно, незаметно для себя самих перешли на насаждение и использование в преподавании иностранных языков **пассивного переводного метода**. Этот метод является неэффективным, не обеспечивающим хороших результатов, методом безынициативного или ленивого преподавания, линией наименьшего сопротивления в преподавании иностранных языков.» (Основная причина недостаточно высокого уровня преподавания иностранных языков в советской школе. И. Я. Ш., № 2, 1957 г., с. 59).

Хоча такі думки, висловлювані в методичній літературі, були непоодинокими, але методика в країні в цілому слабенько реагувала на них, тому в «Програмах» різних навчальних закладів це не відобразалося. І все ж такі думки не зникали безслідно, вони пробуджували суспільну думку, зокрема на мене вони справляли велике враження.

Хотілося щось робити для поліпшення навчального процесу студентів. І тоді у мене виникла ідея як підвищити **мотивацію** студентів до вивчення іноземних мов через залучення їх до читання статей з їх спеціальностей у зарубіжних журналах. Спочатку я сама ознайомилася з цими журналами. В результаті разом зі спец-кафедрою трикотажного виробництва я почала перекладати зарубіжні статі з технології та виробництва трикотажу. Пізніше ми опублікували це у вигляді статті. Мені було дивно бачити свою роботу опублікованою. Адже це була моя перша опублікована робота (№ 3, 1956 р.). Досі я читала книжки, які створили інші, як мені здавалось, незвичайні люди. Це високе почуття до друкованого слова збереглося на все життя.

Проте залучити студентів до перекладу статей з їх спеціальностей мені не вдалося. Журнали, які містили ці статті, знаходились у спецсховищах. І треба було мати спеціальний дозвіл на читання буржуазних журналів. Студенти таких дозволів не могли мати, тому вони продовжували читати тексти з аркушів, видрукувані на друкарських машинках – затерті й пошарпані, з численними помилками. Крім того, вони містили технічну інформацію, часто не пов'язану з їх спеціальністю і тому були незрозумілими та нецікавими для них.

Всю процедуру зводили до здавання так званих «тисяч» знаків для отримання заліків. Ця практика існувала в багатьох ВНЗ і той, хто навчався тоді, і сьогодні пам'ятає, що таке «тисячі». Ця практика, я вважаю, була ганебною у навчанні іноземним мовам, але незрозуміло, як така неефективна система могла існувати десятиліттями. Але це факт.

Мої пошуки в тогочасній методичній літературі хоч і не давали відповіді на питання, яким чином можна поліпшити навчання англійської мови в немовному ВНЗ, але забирали багато часу. Це мене хвилювало. Це був період первинного накопичення «капіталу», тобто закономірний період входження в нову галузь, з лінгвістики (коли я займалась дисертацією), в методику, яка на той час не могла мені дати потрібних рішень, і я просувалася повільно. Рухатися далі можна було, лише нагромадивши певний критичний теоретичний і практичний матеріал, який забезпечив би відповідний перегляд існуючих підходів до навчання в умовах немовного ВНЗ і підштовхнув би до висновків щодо реального підвищення якості навчання. Це було можливим лише в межах певного часу.

4. Завідувач кафедри іноземних мов. КТІЛП (1962–1990 рр.)

Минуло два роки копіткої роботи над вирішенням проблем щодо поліпшення якості навчання студентів, яка продовжувала мене турбувати і після захисту дисертації. За цей час я отримала пропозиції з двох інститутів очолити кафедру іноземних мов: одну – з того, де я працювала і другу – з інституту харчової промисловості, де на той час була вакантною посада завідувача кафедри. Я надала перевагу інституту, де працювала. В 1962 році я почала працювати на посаді завідувача кафедри іноземних мов КТІЛПу.

Погоджуючись очолити кафедру, я керувалась бажанням зробити щось вагоме для вирішення проблеми підвищення ефективності нав-

чання, адже після захисту дисертації у мене з'явилося більше вільного часу, щоб цим займатися. Крім того, посада керівника кафедри давала більше можливостей для творчої роботи, нових ініціатив.

Найгіршою була ситуація на старших курсах, де необхідно було негайно зайнятися поліпшенням навчання. Я вже давно думала про те, що старші курси є ключем до поліпшення статусу іноземної мови у ВНЗ, перетворюючи іноземну мову в потрібний для спеціальності предмет. Але до цього ми, на жаль, були не готовими. У нас не було бази: підручників і посібників, які відкривали б студентам шлях до читання спеціальної літератури. Для створення таких підручників англійською мовою, необхідно було не лише володіти мовою, а й бути фахівцем у певній галузі. Для цього, насамперед, необхідно було ознайомитися з наявною літературою і визначити її лінгвістичні особливості, а найголовніше – спеціальну лексику.

Це була копітка робота. Вона вимагала великих зусиль і витрат часу від кожного викладача кафедри. І тоді вся кафедра почала виконувати цю роботу. Всіх викладачів розподілили за спеціальностями.

Необхідно було: створити терміносистеми спеціальностей з частотними характеристиками вживання лексем для складання словників-мінімумів для різних спеціальностей; відібрати й адаптувати набір текстів, які віддзеркалювали б терміносистему і могли б використовуватися для складання навчальних матеріалів для старших курсів.

Ми розпочали роботу з відбирання текстів і складання частотних словників. Потім на основі цього для усіх спеціальностей було складено перші методичні вказівки, які щороку доповнювали. Було створено словники-мінімуми за спеціальностями, основою яких були частотні словники та опрацювання додаткових текстів.

Під час складання частотних словників та опрацювання матеріалів за спеціальністю, наші викладачі набували такої ерудиції зі спеціальності, що дехто з них жартував, що вони могли б читати курси іноземними мовами з цих спеціальностей. На цю роботу пішли роки.

Коли ми занурились у цю роботу, рішенням ВАК СРСР в 1963 році мені присвоїли звання доцента. Своє бачення стратегії поєднання вивчення іноземної мови на старших курсах зі спеціальністю я виклала в статті, яку надіслала до журналу «Вестник высшей школы» (№ 10, 1966 рік). Публікація цієї статті в такому солідному всесоюзному органі дуже нам допомогла. Ми побачили, що йдемо в правильному напрямку, і наша робота отримує підтримку й схвалення на всесоюзному рівні.

Ми продовжували ділитися своїм досвідом. Цій меті було присвячено мої доповіді на науково-методичній конференції у Львові

26–27 січня 1967 року (опубліковані тези (№ 13) 1967 р.) і на конференції в Києві в рамках МВССО УРСР (тези (№ 16) 1968 р.).

У 1969 році журнал «Вестник высшей школы», (№ 12) опублікував мою другу статтю з тематики факультативних занять (№ 17, 1969 р.). Згодом моя стаття на тему факультативних занять з'явилась і в республіканській пресі (№ 25). Наш досвід продовжував розповсюджуватись.

А тим часом наша робота, розпочата в 1962 році, почала приносити результати. З'явилися частотні словники за спеціальностями.

В цей час я почала залучати до роботи над публікаціями членів кафедри. Спочатку ми готували і публікували роботи у співавторстві, а потім вони почали публікувати вже самостійні роботи. Велику спільну роботу ми написали з Бертою Миколаївною Фінк. Це був результат наших досліджень частотності швейної лексики (№ 24, 1971 р.). Ця робота була важливою для нас. Ми отримали цінний матеріал з лексики швейного виробництва, особливості вживання якої мали практичне значення для складання посібників зі спеціальності. Найголовніше, що, маючи досвід роботи зі словником швейного виробництва, ми почали співпрацювати з Ленінградським текстильним інститутом і видали з ними колективну працю «Русско-украинский толковый словарь швейного производства» у Головному видавництві «Вища школа» (№ 32, 1974 р.).

Цей словник відіграв важливу роль у підвищенні авторитету кафедри. По-перше, результати нашої науково-методичної роботи вийшли за межі України. Це був новий етап. Крім того, словник був самобутньою роботою: він був унікальним як за своїм задумом (тлумачний), так і за обсягом нової спеціальної лексики швейного виробництва, яка, фактично, не була опрацьована в російській та українській лексикографії.

Одночасно з опрацюванням терміносистем за спеціальностями ми продовжували роботу з визначення найбільш частотної лексики суспільно-політичної тематики. Як результат цих досліджень, з'явилась наша робота з Маргаритою Григорівною Кононенко (№ 23, 1971 р.).

Ми цікавилися впровадженням наших досліджень частотної лексики в практику. Цьому питанню було присвячено роботи про відбирання лексики «абсолютного вживання» (№ 31, 1974 р., а також «Словник-мінімум лексики загальнонавчальної» для студентів першого курсу, який знайшов широке практичне застосування під час тестувань для визначення рівня володіння лексикою на першому курсі (№ 19, 1969 р.). Ми отримали перші показники підготовки з англійської мови в середній школі: середній рівень 35 % в межах від 10 % до 80 %. За результатами цього дослідження було опубліковано статтю в

«В методичних записках МДППМ (Московський державний педагогічний інститут іноземних мов)» (№ 22, 1970 р.). МДППМ у той час був лідером з методики іноземних мов у Радянському Союзі.

Це була наша спроба вплинути на проблему низького рівня навчання іноземним мовам у школах і немовних ВНЗ на всесоюзному рівні, оскільки ми добре розуміли, що без середньої школи лише в межах одного ВНЗ не можна досягнути високих результатів щодо поліпшення якості навчання.

5. Мій перший підручник (English) для немовних вузів. 1972 р.

Переглядаючи ретроспективно свої роботи того часу, я бачу, як відчайдушно хапалася за різні течії і теорії, які, як я думала, допоможуть мені одразу вирішити мою головну проблему – ефективність навчання.

Ці пошуки давали якісь позитивні результати, але я завжди відчувала відсутність твердої основи, на якій можна було б вибудувати сталий курс англійської мови для немовних ВНЗ. Для цього потрібні були не окремі навчально-методичні посібники, а сталий підручник, створений на основі теоретичного і практичного доробку.

Величезна робота, яку ми розгорнули на кафедрі для створення навчальних матеріалів англійською мовою зі спеціальностей, була нашим **навчальним** завданням на старших (III - IV) курсах, яке потребувало негайного вирішення з перспективою на кілька років. Водночас потрібно було ефективно використати основний час I–II курсів, відведений на іноземну мову «Навчальним планом» МВССО на перших двох курсах. Для цього необхідно було працювати одночасно і над цими навчальними матеріалами. Практика навчання з використанням наявних підручників, які не були пристосованими до особливостей немовних ВНЗ, нас не влаштовувала. Треба було створити новий якісний підручник, який відповідав би вимогам і цілям навчання. Своє бачення підручника для немовного ВНЗ я опублікувала в роботі «Вернемся к вопросу об учебнике» (№ 15, 1968 р.).

Необхідно було нагромадити певний критичний матеріал з теорії і практики навчання на перших курсах, який допоміг би вирішити проблему наступності навчання з середньою школою і одночасно забезпечив би підвищення ефективності навчання на перших двох курсах з метою завершення всього навчання на старших курсах (№ 12, 1967 р., № 14, 1967 р., № 15, 1968 р., № 20, 1970 р., № 22, 1970 р.).

Маючи багаторічний (близько 10 років) досвід викладання англійської мови у ВНЗ і чимало публікацій у союзній і республіканській пресі, я зважилася написати підручник. Я витратила на це кілька років. Мій перший підручник «English» (№ 26) вийшов 1972 року у видавництві «Вища школа». Він мав 20,12 друкованих аркушів. Головне, що це був єдиний підручник з англійської мови для немовних ВНЗ, створений на основі української мови. Мене спонукала до цього та обставина, що на той час більша частина студентів приходила з периферії, де вони вчилися в українських школах, і їм було важко сприймати англійську мову на основі російської, яку вони знали гірше, ніж українську. Українською вони володіли краще і це полегшувало їм перехід до англійської. Так склалося не лише з вивченням англійської мови, студентам також важко було переходити з української на російську, вивчаючи точні дисципліни: математику, фізику, хімію тощо, оскільки термінологія була дуже відмінною. Проте україномовних підручників не вистачало. Це були поодинокі видання.

Обґрунтувавши потребу в англо-українському підручнику, мені пощастило його видати, що було унікальним явищем на той час.

Підручник було розраховано для визначеної кількості навчальних годин (210). Він враховував перехід від середньої школи до ВНЗ, спираючись на отримані нами на той час дані рівня знань за середню школу. У викладі часів англійського дієслова в підручнику було застосовано новий на той час структуральний підхід, який враховував комунікативне завдання висловлювання, що відображалось в назві структури.

Це був мій перший підручник і тому улюблений. Він дозволив у навчанні відійти від безкінечних правил читання і тренувань граматичних правил, не пов'язаних з практикою. Це дозволило оптимізувати процес і головне – чітко вибудувати не випадковий, а старанно відібраний матеріал на основі методичної доцільності, узгоджений з «Програмою» Мінвузу, від якої автор, звичайно, не міг відійти.

Новації в підручнику – структури, які використовували під час викладання граматики. Структури були запозичені з тогочасних новітніх вітчизняних і зарубіжних досліджень з лінгвістики і методики викладання іноземних мов. Цього структурального підходу ми дотримувалися лише в окремих випадках, коли виявлявся комунікативний характер структур, в основному ж було збережено традиційне викладання граматики. Залишилися лише формули структур, які виявились ефективними в навчанні часам дієслова, оскільки студенти технічних вузів, які звикли до викладення різних теорій у формулах, швидко адаптувалися і охоче користувалися ними.

Тому можна сказати, що цей підручник – не суцільне демонстрування новітніх досягнень в методиці, а просто добросовісно укладений підручник із цільовим призначенням – для немовних ВНЗ. І я сподіваюся, що він відіграв свою позитивну роль для полегшення праці викладачів і студентів, які ним користувалися.

Він також давав нам матеріал для складання допоміжних форм контролювання якості навчання у вигляді завдань, що допомагали уніфікувати навчальний процес і підвищити його якість. Невдовзі з'явилася серія допоміжних матеріалів до підручника, створенням яких займалися і викладачі кафебри. Ми обмінювалися досвідом роботи з іншими ВНЗ, оскільки вже мали деякі позитивні результати.

Наша кафедра набувала все більшого досвіду. Ми могли ділитися ним з іншими. На початку вісімдесятих років я навіть наважилася виступити в газеті «Известия» зі статтею «Для чего изучают язык». Публікація викликала резонанс на теренах Радянського Союзу. Я отримувала листи з багатьох регіонів (№ 27, 1972 р.).

Досить важливою для досвіду була поїздка в Куйбишев, де я брала участь у обговоренні проблеми змісту навчання на першому і другому курсах в рамках Всесоюзної науково-методичної наради-семінару (№ 28, 1973 р.).

Запрошення взяти участь у конференціях або опублікувати свої доробки в окремих методичних збірниках надходили регулярно, і ми на них відгукувались. Крім уже перелічених вище робіт, опублікованих сумісно з моїми колегами, були також інші роботи (№ 36, 1975 р., № 39, 1976 р., № 43, 1979 р.).

В цей час я працювала над дослідженням та відбиранням лексики абсолютного вживання (№ 30, 1974 р.), а також Російсько-українським тлумачним словником швейного виробництва (разом з Ленінградським інститутом текстильної і легкої промисловості) (№ 32, 1974 р.), про який я вже згадувала.

Спількуючись зі своїми колегами з інших ВНЗ різних регіонів країни, ми розширювали своє бачення проблеми навчання іноземним мовам у немовних ВНЗ і вдосконалювали свою роботу. В той час з'явилися нові тенденції, зокрема, застосування технічних засобів навчання (ТЗН). ТЗН дозволяли розширити доступ студентів до усної мови не лише під час занять, а й під час самостійної роботи. З цією метою на кафедрах іноземних мов почали створювати так звані лінгафонні класи і лабораторії. Не минула ця практика і нас. Для застосування ТЗН потрібні були додаткові матеріали для роботи з ТЗН. Такі матеріали створювали і викладачі нашої кафедри. Мій доробок – друковані праці № 37–39 за 1976 р.

6. Програмоване навчання (ПН)

Поступово із застосування технічних засобів у навчанні іноземним мовам у 60–70-их рр. розвинулося програмоване навчання. Зрозуміло, що без програм ніяке навчання з технічними засобами неможливе і тому програмоване навчання набуло самостійного статусу. Його базою був комп'ютер, а не лише технічні засоби, які, на жаль, так і не отримали належного розвитку через їх недосконалість, громіздкість і малу ефективність. Ще й сьогодні в аудиторіях для занять з іноземної мови у деяких ВНЗ можна зустріти залишки кабін, пультів, дротів, проводок та інших тодішніх технічних засобів навчання. Лінгафонні лабораторії залишились лише в тих ВНЗ, у яких вони зуміли органічно влитися в навчальний процес. Але ТЗН відіграли свою роль під час переходу до програмованого навчання, яке полягало у створенні програм. Хоча були й програми без машинного навчання. Цьому присвячена робота № 37, 1976 р.

Ми були готовими до застосування програмованого навчання, бо вже мали певний досвід складання навчальних матеріалів з програмованого навчання, наприклад, роботи № 14, 1967 р., № 9, 1966 р.

До речі, Київ був першим на теренах колишнього СРСР у впровадженні ідей програмованого навчання, тому й перші дві конференції з програмованого навчання відбулися саме в Києві. Після цього Москва і провела Всесоюзну конференцію з програмованого навчання на базі Московського Енергетичного інституту. Саме з цією конференцією пов'язані мої роботи № 8, 9, 11 за 1966 р. Це були наші спроби застосувати ідеї програмованого навчання іноземних мов у неможливому ВНЗ на базі текстів зі спеціальності (технологія пошиття чоловічих сорочок), суспільно-політичної тематики (читання та переклад) та підготовки до усної практики.

У 1967 р. я поїхала у відрядження до США в Мічиганський Університет (Енн Арбор) на курси підвищення кваліфікації викладачів англійської мови. Серед інших напрямків стажування мене цікавило також питання, як американці впроваджують ПН на практиці. Для слухачів курсів було організовано екскурсію в експериментальну лабораторію Скіннера, оскільки деякі ідеї навчання, за задумом американців, базувалися на теорії І. П. Павлова про умовні рефлекси. Цей підхід радянська методологія відкидала тому, що американці застосовують теорію І. П. Павлова для досліджень питань навчання на тваринах, а це вульгаризує теорію.

Але мене цікавила не стільки теорія, скільки практичні аспекти ПН. З цими питаннями я звернулася до професора відділу ПН уні-

верситету, який прийняв мене в своєму офісі, і попросила ознайомити мене з конкретними, напрацьованими американцями програмами з навчання іноземними мовами. Він пообіцяв задовольнити моє прохання, але зауважив, що всі програми сконцентровані в Нью-Йорку і потрібен деякий час, щоб замовити для мене програму та отримати її в Енн Арборі.

Під час бесіди з професором я випадково звернула увагу на стосик брошур, який мені був знайомим. Це були доповіді учасників конференції в МЕІ (про яку я вже писала вище), в якій я брала участь зі своїми програмами. Удома в мене був такий самий стосик, тому я знала, що він мав гриф «для службового користування», і лише доповідачі отримали його. Я не хотіла втягувати професора в проблеми служби секретності в Радянському Союзі, тому й не запитала звідкіль у нього цей стосик, тим більше, що мене ця служба не стосувалася. Та все ж мене заінтригував сам факт – американців цікавлять матеріали нашої конференції, хоча ми вважали, що перебуваємо на початковій стадії розвитку програмованого навчання. Я не помилилася в тому, що американці справді цікавилися розвитком програмованого навчання в СРСР.

Через деякий час мене запросили в університетський комп'ютерний центр, де я мала можливість ознайомитися з програмою навчання французької мови (розділ граматики). Ця програма була не високого гатунку, вона значно програвала у ефективності навчання, тому майже не мала перспективи практичного значення. З такою програмою можна було вчити французьку мову хоч 100 років і не отримати ніякого результату. На мою думку, наші програми, які хоча й були далеко не досконалими, все ж були більш ефективними.

Я допускала, що мені продемонстрували не найкращу програму, але зрозуміла, що у створенні програм навчання ми не відстаємо, а приблизно знаходимося на одному рівні з американцями. І це мене заспокоювало. Проте насторожувало те, що американці мали єдиний національний центр програм, доступний усім університетам, отже, вони розвиватимуться дуже швидко, і ми можемо відстати від них. Тому, повернувшись до Києва, я написала про це статтю, яку було опубліковано в журналі «Радянська Школа» (№ 18, 1969 р.). Одночасно ми продовжували створювати посібники з елементами програмування (№ 29, 1973 р., № 33, 1975 р., № 40, 1976 р.).

На той час у Києві був потужний кібернетичний центр, який очолював всесвітньо відомий вчений-кібернетик В. М. Глушков, до якого я й звернулася зі своїми думками, ставлячи перед собою лише одну мету – привернути його увагу до проблеми, яка мене хвилювала. Я знала, що Віктора Михайловича цікавили, насамперед, проблеми

впровадження комп'ютеризації в економіку. Але як вчений він зрозумів проблеми навчання і підтримав мене, дав доручення одній з груп врахувати це, сказавши, що його це питання теж цікавить.

Але оскільки я не планувала присвятити своє життя кібернетиці та комп'ютеризації, я просто продовжувала займатись цим на своєму рівні. На жаль, невдовзі не стало і самого В.М. Глушкова, він дуже рано полишив цей світ і всі невирішені ним проблеми. Я все ж сподівалася, що з моєю країною буде все гаразд, хтось же думає про це.

Ми знаємо, як усе скінчилося: американці випередили нас у створенні програм, ми безнадійно відстали в software, пріоритет в яких захопив Білл Гейтс. А ми ж були так близько до перемоги!

Так я побіжно ознайомилася з програмуванням. Я думаю, що таких одинаків у Радянському Союзі було чимало, та їх маленькі ідеї та застереження не об'єднав і не використав жоден центр. Кожен «зглюх» наодинці.

Проте, не все втратилося. І можна сказати, що всі наші праці не були марними. Вони лише запізнилися. Програми, над якими ми працювали, також не були даремними. Ми навчилися складати такі програми, які полегшували, з одного боку, самонавчання (самостійну роботу) студентів, а з іншого боку – скорочували і об'єктивували контроль результатів навчання. Знову ж таки, ми, на жаль, не мали центру з укладання програм і створення на їх основі тестів (як, наприклад, американці). Бажання обґрунтувати це теоретично ми відчували ще в лекціях професора Апшера (Upsher), які він читав нам в Мічиганському університеті і які вже лежали в основі створення загальнонаціональних тестів, про що ми тоді лише здогадувались. Наша робота лише допомогла нам пізніше не розгубитись перед «навалою» американських тестів. Крім того, ми так швидко почали створювати свої власні тести, що вже не здавалася нам необґрунтованою критика американських тестів моєю колегою доцентом І. В. Василенко. Вона наголошувала на надмірній «формалізації» американських тестів, яка не враховує творчі можливості як мови, так і особистостей, які з ними працюють.

Проте слід зазначити, що ми не змогли на завершальному етапі експериментування з програмованими вправами об'єднатись і створити тести першими. Американці знову випередили нас. Вони показали, наскільки важливо тримати «темп» від початку і до кінця. Але цьому ми, мабуть, і досі не навчилися не лише в теорії, а й на практиці.

Відверто кажучи, я не знаю напевне, як функціонує «американська централізована воля». Хтось же стоїть за цим. Все починається з маленьких джерелець, а потім виливається в могутній потік. Хтось же має творити цей потік.

Хто ж цей «хтось»? Чи це наукова структура, чи організаційна, чи суспільна, чи адміністративна? Але вона формує суспільну волю, кінцеву мету багатьох і дає результат, чому нам ще треба повчитись.

Коли я перегортаю сторінки журналів тих років, я зустрічаю багато порад та різноманітних проблемних статей, але кінцевого їх втілення не знаходжу. Воно загальмоване. Більше того, ми прокидаємося лише тоді, коли десь це вже зроблено і починаємо доводити свої пріоритети та чухати потилиці. Та це вже, мабуть, сентенції, які безпосередньо не стосуються цієї бібліографії.

Може скластися враження, що у мене було складне життя, оскільки було наповнене безліччю справ. І це дійсно так.

Я не можу пояснити, що спонукало мене робити все це. Просто скажу – це був **зміст** мого життя. Все, що я творила, було цим змістом. Безумовно, це потребувало багатьох зусиль. Але покинути все це, не робити цього було вище моїх сил.

А ще ж у мене була сім'я: чоловік, двоє синів і четверо батьків: мої і чоловікові. І всі потребували моєї уваги, любові і часу. Я була щасливою людиною, бо у мене було дуже насичене життя. Здавалося, що у мене зовсім не було й шпариночки вільного часу, а на мене ще чекав великий кавалок роботи, про який я не можу не згадати, бо тоді мою діяльність буде висвітлено не повністю.

7. Науково-методична комісія (НМК) з іноземних мов при МВССО УРСР (1973–1990 рр.)

При Мінвузі СРСР існувала Науково-методична Рада з іноземних мов, яка опікувалася іноземними мовами в немовних ВНЗ (бо мовні ВНЗ, як і середня школа, були під керівництвом Міністерства освіти).

При Мінвузі УРСР теж існувала аналогічна Науково-методична Рада або Науково-методична комісія, яка не мала ніяких реальних прав та існувала лише для консультацій і порад при міністерстві. Головою комісії була дуже порядна і відповідальна людина – професор Ю. О. Жлуктенко.

Трапилось так, що у восьмидесятих роках у Мінвузі СРСР вирішили відмінити вступні іспити, надати іноземній мові на старших курсах (замість обов'язкового) факультативного статусу. Таким чином виникла загроза для екзамену на четвертому курсі. Все це було зроблено без консультацій з Науково-методичною Радою при МВССО СРСР,

яка оскаржила таке рішення, бо воно різко погіршувало стан навчання іноземним мовам, які і без того ніяк не могли вийти на належний рівень. Врешті-решт якісь пом'якшення, що стосувались екзаменів і заліків, було зроблено в Москві та в деяких союзних республіках, але все робилося самопливом, на розсуд міністерств союзних республік. Про все треба було якось домовлятися. Поступово все затихло, але не в Україні.

В Україні, на жаль, ситуація різко погіршилася в зв'язку з виходом у світ «Інструктивного листа» МВССО УРСР за підписом начальника навчально-методичного відділу товариша М. М. Орлова, який скасовував екзамени з іноземної мови у ВНЗ взагалі, тобто робив курс іноземної мови необов'язковим. Такий загрозливий стан для іноземних мов, який виник у ВНЗ України, схвилював багатьох викладачів усього Радянського Союзу, але це ніяк не вплинуло на Мінвуз УРСР, тобто на рішення М. М. Орлова.

У зв'язку з цим голова НМК з іноземних мов при Мінвузі УРСР професор Ю. О. Жлуктенко запропонував М. М. Орлову обговорити цю проблему. М. М. Орлов прийняв професора Ю. О. Жлуктенка, вислухав його, а потім запитав: «А хто ты такой, что пришел сюда со своими мнениями относительно этого письма?» Професор, не чекаючи такого грубого поводження офіційної особи Міністерства, все ж стримався і почав пояснювати, що він виконує обов'язок голови НМК. «Вот поэтому иди и работай над выполнением распоряжений Министерства,» – сказав, як відрубав М. М. Орлов.

Цей діалог дослівно переповів мені Ю. О. Жлуктенко, коли вийшов від М. М. Орлова, бо я була заступником голови НМК і чекала на результат візиту. Він додав: «Я думаю, Ви розумієте, що я не можу вибачити М. М. Орлову його хамського поводження зі мною. Тому я напишу доповідну записку, в якій категорично відмовлюсь виконувати обов'язки голови НМК. Нікого не засмутить мій вчинок, оскільки до питання вивчення іноземних мов перестали ставитися серйозно. Цей вчинок тільки на руку орловим, адже НМК без голови більше не буде надокучати їм. Іноземні мови стануть беззахисними. Тому я прошу Вас, як свого заступника, стати головою і продовжити відстоювати права іноземних мов в Україні. Я буду рекомендувати Вас на посаду голови НМК».

Звичайно, наша розмова закінчилася нічим, бо погоджуватись виконувати роботу голови НМК, яка була не під силу навіть самому Ю. О. Жлуктенкові, я не могла. Про це я йому і сказала.

Минуло немало часу. Все було, як і передбачав Ю. О. Жлуктенко: діяльність НМК завмерла. «Інструктивний лист» робив свою чорну

справу. Частина ректорів ВНЗ не поспішала виконувати постанову і продовжували проводити екзамен. Частина ректорів зітхнула з полегшенням і, вважаючи екзамен з іноземних мов непотрібним, зняла його з програми, не переймаючись ні іноземними мовами, ні знаннями спеціалістів, яких вони готували.

Здоровий глузд прокинувся у начальника Навчально-методичного кабінету Мінвузу УРСР Л. К. Головка, який, можливо, зрозумів парадоксальність ситуації, яка згубно впливала на статус іноземної мови у ВНЗ, і, у свою чергу, на якість підготовки спеціалістів. Саме ця людина запросила мене на співбесіду. Я відчула, що переді мною не суперник, а однодумець щодо статусу іноземної мови. Саме він запропонував мені очолити Науково-методичну комісію з іноземних мов при Мінвузі УРСР. Пам'ятаючи долю свого попередника, я, безумовно, відмовилася від цієї пропозиції, зауваживши, що в НМК є достойний голова – професор Ю. О. Жлуктенко. На це він відповів, що Ю. О. Жлуктенко категорично відмовився від керування і рекомендував на цю посаду мене. Крім цього він перейшов працювати в Академію Наук, тому тепер взагалі не працює в системі Мінвузу. Я знала, що це правда. «Так що погоджуйтесь. Посада голови вільна і чекає на Вас», – додав він. В мене був останній аргумент «проти» щодо цієї пропозиції: іноземну мову в Міністерстві не підтримують, курс іноземної мови в занедбаному стані, тому я не справлюся з обов'язками голови. Мій співбесідник був ніби готовий до такої розмови, тому не лише не спростував мого зауваження про стан іноземної мови, а навіть поглибив його, підтвердивши, що справді ситуація з іноземними мовами в глухому куті: якість навчання невисока і до того ж останнім часом погіршилась настільки, що може постати питання про доцільність обов'язкового курсу іноземних мов у ВНЗ взагалі. Він додав, що цього не можна допустити і почав мені розповідати, наскільки важливим для випускника ВНЗ є володіння іноземною мовою. Він знав моє слабе місце, тому на закінчення спитав: «Невже Вам байдужа доля іноземної мови у ВНЗ?» А потім додав: «Погоджуйтесь. Адже це справа і Вашого життя. Я завжди допомагатиму Вам, разом ми виправимо ситуацію». На мене він не тиснув, а просив подумати і дати відповідь через кілька днів.

Все те, що він говорив щодо іноземної мови, було правдою. Мені й самій уже набридло вмовляти ректора і проректора інституту, щоб вони не відміняли екзаменів та заліків, щоб не скорочували викладацький штат. Подібні ситуації тримали іноземну мову у невизначеному стані. Тому відновлення Науково-методичної Ради було якимось шансом для визначення статусу іноземної мови, з'явилася можливість досягнути хоч якогось порозуміння, а, може, й підтримки міністерства.

Треба було діяти. На той час я не могла знати, що за кілька місяців Л. К. Головка залишить МВССО УРСР і переїде до Москви, тому його обіцянка допомогти іноземним мовам у немовних ВНЗ важила для мене багато.

А статус і становище іноземної мови у немовному ВНЗ дійсно були кумедними. З одного боку, іноземна мова була одним з обов'язкових предметів, що складають вузівську підготовку спеціаліста, а з іншого – ставлення до іноземної було не серйозним, з елементами волюнтаризму на всіх рівнях, яке, передусім, проявлялося у діях міністерства (згадати хоча б «Інструктивний лист» М. М. Орлова, який поступово викорінював іноземну мову у ВНЗ, а ще – кадрові скорочення, які постійно загрожували професорсько-викладацьким складам саме на кафедрах іноземних мов тощо).

В той час, коли я вирішувала, чи погоджуватись стати мені головою НМК чи ні, це питання уже стосувалось мене **особисто**. Я дуже глибоко переймалася проблемою статусу іноземної мови у немовному ВНЗ. Я присвятила їй чимало статей на республіканському і союзному рівнях (№ 25, 1971 рік, № 20, 1970 рік, № 17, 1969 рік, № 27, 1972 рік), багато сил віддала становленню курсу іноземних мов. І те, що іноземна мова може поступово отримати статус необов'язкового предмета (а, може, й гірше), уже стосувалось не лише моєї громадянської позиції, а й мого особистого інтересу. Я категорично не могла погодитися з приниженням статусу іноземної мови у немовному ВНЗ, бо була переконана в протилежному, в тому, що молоде покоління моїх студентів, мало бути високоосвіченим, для чого знання іноземної мови, безперечно, було необхідним, в усякому разі воно повинно було відігравати важливу роль. Тому моя позиція була чітко спрямована проти тенденції применшити чи навіть заперечити значення іноземної мови в навчальному процесі ВНЗ.

В певний момент я зрозуміла всю складність ситуації, що призвела до такого невтішного стану, а також і причини цього (які залежали великою мірою і від нас, викладачів). Насамперед, це **неефективність навчання**, з якою ми змирились і до якої звикли. Рівень навчання був дуже низьким. Практично мету навчання було визначено дуже невизначено: читати і перекладати з допомогою словника. Усне мовлення обмежувалося питаннями і відповідями на теми, які здебільшого повторювали теми середньої школи. Рівень умінь на старших курсах читати тексти зі спеціальності був далеким від належного. Після того, як відмінили вступні іспити, знизився рівень підготовки з іноземних мов абітурієнтів, у результаті чого погіршилася ситуація викладання іноземної мови молодшим курсам.

Результати нашого навчання не повинні були задовольняти замовника – державу. Здавалося, що держава не вірила в нашу здатність досягти більшого і була змушена задовольнятися **таким** вузівським курсом іноземних мов, але замість того, щоб допомагати нам, вона весь час погіршувала умови навчання. Справи дійсно погіршувалися. В'яло, нерішуче ставилось завдання практичного володіння мовами, тобто на офіційному рівні (програми) це питання взагалі не піднімалося в школах і ВНЗ. Таким чином продовжували існувати іноземні мови в немовних ВНЗ. Їх не скасовували, але свідомо і несвідомо («по неразумению») створювали умови, через які рівень навчання мовам був далеким від належного.

З цим не можна було миритися. Треба було шукати вихід і зняти загрозу приреченості іноземної мови в боротьбі за виживання, **тобто рятувати іноземну мову**. Така собі донкіхотська ідея, яка хоч і здається неймовірною, але значною мірою була досягнута.

Головне – **треба вірити**. Я вірила в те, що, якщо все правильно організувати (по-науковому, за допомогою досліджень, чим ми й займалися) та переконати Міністерство в можливості поліпшення ситуації, то можна буде вийти з глухого кута.

Через кілька днів я стала головою Науково-методичної комісії з іноземних мов при Мінвузі УРСР. Це було не просте для мене рішення. Основним чинником, який вплинув на прийняття цього рішення було те, що на цей час я і кафедра, якою я керувала, уже мали чималий доробок позитивних результатів у навчальній роботі. Одночасно ми продовжували підіймати на сторінках різних всесоюзних видань проблему поліпшення рівня підготовки фахівців з іноземних мов у немовних ВНЗ як актуальну, що потребує неодмінного вирішення (№ 22, 1970 р., № 28, 1973 р., № 35, 1975 р.). Цими роботами ми сподівались привернути увагу як викладацької спільноти, так і Міністерств ВССО до статусу іноземної мови і його підвищення. Та все ж я розуміла, що цих бажань недостатньо, щоб змінити щось у тому стані, в якому перебувала іноземна мова, особливо в Україні.

Я пам'ятала відчайдушні спроби Ю. О. Жлуктенка зарадити ситуації і чим вони закінчилися, тому я добре розуміла, що одна я нічого не досягну і вирішила обрати інший шлях.

Я вирішила пробудити весь викладацький загал республіки **для підвищення якості навчання**. Основною одиницею виконання цього завдання було обрано кафедру, точніше **завідувачів кафедр**, які залучались до роботи в Науково-методичній комісії під час підготовки і проведення щорічних **пленарних засідань** (пленумів).

Такі засідання під егідою Мінвузу УРСР проводили на базі кафедр іноземних мов, ВНЗ, в різних вузівських центрах республіки: у Вінниці,

Львові, Харкові, Івано-Франківську, Дніпропетровську, Тернополі, Києві, Чернівцях. Організуванням цих пленумів і їх проведенням займалися члени НМК, а також ВНЗ, на базі яких вони проводилися. Це була велика робота. На пленарних засіданнях доповідачі висвітлювали актуальні питання підвищення якості навчання іноземним мовам на конкретних матеріалах, ділились власним досвідом з таких проблем, як: досвід проведення факультативних занять і рекомендації щодо їх удосконалення, форми організації самостійної роботи студентів, статус іноземної мови та інші актуальні проблеми. Ось приклад винесення питання на обговорення. Журнал «Весник высшей школы» (МВССО УРСР) часто публікував матеріали, які висвітлювали проблеми навчання іноземним мовам у немовних ВНЗ. Ці матеріали були джерелом для обговорень, дискусій на наших пленумах. Так, журнал (№ 6, 1975 р.) опублікував мою статтю (№ 35, 1975 р.) в порядку обговорення. Ми використали цей привід для обговорення питання підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов. Було висловлено багато слушних пропозицій щодо удосконалення організації та проведення курсів підвищення кваліфікації викладачів, про які ми доповіли Мінвузу УРСР.

Було й навпаки. Так на одному з пленумів ми обговорювали питання удосконалення організації навчального процесу за допомогою структурних схем, технологічних карт, які на той час впроваджувались Мінвузом УРСР з усіх вузівських дисциплін. Необхідно було запропонувати свій варіант схеми, який би враховував специфіку іноземної мови як діяльності. В результаті цієї дискусії з'явилася стаття «В основе – структурная схема» у «Веснику высшей школы» (№ 11, 1982 р., № 52, 1982 р.).

Основним завданням було узагальнення кращого досвіду навчальної і науково-методичної роботи кафедр ВНЗ республіки і підвищення загального рівня навчання іноземним мовам у всіх ВНЗ. Для цього до читання доповідей залучали кращих завідувачів кафедр, провідних учених республіки. Це: К. Я. Кусько, Б. М. Князевський, Е. В. Опельбаум (Львів), В. І. Бєлий, М. А. Тростогон (Вінниця), О. П. Авраменко, Ю. В. Гнаткевич, А. П. Соколенко, В. А. Бухбіндер, С. М. Савицька (Київ), Г. П. Петльований (Харків), А. І. Бурлак, Й. М. Берман (Одеса), І. В. Турчин (Чернівці), В. М. Павленко (Полтава), Н. М. Петренко (Дніпропетровськ) та багато інших доповідачів і активних учасників цього процесу, імена яких поглинув час. А жаль. Наприклад, чого тільки варта праця незмінного секретаря НМК – старшого викладача кафедри іноземних мов КТІЛПу Любові Дмитрівни Ващенко, яка віддала багато сил організації і проведенню пленумів НМК! Мені здається, такі, як вона і всі, хто мені допомагав, з ким я

разом працювала, були незвичайними, відданими своїй справі людьми. Це саме ті люди, які своєю працею утверджували статус іноземних мов, бо це було справою їхнього життя. Я вдячна долі, що мені поталанило жити і працювати разом з ними.

НМК надавала важливе значення діяльності завідувачів кафедр республіки, яка була спрямована не лише на поліпшення навчальної роботи, а й на активізацію **самостійної роботи студентів** для досягнення більш високого рівня **практичного володіння іноземною мовою**. Формою демонстрації останнього було обрано **науково-практичні конкурси та олімпіади іноземними мовами** на рівні вузів та вузівських центрів. Підсумкову Олімпіаду переможців попередніх рівнів щорічно проводила НМК на рівні республіки. Ця робота мала успіх. Грамотами відзначали переможців олімпіад. Навіть мене не раз відзначали наказами Міністерства за цю роботу. Хоча до неї були причетні сотні викладачів усіх кафедр, для яких це була їх додаткова робота, яка ґрунтувалася виключно на ентузіазмі та любові до свого предмету. Таких ентузіастів було безліч: небайдужі до якості навчання зі всієї України, прекрасні, безкорисливі, захоплені та натхненні. Мабуть, наше покоління справді було поколінням ідеалістів, не прагматиків. Цій роботі присвячена стаття, відбита в цьому покажчику (№ 41, 1978 рік), надрукована в журналі «Весник высшей школы», № 9, 1978 рік.

Олімпіадами ми привернули увагу Міністерства до іноземних мов. Але цього було недостатньо, адже на інститутський і міський рівень хоч і виходили тисячі студентів, а на республіканський рівень – сотні студентів, які демонстрували вільне володіння мовою в своїх доповідях і дискусіях, але все ж це був рівень кращих з кращих, а не загальний рівень підготовки. Ми це розуміли, ми хотіли лише довести **принципову** можливість досягнення такого рівня в немовному ВНЗ та отримати прихильність до проблем іноземної мови з боку Міністерства. Адже, якщо деякі студенти можуть досягти такого рівня, то чому б не створити умов, щоб цей рівень був доступним більшості студентів?

Звичайно, олімпіади – це був лише один з шляхів зацікавити Міністерство проблемами іноземних мов, але не основний. Основною формою була робота, яку проводили на пленумах НМК і яка узагальнювала роботу всіх кафедр іноземних мов республіки в напрямку підвищення якості навчання, за допомогою чого ми прагнули підвищити значення іноземної мови і привернути увагу Міністерства до іноземних мов, як важливої складової якості підготовки спеціаліста вищої кваліфікації.

Результати роботи пленумів НМК оформлювали в рішення цих засідань, які ухвалювали колективно, усім складом керівників кафедр

іноземних мов. У них відбивалися конкретні проблеми та шляхи їх вирішення, які адресувалися, насамперед, Міністерству, під наглядом якого ми діяли, а також безпосереднім творцям навчального процесу – викладацькому загалові кафедр іноземних мов. Нашою метою було показати Міністерству, що іноземна мова – це великий колектив викладачів і студентів ВНЗ, щоб воно нас відчуло, побачило і повірило в нас.

В певний момент я зважилася піти на прийом до М. М. Орлова, лист якого ще продовжував діяти. М. М. Орлов устав мені назустріч, він був сама люб'язність. Цілуючи мою руку, він, насамперед, зауважив, що схвально ставиться до моєї діяльності як голови НМК. Навіть порівняв мене з неперевершеною Н. О. Агарковою, яка успішно керувала методоб'єднанням викладачів іноземних мов м. Києва в післявоєнний період. Всі ці солодкі компліменти не дуже мене тішили. Я чекала моменту, коли можна буде завести мову про спростування злополучного інструктивного листа, який приніс нам багато лиха.

На моє прохання спростувати цей лист він сказав: «Який лист? Адже це лише **інструктивний** (він наголосив на цьому слові) лист, він ніякої юридичної сили не має. Він має рекомендаційний характер, і не більше. Хто хоче, сприймає його рекомендації, а хто не хоче, не сприймає. Та Ви вже так багато попрацювали проти нього, що про нього всі вже забули». І не пообіцяв спростувати свого листа!

І хоча мій візит виявився безрезультатним, я таки відчула, що наслідки нашої діяльності давали про себе знати, ми впевнилися у значимості іноземної мови у ВНЗ, підвищили її статус, а про «Інструктивний лист» Орлова дійсно майже всі забули. Це був результат колективних зусиль багатьох ентузіастів, які займалися підвищенням статусу іноземних мов у республіці, результат їх відданості цій справі та невтомної праці, насамперед, у підвищенні якості навчання, якій ми надавали дуже великого значення.

Крім того, ми ні на хвилину не припиняли своєї діяльності, спрямованої на те, щоб привернути увагу до проблеми навчання іноземній мові в немовних ВНЗ. Ми боролися за іноземну мову, підвищення її ефективності навчання. Ми використовували кожну нагоду. Робота (№ 44) 1980 року сприяла підвищенню рівня навчання іноземній мові. Прийшли нові часи, ми не стояли на місці. Рішення пленумів НМК, які ми надсилали в Міністерство, кожного разу ставали вагомішими. Їх доводили до відома ВНЗ.

І хоча не дуже прихильне ставлення до іноземних мов ще залишалося в деяких ВНЗ, ми відчували, що про наші проблеми знають і мусять на них якось реагувати. Це, безумовно, впливало і на ректорів.

Кожен завкафедри міг у своїх звертаннях до ректора зіслатися на рішення і рекомендації НМК. Не кожен ректор насмілювався їх ігнорувати. Все-таки ми працювали під опікою Мінвузу. Нам здавалось, що тяжкі часи минули.

Здавалося також, що Мінвуз УРСР вперше зрозумів, що іноземна мова – це не лише якийсь предмет, який не має повноправного місця у вузівській навчальній структурі, а ще й сотні тисяч викладачів і студентів ВНЗ, які є причетними до цієї структури.

Сьогодні я бачу, що це було ледь помітною іскоркою надії на кращі умови існування іноземних мов у немовних ВНЗ, які допоможуть хоча б у майбутньому досягти кінцевого результату навчання – практичного володіння мовою. Тоді ми ще не говорили про це вголос: «не до жиру, быть бы живу», але надію не втрачали.

8. Другий підручник (Учебник англійського языка. – К.: Вища школа, 1979) Професор англійської мови (ВАК СРСР). 1978 рік

Може скластися враження, що я тільки те й робила, що боролась за права іноземної мови то в НМК, то на конференціях, то у пресі, тобто не займалася своєю основною роботою на кафедрі. Але це зовсім не так.

Основна моя увага, робота зосереджувалися саме на кафедрі. Я виконувала повне навчальне навантаження (600–1000 годин) і разом з усіма членами кафедри інтенсивно працювала над створенням курсу іноземних мов для немовного ВНЗ. Ця праця була дуже напруженою. У 80–90-ті роки ми пожинали плоди попередніх років, коли лише розпочинали цю роботу. Тепер уже була база, був досвід, були перші результати. Ми продовжували плідно працювати далі. Невтомно працював не лише завідувач кафедри, а й кожен викладач, який мав навантаження 1000–1200 годин, за яке він отримував зарплату. Всю роботу щодо створення курсу він виконував у вільний від основної роботи час, не отримуючи додатково за це ні копійки. Мається на увазі не той час, який понад навантаження йому потрібен для підготовки до проведення заняття: складання плану заняття, роздаткових матеріалів, допоміжних засобів тощо. На це також потрібен був час. Ті, хто встановлювали норми навантаження (1000–1200 годин), мабуть, вважали їх недостатніми і тому додавали ще й час для робіт понад навантаження.

Я хочу наголосити, що ця робота була значним додатковим навантаженням, проте всі ми погоджувалися на це. Чому? Що змушувало нас до цього?

Ми прагнули створити такий курс іноземної мови, який був би забезпеченим елементарним: підручниками, засобами унаочнення, тобто всім, що дозволяло б забезпечити нормальний навчальний процес. Бо всього цього не було. Тут треба пояснити.

Викладач іноземної мови – це особливий тип викладача, він завжди знає набагато більше, ніж його учні, тому він може працювати в будь-якій аудиторії годину, дві, навіть якщо у нього немає відповідних засобів і навчальних матеріалів, які відповідають цілям і програмі навчання. Він може працювати так досить довго, користуючись невіглаством студентів. Може, ніхто не помітить, і все зійде з рук. Легке життя.

Та ось диво: викладачі цього не робили. Що ж їх спонукало до цього? А спонукала їх – **совість**, те найдорожче, найцінніше, що є в людині. Їм совісно було дивитися в очі студентам, яких вони не могли навчати так, як цього вимагав навчальний процес, вимагала їхня совість. Не примусово, а добровільно всі вони взялися за цю роботу, яку виконували з розумінням і наснагою. Мені поталанило з колективом. На кафедрі сформувався колектив, який можна було зацікавити перспективою діяльності. Це були й совісті люди, яким нестерпно було проводити заняття за машинописними сторінками текстів, які не містили корисної інформації; вони хотіли чесно працювати, навчати іноземної мови, бачити результати своєї праці. Тому вони самовіддано, почавши з нуля і вивчивши всі спеціальності навчального закладу, почали створювати навчальну базу: словники, посібники, методичні матеріали тощо.

Великою опорою для всіх нас став **перший** базовий підручник, який мені поталанило видати під грифом МВССО УРСР, про що я вже писала вище. Він був основою, завдяки якій могла здійснюватись методична робота, спрямована на впровадження нових ідей.

У цей період ми плідно працювали над створенням навчальної бази для курсу іноземних мов. Саме в цей період ми видали навчально-методичні посібники, які містили ті новітні підходи до навчання, що лежали в основі нашої роботи, зокрема, й мої праці (№ 45, 1980 рік, № 47, 1981 рік, № 51, 1981 рік, № 36, 1975 рік, № 49, 1981 рік, № 43, 1979 рік). Частина цих робіт було написано в співавторстві з викладачами, які впевнено займалися науково-методичною роботою. Це викладачі кафедри іноземних мов КТІЛПУ: Л. С. Соловей, В. Д. Алексеєнко, Н. М. Корсун, М. Г. Кононенко, Л. П. Ільєнко, Т. М. Гурєєва. Всі вони отримали, так би мовити, перше хрещення друкованих робіт у співавторстві, яке вони згодом продовжили.

Поступово накопичувався великий фактичний матеріал, який відображав новітні підходи до навчання, які не вмістилися в перший підручник (1972).

Перший підручник відіграв свою роль: він заклав тверду основу – **визначив зміст** курсу іноземних мов у немовному ВНЗ у рамках чинної «Програми».

Але життя тривало. Ми вже не задовольнялися рамками першого підручника, тому постало питання про створення нового.

Видавництво «Вища школа», яке видало перший підручник, погодилось видати і другий підручник. За пропозицією автора, це був перероблений, доповнений і удосконалений, власне, новий підручник. Коли справа дійшла до видання, мені запропонували створити новий варіант підручника на основі російської, а не української мови, як у випадку з першим підручником. Мотивацією цієї вимоги було те, що українська мова обмежувала тираж підручника, оскільки видавництво не мало можливості задовольнити замовлення на підручник з Російської Федерації через мовний бар'єр. Мовляв, українські студенти зрозуміють підручник і якщо він буде російськомовним. У цей час в Україні склалася така мовна ситуація, що кількість україномовних шкіл стрімко зменшилась. Тому контингент україномовних студентів був уже меншим, ніж сім років тому.

Мені нічого не залишалось, як погодитись на умови видавництва. Я переклала другий підручник з української мови на російську. Тому він швидко побачив світ.

Так, у 1979 році з'явився мій другий підручник – «Учебник англійського язика» (№ 42, 1979 р.). Основною відмінністю цього підручника було те, що використовуючи дослідження загальнонавчальної лексики, які проводили на кафедрі протягом останніх семи років, тепер необхідно було створити в підручнику лексичну **основу** для переходу до другого етапу. Для цього треба було підвищити значення тієї частини загальнонавчальної лексики, яка була спільною з загальнонавчальною лексикою, що входила і до словників зі спеціальності, тобто йшлося про створення умов для більш плідного наступництва між першим і другим етапами навчання в немовних ВНЗ. Крім цього, було запроваджено значні зміни, спрямовані на підсилення ролі практичного володіння мовою. Так, усне мовлення не обмежувалось лише відповідями на питання до тексту, а формулювалося завдання вироблення навичок усного переказу, як з опорою на текст, так і самостійного формулювання думки стосовно тексту. В підручнику було запроваджено вправи з аудіювання – спеціальні тексти для усного сприймання (listening comprehension). Елементи мовленнєвої діяльності, яскраво виражені у підручнику, тісно перепліталися з мовними

матеріалами. Крім вправ для тренування таких видів мовленнєвої діяльності, як читання (reading comprehension) і слухання (listening comprehension), спрямовувалась увага і на мовний матеріал: лексику і граматику, які вивчались у взаємозв'язку. Отже, спрямування на мовленнєву діяльність, хоча і незначне, але було.

На той час це був, мабуть, не найгірший підручник виданий в Радянському Союзі. Тому в 1983 році мене з моїм підручником зарахували до групи авторів підручників англійської мови, яку формувало МВССО СРСР для відрядження в Лондонський університет, де ми повинні були демонструвати свої підручники перед англійськими колегами. Наші підручники було представлено на невеликій імпровізованій виставці для загального огляду у Лондонському університеті, де кожен бажаючий міг з ними ознайомитися. Крім цього усі ми репрезентували свої підручники.

Наші англійські колеги приймали нас тепло і з розумінням. Ми плідно працювали, обмінювались досвідом. На жаль, ми не мали можливості відвідати заняття. Проте ми відчули, що англійська методика працювала інтенсивно і була спрямована на практику, на комунікацію. Крім цього, ми ознайомилися з продукцією могутньої британської видавничої бази. На той час одиничні підручники (на відміну від нашої ситуації) у них майже не видавали, а публікувались комплекси (2–3 книжки), до яких входили книжки для викладача і студентів, об'єднані спільним задумом. Крім того, нас вразила різноманітність поліграфічних технологій, їхні підручники сяяли багатством барв, були видрукувані на чудовому папері. Нам було дуже ніяково за наші скромні, сіренькі, одноманітні підручники, видрукувані на газетному папері.

Ця зустріч у Лондоні переконала нас у тому, що методика викладання невпинно розвивається. Оскільки були вже 80-ті роки, то у нас уже був досвід, свої напрацювання, тому ми не дуже відставали від зарубіжних колег, принаймні, в теорії.

Ситуація з методикою в країні розвивалась, удосконалювалася. Методика поступово звільнялась від догм, прикладом чого може бути відмова від заборони «буржуазного ідеалізму» Пальмера, яким залякували тривалий час всіх прихильників навчання практиці мовлення.

Особисто для мене цей період був успішним. У 1978 році постановою ВАК СРСР мені присвоїли звання професора.

Згідно з положенням, у той час обов'язковою умовою для присвоєння звання професора була наявність підручника, єдиним автором якого був кандидат на звання професора. Я такий підручник видав ще в 1972 році, проте я не вважала себе достойною такого високого звання і тому плідно працювала ще над одним підручником. Але мені присвоїли звання професора і без другого підручника. Коли

мене попросили надати свої друковані роботи, я привезла у ВАК повну валізу своїх робіт.

Звання професора було дуже відповідальним. Мій другий підручник, виданий у 1979 році, був підтвердженням нового високого звання.

Продовжувалося теоретичне і практичне вдосконалення вузівського курсу іноземних мов завдяки роботі над інтенсифікацією навчання (праці: № 43, 1979 рік, № 42, 1979 рік, № 44, 1980 рік).

У 1980 році я розпочала роботу над серією навчальних діафільмів англійською мовою для немовних ВНЗ з метою активізації навчання усного мовлення. Серія називалась «Образование» і складалася з п'яти діафільмів:

- 1) «Історія інституту» (на прикладі КПІ), (№ 83, 1980 рік);
- 2) «Наш інститут» (№ 84, 1980 рік);
- 3) «Радянські студенти» (№ 85, 1980 рік);
- 4) «Студенти відпочивають» (№ 86, 1980 рік);
- 5) «Освіта гарантована Конституцією» (№ 87, 1980 рік).

Ці діафільми, виготовлені Укркінохронікою Госкіно УРСР, призначалися для розвитку навичок усного мовлення за темами, рекомендованими «Програмою». Діафільми – ретельно відібраний візуальний матеріал з короткими коментарями і завданнями для роботи.

Ця серія безкоштовно надсилалася на кафедри іноземних мов республіки. В зв'язку з цим з'явилося багато скарг щодо оснащення вузівських кафедр технічними засобами (в багатьох вузах, наприклад, не було навіть діапроекторів). Не вистачало аудиторій для проведення занять з демонстрацією діафільмів, не вистачало звичайних нормальних приміщень, тому заняття іноді проводились у зовсім непристосованих аудиторіях (хімічних, фізичних тощо) де не було не лише розеток, а й звичайних умов для спілкування студентів і викладача. Ми обговорювали це на пленумі НМК і повідомили про це Мінвуз.

На той час на кафедрах не було досвіду роботи з діафільмами. Щоб якось виправити ситуацію, ми випустили «Методичні рекомендації з використання діафільмів» (№ 50, 1981 рік) і надіслали їх на кафедри. У створенні цих рекомендацій, крім мене, брали участь доценти Л. Г. Мигляченко (КТІЛП), І. В. Корунець (Київський державний педагогічний інститут іноземних мов), О. М. Андренко (КПІ), старший викладач Л. С. Соловей (КТІЛП).

На конференціях, присвячених цій проблематиці (№ 48, 1981 рік, № 49, 1981 рік), ми пропагували переваги використання ТЗН, зокрема діафільмів.

У 1983 році я завершила створення серії навчальних діафільмів, розпочату 1982 року: «Країнознавство» – «Великобританія» і «США» (країни, мова яких вивчалася) (№№ 88, 89, 1982 рік). Рекомендації щодо їх використання відображено в присвячених цим діафільмам роботах 1983 року (№№ 53, 54).

Навчальні діафільми містили багатий наочний матеріал, який було спрямовано на підвищення якості навчання. Діафільми містили великий потенціал для розвитку усного мовлення. На той час французький аудіовізуальний метод уже сказав своє слово на підтримку візуальності в навчанні іноземної мови. Ми не хотіли відставати, але, на жаль, не мали таких матеріальних можливостей, щоб озвучити діафільм. Ми розуміли, що це знижує якість наших діафільмів, і в майбутньому вирішили створити касетні записи діафільмів. Але цим планом не судилося здійснитися.

Проте в той час, коли ми жили ізольованими від усього світу, великим досягненням було те, що студент уже мав змогу пов'язувати візуальний образ зі словесним. Дуже цінними були діафільми, які допомагали в текстах не лише ознайомлюватися з інформацією про країну, мова якої вивчається, а й бачити, наприклад, ту ж Національну галерею Лондона, Капітолій чи пам'ятник Лінкольну у Вашингтоні. На той час це було великою допомогою в навчанні.

9. Витоки мовленнєво-діяльнісного підходу

Третій підручник: English (для студентів ВНЗ легкої промисловості, побутового обслуговування та торгово-економічних). – К.: Вища школа, 1986

В кінці сімдесятих років (1978 року), в Радянському Союзі відбулася знаменна подія – вийшла в світ монографія професора І. О. Зимньої «Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке». Ця монографія обумовила напрям розвитку методології навчання іноземних мов на декілька десятиліть наперед.

На основі глибокого дослідження основоположних робіт з психології, психолінгвістики, методики навчання іноземній мові І. О. Зимня обґрунтувала свій власний, так званий діяльнісний підхід до навчання іноземних мов.

І. О. Зимня, на відміну від інших дослідників психології навчання іноземних мов, вперше запропонувала розглянути говоріння як вид мовленнєвої діяльності, що обумовило новий підхід і до об'єкту, і до процесу навчання. Цей підхід відкривав можливість більш ефективно

реалізувати процес навчання іноземній мові. Особливе значення надавалось формуванню **потреби** говорити іноземною мовою як першопричині цієї діяльності. Центром діяльності став суб'єкт діяльності – учень, з його потребами, інтересами, ставленням до висловленої думки. Отже, діяльнісний підхід – особистісний підхід до суб'єкта навчання іноземній мові.

Неможливо переоцінити значення внеску професора І. О. Зимньої для розвитку методики навчання іноземних мов, оскільки її робота спрямовувала нас до нових методів навчання, що докорінно змінювало зміст навчання. Найбільш цінним це було в той період, коли світова спільнота викладачів іноземних мов уже розробляла комунікативний підхід до навчання.

Але заслуга І. О. Зимньої перед наукою лише цим не обмежується. Не менш цінною є її подвижницька праця з організації викладацького колективу (в основному завідувачів кафедр мов іноземних мов немовних ВНЗ) у постійний, добровільний семінар з вивчення діяльнісного підходу і впровадження його в навчання. Це був проект всесоюзного масштабу. В ньому постійно брали участь представники таких міст України, як Київ, Дніпропетровськ, Одеса, Львів, Харків тощо. Основні учасники були з Москви, Ленінграда, Казані, Томська, Пермі, Омська та інших міст. Активним учасником семінару була голова НМС при Мінвузі СРСР, професор В. В. Морозенко. Серцем і душею семінару, звичайно, була Ірина Олексіївна Зимня. Щомісяця протягом більше як десяти років вона проводила ці семінари на добровільних засадах у вільний від основної роботи час. Це була колосальна праця. Я брала участь у всіх семінарах. Кафедра заслуховувала мої звіти, ми організували свою наукову і практичну роботу згідно з теорією діяльнісного підходу. То були роки цікавої плідної роботи.

В результаті кількарічної роботи на семінарах написала і видала в 1986 році підручник «English», який було рекомендовано МВССО УРСР як підручник для студентів торгово-економічних ВНЗ, ВНЗ легкої промисловості та побутового обслуговування. Його видало Головне об'єднання «Вища школа» (обсяг 15 друк. арк., тираж 8000 екз., № 57, 1986 рік). Цей підручник було створено з метою комплексного навчання студентів основних видів мовленнєвої діяльності – читання, аудіювання, говоріння і письма.

Підручник складається з трьох частин:

- 1) Виробництво одягу;
- 2) Виробництво взуття;
- 3) Виробництво трикотажу.

Крім цього він також містить розділи аудіювання, тексти для читання, матеріали для говоріння і писання, а також довідкові розділи для навчання мовних засобів (граматиці і лексиці).

На основі спостережень за практикою дієвості навчальних матеріалів безпосередньо під час роботи з цим підручником у групах, я створила низку методичних матеріалів для взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності (№ 58, 1986 рік, № 60, 1990 рік).

В ході польових досліджень я зробила висновок про те, що матеріали підручника, спрямовані безпосередньо на діяльність, наприклад, складання планів, тез, анотацій, рефератів, резюме, забезпечують навчання таких видів мовленнєвої діяльності, як читання і писання. Продуктивними виявились навчальні матеріали ключових опор для перекладу і реферування текстів, лексичних засобів для стимулювання говоріння, основним рушієм якого є наявність мотиву.

У цьому підручнику я подала загальну характеристику навчальної гри як форми навчання говорінню, розробила основні ознаки і вимоги до навчальної гри, форми її реалізації (дискусії, виробничі наради, складання виробничих планів тощо).

Навчальна гра як один з прийомів активізації навчання говорінню, мала низку переваг: активізацію мотивування мовленнєвих вчинків, приймання рішень, що, в свою чергу, активізує діяльність думки. Я прослідкувала великі потенційні можливості навчальної гри на заняттях, дискусії в межах навчального процесу, конкурси, олімпіади. Це були ідеї для майбутньої великої та цікавої роботи. Проте реалізувати її мені не судилося, бо в 1990 році я перестала працювати в КТІЛПі.

Пізніше «Навчальна гра» стала темою кандидатської дисертації колишнього викладача нашої кафедри Коломієць Ірини Володимирівни, яку вона успішно захистила.

Мій третій підручник (1986) був найбільш довговічним. Він не втратив своєї актуальності і через десять років після виходу. Його успішно використовують у навчальному процесі й сьогодні. Заміни йому немає, бо подібні підручники більше не видавались.

На жаль, я дуже мало працювала з цим підручником практично, але всі теоретичні розробки цього підручника використовую в своїй практичній діяльності. Моя праця не була даремною.

10. Завершальний період роботи в КТІЛПі (кінець дев'яностих років)

10.1. Товариство української мови в КТІЛПі

Бурхливі події в українському суспільстві кінця 90-х років не минули й КТІЛПі. Наші студенти голодували на Майдані Незалежності, ми їх підтримували. В цей час, відповідно до офіційного рішення, було розіслано розпорядження вищих інстанцій про перехід на ви-

кладання у вузах українською мовою, зокрема і КТІЛП. З цього приводу відбувалися гарячі дебати на зборах і радах факультетів між прихильниками і противниками переходу.

У мене ніколи не було труднощів з українською мовою. Я могла вільно спілкуватися нею, так само як і російською. Коли я приїхала вчитися до Києва, то потрапила в російськомовне середовище. Я розмовляла як усі – російською. Мовні проблеми виникли вперше під час захисту дисертації, про що я вже писала. Потім я видала свій перший підручник українською мовою. Другий підручник за порадою видавництва я переклала російською мовою.

Коли ухвалили вищезгадане розпорядження про перехід на викладання українською мовою, я була впевнена, що моя рідна українська завжди лежить у мене в кишені і, коли я захочу, я дістану її звідти і буду нею розмовляти. Коли я почала розмовляти на кафедрі українською мовою, я жахнулась, тому що це не була українська мова, я перекладала з російської. Моя українська мова була штучною, негнучкою, неприродною, я постійно **змушувала** себе говорити українською мовою. Це було наслідком довготривалої відсутності практики. Тоді я вирішила застосувати методичний прийом – заперти канал мови, тобто перестати спілкуватися російською мовою, щоб швидше зрівняти мою українську з російською.

Перший досвід спілкування українською в автобусі:

– Передайте, будь-ласка, на квиток, – здивований сердитий погляд в мій бік.

– Вы руховка?

– Ні.

– Вы с Западной?

– Ні, я з Донбасу.

– А почему вы говорите на нечеловеческом языке?

Я заніміла. Я мовчала. Вперше мову моєї бабусі, святої для мене людини, назвали «нечеловеческой». Це дало поштовх до безкінечних думок. І я остаточно вирішила скрізь спілкуватися лише цією мовою. І хоча згодом я зрівняла мої дві мови, продовжувала спілкуватися українською. Це, мабуть, помітили в інституті, де я працювала, бо не всі серйозно сприйняли розпорядження переходу на навчання українською. Багато хто і не думав викладати українською.

А тим часом в інституті з'явився осередок Народного Руху України, який згодом отримав назву: Товариство української мови. Ректор інституту пропонував на посаду голови Товариства завідувача кафедри російської мови, а на зборах вибрали мене (хоча парадоксально: голова Товариства **української мови** – завкафедри **іноземної мови**).

На той час на моїх плечах була кафедра, підготовка до видання підручника, сім'я, НМК і багато іншого. У мене не було й хвилини вільного часу, а тут ще й Товариство. Та ніхто не зважав на це, тому я мусила підкоритися. Але оскільки я нічого не вміла робити наполовину, то й тут розгорнула бурхливу діяльність. Крім проведення культурно-просвітницьких заходів (відзначення Шевченківських роковин (народження, перепоховання), вечорів української поезії і пісні, випуск стінгазет тощо) ми склали план сприяння переходу до викладання українською мовою в інституті: організування гуртків української мови і курсів з вивчення української мови, допомоги викладачам спецкафедр у написанні посібників зі спеціальностей українською мовою тощо.

Я реалізувала завдання, яке ставила перед собою – започаткувала на кафедрі іноземних мов навчання українською мовою. Всі викладачі знали українську мову, тому підтримали мене. Я навіть встигла видати методичні вказівки до вивчення мікротем «Іноземні студенти в Україні» (№ 59, 1990 рік) і «Методичні вказівки до виконання контрольних завдань» (№ 60, 1990 рік), написані українською й англійською мовами.

На жаль, не всім планам судилося бути реалізованими, бо менше ніж через рік я вже не працювала в КТІЛПі.

Проте цей короткий досвід роботи в «Товаристві української мови» для мене був дуже важливим, оскільки я на власному досвіді переконалась, що існує сильний спротив українській мові. А коли існує спротив, то він пробуджує протидію. Так поступово я усвідомила, що мовне питання – це дуже серйозна справа.

На щастя, моє починання щодо навчання іноземних мов українською збереглося і зараз. Навчальний процес на кафедрі здійснюється іноземними і українською мовами. В цьому є заслуга моєї наступниці – завідувача кафедри іноземних мов КТІЛПу Морозової Валентини Володимирівни.

10. 2. Підсумки завідування кафедрою

Проблема з українською мовою мала епізодичний характер. Загалом, період кінця восьмидесятих років (1980–1990) був для мене плідним. Я підбивала підсумки своєї діяльності за п'ятиріччя на посаді завідувача кафедри. Крім цього, я підбивала загальні підсумки всієї своєї роботи в КТІЛПі, адже через два роки мала відзначити сорокаріччя своєї діяльності в КТІЛПі. Я готувалась до нього, бо мала звітувати перед людьми за все своє життя.

Я хочу зробити невеликий відступ. Я повинна висловити своє ставлення до посади завідувача кафедри взагалі. Мушу сказати, воно негативне, гадаю – це неприємна, тяжка посада, принаймні такою вона була майже весь період мого завідування.

Ось типовий приклад з життя завідувача кафедри іноземних мов. Я на прийомі у ректора з питання відновлення заліків і екзаменів, які ліквідовані «Інструктивним листом» М. М. Орлова. На прийомі присутній також проректор з навчальної роботи.

Ректор: Ну, то як, Олеже Миколайовичу, відновимо залік з іноземних мов? Марія Григорівна просить нас.

Проректор: Ну, Ви знаєте, Сергію Михайловичу, є ж «Інструктивний лист» за підписом М. М. Орлова.

Я: Та Олег Миколайович цей лист в рамці під склом повісив на стіні і кожного ранку молиться на нього.

(Це була правда, за винятком того, що лист був не на стіні, а під склом на столі у проректора).

Ректор: Ви ж розумієте, що для нас чи є залік, чи немає заліку – однаково. Але ж із заліком ми будемо мати якість! Та й для кафедри легше буде працювати.

Проректор: Як знаєте. Моя думка – хай працюють і далі, як працюють.

Ректор вирішив це питання таким чином: він дозволив вирішувати його на факультетах. Частина деканів поновила залік, а згодом на всіх факультетах відновили залік. Через деякий час я знову наважилась на візит до ректора, щоб подякувати йому за відновлення заліку і попросити відновити підсумковий екзамен з іноземної мови на четвертому курсі, який свідчив би про знання іноземної мови студента, отримані в результаті **всього** терміну навчання. Ректор замахав руками, говорячи: «Схаменіться, Маріє Григорівно, що ви говорите? Та мене «заклюють» усі ректори, якщо я це зроблю, бо зараз же всі завідувачі побіжать до них з цією вимогою, посилаючись на те, що голові НМК ректор дав екзамен».

Ось такі були порядки – «хочу – дам – хочу – не дам». Не могла я подолати цей встановлений порядок. Навіть те, що я була головою НМК, було використано проти мене.

Я повинна визнати, що частина ректорів з розумінням ставились до іноземних мов. Більшість з них були справжніми вченими, а не лише адміністраторами. Як правило, це були ректори з деяких політехнічних інститутів. Вони володіли іноземними мовами, тому в їхніх ВНЗ і екзамени, і заліки були в порядку. Але таких була меншість.

Але якби тільки це. Набагато гіршим було те, що мені довелося мати справу з перманентним скороченням штатів (якого не було на жодній кафедрі інституту).

Вперше це сталося через 2–3 роки після мого першого обрання на посаду завідувача.

Мене викликав проректор з навчальної роботи і сказав, що на нашій кафедрі відбувається майже 50 % скорочення. Моє завдання – визначити, кого скорочувати. Хто був у такій ситуації, той зрозуміє мене. Скорочення прирікало людей на безробіття, бо вакантних посад викладачів іноземних мов на той час в Києві практично не було. Кого скорочувати? Це ж живі люди, висококваліфіковані спеціалісти, які не мали іншої кваліфікації. Лише одного викладача ми могли скоротити, відправивши через нашу безвихідь на пенсію, а потрібно було скоротити п'ять ставок. Після кількох безсонних ночей я збирала весь колектив кафедри і запропонувала перевести десять викладачів на половину ставки, що разом становило п'ять цілих ставок. Колектив підтримав мене, тому таким чином ми зберегли повний склад кафедри. Я запропонувала такий варіант, бо розуміла, що це скорочення було нічим не виправданним, тому воно не зможе довго існувати. Справді, через рік чи два ми поступово відновили всі ставки.

Такі ситуації повторювались (хоча й у менших обсягах – 1–2 ставки) майже щороку. У травні мене викликав проректор з навчальної роботи і оголошував про скорочення. Я несла ректорові «паперові простині» розрахунків навантажень на кафедрі для кожного викладача, доводила неможливість скорочення. Він залишав мої розрахунки і обіцяв розібратись. А я решту ночей до середини червня не спала, бо чекала, що в будь-який момент мене можуть викликати і знову повідомити про скорочення. Я сиділа тихо, бо час був на моєму боці. Коли приходив термін – два тижні до відпустки, – і скорочення не було, то вже його й не могло бути, бо за законодавством не можна було скоротити людину менше, ніж за два тижні до кінця навчального року.

Переживала такі негаразди не я одна. Це була тяжка доля більшості керівників кафедр іноземних мов ВНЗ республіки.

Зрозуміло, що не завжди можна було уникнути скорочення. Воно відбувалось, не зважаючи ні на що. Крім цього, це було особистою драмою не тільки скороченого, а й усього інституту.

Найбільш болісним було скорочення професорсько-викладацького складу кафедри, коли мене викликав той же проректор з навчальної роботи і оголошував, що на кафедрі є викладач пенсійного віку і його ставку ліквідують, а йому пропонують оформити пенсію. Така

практика примусового виходу викладача на пенсію, незалежно від його особистого внеску в роботу і особистого бажання, була правилом. Тут ніхто нічого не міг зробити, бо все відбувалось «в рамках закону». Я вважаю, що саме так ми втратили таких висококваліфікованих викладачів, як Берта Миколаївна Фінк, Ірина Олексіївна Лиходід, Олена Георгіївна Доценко, Мар'яна Лазарівна Мінчин, Ольга Сергіївна Омельчук та інші, які не мали бажання йти на пенсію і могли ще продуктивно працювати. Ніякі аргументи на їхній захист не допомагали, бо вони підлягали скороченню штата. У відповідь на мої заперечення пропонували скоротити когось іншого.

Ще до початку моєї роботи на посаді завідувача кафедри скоротили талановитих викладачів Аллу Костянтинівну Лісниченко і Нілу Гаврилівну Убийкінь. Згодом вони знайшли роботу в інших місцях і досягли успіхів. Для інституту це було відчутною втратою.

Вирішувати проблему скорочень мені допомагали партійні керівники кафедри – Галина Володимирівна Філіппова і Маргарита Іванівна Шеїна. Чим могли, вони допомагали, проте перемога не завжди була за нами.

Найскладнішими були ситуації з людьми, яких за тих чи інших обставин відносили до розряду «ненадійних». У першу чергу це стосувалось незаконно репресованих, а згодом реабілітованих, яких можна було легко скоротити.

Найчастіше, такі люди були зразковими співробітниками, наприклад, викладачі Іван Станіславович Петраківський, Олена Володимирівна Джимма, старший лаборант Ольга Миколаївна Свирідовська. Всіх їх серед нас уже немає. Вони були справжніми невинними мучениками життя. Так, Олена Володимирівна постраждала лише за те, що 33 року вона щоранку виглядала у вікно і бачила трупи померлих від голоду людей, що лежали на вулиці. Вона не могла цього перенести, тому писала про це у своєму щоденнику. Якимось чином про це дізналися в КДБ і заарештували її. Вона провела в гулагах десять років, потім була реабілітованою, але дуже поневірялась, оскільки була «ненадійною», не могла влаштуватися на роботу, хоч і закінчила престижний «Інститут Освіти» і знала досконало три іноземні мови. Тобто двічі невинно покарали: і до реабілітації, і після неї. Мені довелося захищати її на Вченій Раді, доводити її право працювати викладачем. Більшістю голосів у Раді підтримали мене.

Це не поодинокий випадок. Про кожен із них можна писати безкінечно, але рамки цієї роботи не дозволяють цього зробити. Через своє загострене почуття справедливості я постійно потрапляла в такі ситуації.

Хіба можна було не втрутитись в ситуацію Ольги Сергіївни Омельчук, якій анонімка перекреслювала життя, і ніхто не наважувався їй допомогти? Справедливість вимагала від мене безкомпромісної позиції в боротьбі за цю достойну людину, совість вимагала від мене робити все, що було можливим у ті складні часи, про які багато говориться тепер. На щастя, ми перемогли. В цьому велика заслуга самої Ольги Сергіївни, яка вистояла до кінця, не зламалась. А я робила лише те, що велів мені обов'язок, моя совість. Я завжди знала: я – не герой, але...

На кінець дев'яностих років ми мали **курс іноземної мови**, в цілому відпрацьований, починаючи від першого і закінчуючи останнім роком навчання. Його було втілено в підручники (три підручники з грифом Мінвузу), посібники, методичні вказівки, розробки, словники з окремих галузей, словники-мінімуми, діафільми і рекомендації до застосування ТЗН і програмованого навчання. Все це було заслугою колективу. За цей час наші викладачі перетворилися на висококваліфікованих спеціалістів своєї справи, бо вони працювали за передовими, новітніми досягненнями технологій навчання студентів іноземній мові, про що свідчив і перелік робіт, вміщений в цій бібліографії і їхні особисті роботи, яких, зрозуміло, немає в цьому переліку.

Ми вже почали отримувати визнання цієї роботи. Ще за мого перебування на посаді завідувача кафедри і тоді, коли я уже пішла з цієї посади, вісім викладачів кафедри отримали наукові звання доцентів за сукупність науково-методичних робіт (статей, посібників, словників, методичних вказівок тощо).

Це такі викладачі, як: Борис Михайлович Лужевський, Лія Степанівна Соловей, Маргарита Георгіївна Кононенко, Ніна Степанівна Шкура, Лариса Петрівна Ільєнко, Тетяна Миколаївна Гурєєва, Валентина Дмитрівна Алексеєнко, Наталія Михайлівна Корсун.

Це було підсумком їхньої багаторічної роботи, яку ми виконували разом, не шкодуючи сил, не думаючи про винагороду, а працюючи лише за покликом серця.

Я заохочувала наукову роботу на кафедрі і підтримувала кожного викладача. Ми використовували усі форми підготовки до захисту дисертацій: ініціативу пошуків самостійних напрямків наукових досліджень, доопрацювання готових частин досліджень і доведення їх до рівня дисертаційних робіт, цільову і заочну аспірантуру тощо.

Необхідно також зазначити, що більшість цих дисертацій так чи інакше стосувалися терміносистем, які досліджувались на кафедрі. Викладачі кафедри постійно захищали кандидатські дисертації. За час мого завідування кафедрою підготували і захистили дисертації

Лариса Григорівна Мигляченко, Юрій Іванович Височинський, Лідія Григорівна Бедринець, Борис Миколайович Виставкін, Ольга Сергіївна Омельчук, Валентина Володимирівна Морозова, Тетяна Михайлівна Мигашко. Це був їх особистий успіх. Але жоден із них не може заперечити, що досягли вони цього завдяки підтримці кафедри, завдяки сприятливим умовам поєднання наукових інтересів кафедри та їх дисертаційних досліджень, заохочення до наукової роботи і допомоги, яку вони отримували постійно.

Не багато кафедр іноземних мов немовних ВНЗ республіки могли похвалитися таким доробком. Ми були попереду.

У нас був щасливий, надзвичайний, душевний колектив. Я не можу не згадати нашого улюбленого навчального майстра кафедри, світлої пам'яті Олексія Івановича Балаханова. Ніхто ніколи не міг перевершити його самозречену роботу і вірність інтересам кафедри. А поряд був незабутній світлої пам'яті Володя Коробко.

А хіба завідувач лабораторією Тамара Григорівна Дрофа не присвятила всю свою діяльність саме кафедрі? Хоч одночасно їй доводилось замінювати маму своїм молодшим братам після того, як вони осиротіли. Ми ставились до неї, як до звичайної людини, а вона здійснювала свій життєвий подвиг.

Всі ми добре пам'ятаємо кафедрального поета Юрія Миколайовича Холодкова. Я й досі зберігаю його вірші, якими він привітав мене з народженням мого першого онука:

«Твой тѣзка был великий классик,
А ты пока лишь ешь да спишь.
Но вырастишь и ты, Тарасик,
И бабушку не посрамишь».

Як це дорого і наївно зворушливо! Ось така була у нас кафедральна аура, яку творили ми всі.

Неможливо в рамках цієї роботи згадати всіх, з ким я йшла життєвою дорогою, працюючи на кафедрі в КТІЛПі. Тих, хто долучився до нашої спільної праці (творення курсу іноземної мови) – багато. Нехай вибачать мені ті, про кого я не згадала.

Десь далеко, в Сполучених Штатах сяє наша яскрава зіронька Ірина Федорівна Любенко. Вона не загубилася в далекому світі. Працюючи за фахом – викладачем англійської мови – Іра гідно використовує набутий на нашій кафедрі досвід навчання мовленнєвій діяльності. Вона не забуває про нас, постійно дякує нам за науку і в листах, і по телефону, а американські колеги гідно оцінюють її компетентність у методичному семінарі, який вона проводить там, поширюючи мовленнєво-діяльнісний метод.

Завершуючи цей опис своєї діяльності як завідувача кафедри, я хочу наголосити на тому, що люди, про яких я згадую, відіграли важливу роль у тому, що я створила і записала в цій бібліографії. Я хочу, щоб про це знали всі, щоб ці люди отримали належне за свою працю. Бо хто ж віддасть їм належне, як не керівник тієї справи, яку вони робили?

В житті складається так, як в армії. Всі знають генералів, а солдати залишаються невідомими. Але ж усім відомо, що у війні перемагає солдат. Так і в нашій справі. Мої колеги – прості викладачі – заслуговують на те, щоб про них дізналися всі. Сказати про них було моїм обов'язком. І не лише сказати, а й подякувати.

Дякую Вам усім, мої дорогі, що, зустрівшись на життєвому шляху, ми були разом у своїй праці, у своїх радощах і відчаях, достойно й чесно робили свою справу, яка лише здається звичайною і неважливою, а насправді є і важливою, і складною. Ми справді були покликаними творити новий світ в людині. Недаремно кажуть: скільки ти знаєш мов, стільки ти разів людина.

А життя продовжувалося. Я працювала над підручником для молодших курсів, який був частиною курсу іноземної мови, напрацьованого на основі мовленнєво-діяльнісного підходу. Подібний підручник для старших курсів вийшов у 1986 році. Підручник для молодших курсів повинен був завершити систему навчальних матеріалів на основі діяльнісного підходу в **усьому курсі іноземних мов**. За планом видавництва він повинен був вийти в 1991 році.

Крім цього, я працювала над проблемою особливостей мовленнєво-діяльнісного підходу в навчанні англійської мови в умовах немовного ВНЗ. **Принципи**, на яких базувався діяльнісний підхід, я розробила повністю. На основі підручника для старших курсів, який вийшов у 1986 році, я дослідила практичне застосування підходу до навчання на старших курсах з тематичним спрямуванням на спеціальності. Залишалось провести аналогічне дослідження практичного застосування принципів, на яких, власне, базувався весь мовленнєво-діяльнісний підхід, на молодших (першому та другому) курсах. Але це дослідження затримувалося в зв'язку з тим, що підручник для перших курсів мав вийти лише через два роки (в 1991 році).

Здійснитися цьому не судилося. У 1990 році я змушена була припинити свою діяльність в КТІЛПі «в зв'язку з закінченням строку», як зазначено в моїй «Трудовій книжці».

Мій четвертий підручник «Учебник англійского языка» (№ 61, 1991 рік), був абсолютно новою версією підручників для молодших курсів немовних ВНЗ.

Він був результатом застосування мовленнєво-діяльнісного підходу в навчанні англійської мови в немовному ВНЗ, і разом з третім підручником повинен був охопити і забезпечити навчальним матеріалом **весь курс** англійської мови. Все, що було на той час розроблено в методиці, знайшло своє місце в цьому підручнику: навчання всіх видів мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, слухання, писання), забезпечення умовно-мовленнєвими та мовленнєвими вправами. З метою компенсувати обмаль часу, відведеного навчальним планом на іноземну мову, в підручнику створено розділ «Самостійна і лабораторна робота», який готував студентів до активних форм роботи в аудиторії – усного мовлення в формі ситуативних рольових ігор, дискусій, доповідей з обговоренням тощо. Зв'язок мовлення як способу вираження, сприймання думки з мовними засобами (лексикою і граматиною) забезпечувався виробленою системою спеціальних умовно-мовленнєвих вправ. Підручник створювався з метою використання ТЗН, насамперед, діафільмів, які було випущено заздалегідь.

Цей підручник з'явився на зламі епох, в результаті якого в нашому житті все змінилося. На жаль, мені не довелося працювати з цим підручником в умовах, для яких його було створено – в КТІЛПі. Він випередив час, в якому з'явився.

Мій досвід роботи з цим підручником був обмеженим, оскільки я не мала відношення до немовних ВНЗ. Проте я мала певний досвід в умовах поза немовними ВНЗ.

Навіть в таких умовах я успішно працювала з ним кілька років. Можу впевнено сказати, що я завжди буду пишатися цим підручником. Застаріли лише деякі тексти радянської дійсності, без яких не міг обійтися жоден підручник того часу. Але все від початку і до останнього слова, напрацьоване на основі теоретичного, наукового підходу до навчання мови як мовленнєвої діяльності, буде актуальним до того часу, аж поки людство не знайде нові способи безпосередньої передачі думки від людини до людини. Допоки діяльність як глобальна мета навчання іноземної мови буде актуальною, мені не доведеться червоніти за цю мою працю.

На завершення скажу, що мої чотири підручники вартували мені більше двадцяти років діяльності (1962–1991 роки). Я поклала їх на вівтар реалізації ідеї навчання іноземній мові в тодішніх складних умовах немовних ВНЗ. Я обгрунтувала і сформулювала підхід до навчання так, як змогла, але через обставини, що сталися в моєму житті, я не змогла завершити свої дослідження.

Не лише мій четвертий підручник став сиротою, оскільки його нікому було розкрутити, а й моя наукова робота була не завершеною. Недаремно кажуть: все, що стається, стається на краще. Життя продовжувалось. А до труднощів мені не треба було зводити. Я долала їх завжди. Починалась нова сторінка мого життя.

11. Міністерство освіти і науки України (1992–1994 рр.)

Я вірю, що життя кожної людини залежить від вищих сил. Ним керує доля. Проте життя залежить і від самої людини, від її бажань. Якщо людина чогось дуже-дуже бажає, то вищі сили вислухають це бажання і розглянуть його. Якщо людина заслуговує на це, доля дарує його людині.

В моєму житті найчастіше так і ставалося, про що свідчить уся моя попередня діяльність, описана тут. Усі висвітлені події залежали від моїх бажань. Усі вони були підпорядковані єдиному – створенню курсу навчання іноземним мовам в умовах немовного ВНЗ. Я ніколи не бажала завідувати кафедрою. Це бажання було лише супутнім. І коли я практично здійснила своє бажання щодо створення курсу, то завідування кафедрою стало пустою зайвою формальністю. Проте я відчувала спустошення. Що далі?

Про ректора КПІ Петра Михайловича Таланчука, я чула багато цікавого. Студенти, які голодували на Майдані Незалежності розповідали мені про те, що він не лише не заборонив своїм студентам брати участь у голодуванні, а й наказав привезти на майдан намети, ліжка і ковдри.

Влада не могла відверто заборонити з'їзд Руху, видала наказ для всіх установ і підприємств відмовити Рухові в аренді приміщення для з'їзду. А П. М. Таланчук не побоявся влади і надав актову залу інституту для проведення з'їзду Руху. Багато хорошого про нього говорили і як про міністра освіти України. На жаль, я уже не мала ніякого відношення до Міністерства, оскільки автоматично перестала бути головою НМК після того, як перестала працювати на посаді завідувача кафедри. Тому мені не поталанило з ним зустрітися. Про нього багато розповідали як про здібну людину, талановитого міністра (недаремно ж. – *П. М. Таланчук*). Він був мудрим, тому рішуче запровадив навчання українською мовою в школах і дитячих садках. Ніхто в Києві тоді не виходив з протестами на демонстрації, всі сприйняли це як природне і закономірне явище в становленні молоді Української держави.

Одного весняного дня 1992 року ця велика людина, міністр освіти України, запросила мене на бесіду в Міністерство. Після короткої розмови я зрозуміла, що він знав подробиці останніх подій мого життя, зокрема моєї діяльності в НМК. Він запитав у мене, де я хотіла б працювати. Я відповіла, що я згодна працювати будь-де, крім КТІЛПу.

Тоді він запитав:

– А як би Ви поставилися до того, коли б я Вам запропонував посаду професора в Міністерстві?

– А що я можу тут робити? – запитала я.

Тоді він коротко окреслив свій доленосний план реформи освіти в Україні, виплеканий на основі глибокого вивчення досвіду кращих освітніх закладів світу. Справді, він часто їздив у відрядження за кордон і чутки про реформу уже витали в повітрі. Він сказав, що в Міністерстві над виробленням стандартів навчання для всіх вузівських дисциплін, на основі яких і буде реформовано вузівську освіту, працює потужна група спеціалістів. Такий стандарт потрібно було створити і для англійської мови. Чому для англійської? Очевидним було те, що англійська мова є міжнародною мовою в галузі науки і техніки, і володіння нею обумовлено об'єктивними причинами, змінами геополітичної ситуації, завдяки яким перед Україною відкривається перспектива інтеграції нашої освіти, науки, технологій, економіки, політики тощо в світовий простір. План міністра полягав у запровадженні у ВНЗ такого курсу англійської мови, який забезпечив би володіння мовою **кожному** випускникові ВНЗ. Для цього потрібен був новий стандарт для навчання англійської мови. Він запропонував мені взяти участь у розробці такого стандарту.

Я була приголомшеною. Це було справжнім дивом. Метою всього мого життя було навчити студентів володіти іноземною мовою. Скільки я боролася за здійснення цієї ідеї з міністрами, їх заступниками, чиновниками, ректорами, проректорами, як я відчайдушно працювала, їздила, доводила, просила, умовляла. А тут переді мною сиділа людина, яка могла в одну мить здійснити мою мрію. Він так гарно, так чітко її сформулював!

Так я отримала посаду професора в Міністерстві освіти України. Я розпочала працювати над створенням стандарту навчання англійській мові в нових умовах. Це було відмінним від того, про що я написала не одну тисячу сторінок. Переді мною було завдання опрацювати те, що мало реалізуватися **в масштабі країни**. П. М. Таланчук сказав, що не встановлює для мене жодних рамок – кількість годин, семестрів, екзаменів, заліків. Єдиною умовою було те, щоб у кінцевому результаті – студенти володіли англійською мовою.

Я виклала своє бачення стандарту, його складових частин, освітньої характеристики, тобто основних вимог до знань і вмінь з англійської мови особою, яка здобуває освіту відповідно до потреб суспільства, розбудови України як незалежної держави.

Цей матеріал я опублікувала в статті «Іноземній мові в Україні – світовий стандарт» (№ 62, 1993 рік). Опублікувати стандарт планували

в 1994 році. А тим часом я розробляла годинні параметри для стандарту з англійської мови: кількість годин на перших курсах – 6 годин на тиждень, на третьому і четвертому – 2–3 години на тиждень. Я подала свої розрахунки, ніхто не заперечував. На той час у навчальному плані звільнилось багато годин за рахунок «соціально-політичних» дисциплін, тому мої пропозиції прийняли. Далі почалася робота над **змістом** курсу, його основною частиною.

Та, мабуть, я погано формулювала свої бажання, бо їм не судилося здійснитись. Наближалися вибори Президента України. П. М. Таланчук балотувався на посаду Президента, але не пройшов. За нового Президента П. М. Таланчука було звільнено з посади міністра.

Через це про всі плани щодо навчання студентів практичного володіння англійською мовою забули. Ще деякий час я продовжувала працювати в Міністерстві, але втратила інтерес до своєї роботи, а згодом отримала посаду професора в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА), де працювала за суміщством.

12. Національний університет «Києво-Могилянська академія». 1992 рік

Києво-Могилянська Академія, яка з'явилася, як фенікс з попелу, майже одночасно з незалежною Україною, здавалась мені чимось справді високим, таємничим, величним, просто святим. Я ніколи не думала про те, що могла б тут працювати. Я завжди бачила свою працю в чомусь більш прозаїчному, прагматичному, приземленому. Академія не спадала мені на думку. Доля зробила мені подарунок – посаду професора в Києво-Могилянській академії. Трохи лякало, що ж воно таке?

Перед тим, як зважитись перейти на роботу в Академію, я розмірковувала над тим, що Академія також немовний ВНЗ, а в немовному ВНЗ я пропрацювала майже все життя і досконало знаю, як працювати на кафедрі англійської мови. Звичайно, підготувалася до знайомих мені умов. Мене заспокоювало те, що працюватиму не на посаді завідувача кафедри, тому мене оминатимуть ті негаразди, які супроводжували все життя.

Перше враження, коли я переступила поріг кафедри і побіжно ознайомилась зі статусом англійської мови в Академії, було неочіку-

ваним. Мене вразила **тверда воля** керівництва Академії щодо мети – навчання мові. Вимога була однозначною – **володіння англійською мовою**, тобто вміння висловлювати/сприймати думку, висловлену усно чи письмово.

Мене так втомила невизначеність мети навчання іноземній мові на всіх рівнях – **знати іноземну мову**. А що таке «знати» – ніхто не знав. Що знати – слова, граматичні правила, історію мови чи ще щось? Про володіння мовою не йшлося. Вертіли тією мовою, хто як хотів. Критеріїв не було ніяких. Суцільна невизначеність. Але про це я вже писала вище.

В Академії все було по-іншому: головним було **володіння** – володіння мовленнєвою діяльністю, тобто всіма її видами (читанням, говорінням, слуханням, письмом). Воля, тверда воля – це все, без сумніву, є передумовою мотивації, основною складовою мовленнєвої діяльності. Кожний студент Києво-Могилянки знає: після закінчення він повинен володіти англійською мовою **практично**. Кожен досягає цієї мети. Не володієш мовою – не отримаєш диплома.

Крім цього, мене дуже вразили **умови**, створені для досягнення цієї мети. Мене цікавила кількість годин для іноземних мов, відведених на навчання: по дві години тричі на тиждень на першому і другому курсах і так само по дві години тричі на тиждень для вибіркових дисциплін з англійської мови на третьому і четвертому курсах. Я здивувалась, що різниця була всього дві години на тиждень на першому і другому курсах порівняно з тією кількістю, яку виділяв Мінвуз для вивчення мов на перших курсах (я використовую середні цифри тих років, коли я працювала в НМК, зараз Мінвуз виділяє менше). Різниця всього дві години! Але яка колосальна відмінність: рівень володіння англійською мовою випускників Києво-Могилянської академії визнаний у всьому світі. Аспіранти, випускники немовних вузів, які приходять в Києво-Могилянку, мають рівень, нижчий за рівень першого семестру Києво-Могилянки. Чому так відбувається? Немає **волі** до постановки мети. Умови навчання визначають **не мовні спеціалісти, а чиновники** Міністерства, які не є спеціалістами в навчанні іноземної мови.

За все моє життя лише один міністр мене запитав (це був П. М. Таланчук), скільки годин потрібно для навчання англійській мові. Я здивувалася, що кількість годин, які я назвала П.М. Таланчуку, і кількість годин, яку визначив В. С. Брюховецький для перших курсів була однаковою. Тричі на тиждень по дві години – це не випадкова кількість. По-перше, вони забезпечують концентрування годин у часі. Менша кількість годин не забезпечує концентрування і не дає бажаного результату. По-друге, така кількість годин забезпечує

регулярність звертання до мови, **повторюваність** актів мовленнєвої діяльності, є профілактикою від забування. По-третє, **часте спілкування** з викладачем є тією неодмінною умовою, яка забезпечує **усну** форму занять, що є реальною формою спілкування. Все це активізує мовленнєву діяльність студента.

Розповідати про те, що вражає мене в Києво-Могилянці, я могла б безкінечно. Це вищий навчальний заклад нового гатунку, це майбутнє нашої вищої освіти. І що швидше воно настане, то краще для всіх нас.

Я хочу розповісти про кафедру англійської мови. Я одразу зрозуміла, що на кафедрі підхід до навчання мови був **діяльнісним**. Наявними були всі складові діяльності: мотив, дія, результат, зворотня аферентація. Мене це втішило, хоча цей підхід і ґрунтувався на використанні в навчальному процесі підручників англійських країн, створених на основі комунікативного підходу, тобто це був стихійний діяльнісний підхід, такий близький до мовленнєво-діяльнісного підходу, заради якого я створювала свої підручники, свій курс англійської мови для студентів немовних ВНЗ. Тут були вже готові дуже хороші зарубіжні підручники. Звичайно, це були не ті умови, для яких я створювала свої підручники, теорію, проводила дослідження, але в основі лежало одне – **мовленнєва діяльність**. Це і було головним.

Я відчувала, що це доля подарувала мені те, чого я так довго прагнула. Я могла тепер не створювати поле досліджень, як робила це раніше, а брати готові матеріали з підручників і досліджувати їх в навчальному процесі, експериментувати, описувати, порівнювати, шукати, корегувати, відкривати нові підходи, тобто творити.

Тепер заняття зі студентами стали для мене суцільним задоволенням. Я бачила наочно, як працювали давно описані мною принципи. Мені приносив задоволення процес спілкування зі студентами на занятті, те, як вони розвивались як особистості. Я зрозуміла, що моє покликання – робота зі студентами, а не завідування кафедрою, головування в НМК чи безнадійна боротьба за статус іноземної мови.

Моє покликання – оцей живий, кмітливий, розумний, здібний, може, трохи лінькуватий, талановитий **студент**. А вони всі такі.

Мені було цікаво подивитись, як працює діяльнісний підхід в умовах, які відрізнялися від умов немовного ВНЗ, для якого я розробила свою теорію, свої підручники.

Це спокусило мене більш детально осмислити застосування мовленнєво-діяльнісного підходу в навчанні іноземної мови в Академії. Висновки, які я зробила, дозволили взяти участь у щорічній науковій конференції НаУКМА, представивши дві доповіді: «Мовленнєво-діяльнісний підхід у навчанні іноземної мови» та «Інтеграція видів

мовленнєвої діяльності в навчанні іноземних мов» (№ 65 та № 64, 1995 рік).

Діяльнісний підхід, який я розробила в своїх працях, був близьким до комунікативного підходу тих англomовних підручників, якими користувались на кафедрі. Тому необхідно було чітко визначити спільні принципи для комунікативного і мовленнєво-діяльнісного підходів та інтерпретованого кафедрою комунікативного підходу.

Комунікативний підхід у підручниках був схематично репрезентований на форзацах підручників у горизонтальних схемах – програмах, в яких чітко відбивався мовленнєво-діяльнісний (комунікативний) характер взаємопов'язаного навчання мовних засобів і видів мовленнєвої діяльності (дихотомія мовленнєвої діяльності).

В своїх доповідях я намагалась унаочнено показати діяльність як основну характеристику мовленнєво-діяльнісного підходу, яку було сформульовано у структурі діяльності академіка П. Анхіна. Мовленнєва діяльність може реалізуватися лише у видах мовленнєвої діяльності.

Оскільки в підході, який застосовували на кафедрі, використовували підручники, які було створено з одного боку на основі комунікативного підходу, а з другого – комунікативного і мовленнєво-діяльнісного підходу, то принципової відмінності між ними не було. Відмінність полягала лише в тому, що ці принципи були чіткіше і глибше сформульовані в мовленнєво-діяльнісному підході, який спирався безпосередньо на діяльність та її структурні елементи.

Спільними були такі принципи діяльнісного та комунікативного підходів:

- **мета** була чітко визначена – практичне володіння іноземною мовою в усіх видах мовленнєвої діяльності;
- **інтеграція мови і мовлення** в навчальному процесі, яка забезпечувалась органічним поєднанням мовленнєвих і мовних (умовно-мовленнєвих) вправ;
- **мовленнєва діяльність** виступала не лише глобальною метою навчання, а й **засобом** навчання мовленнєвої діяльності в процесі функціонування мовленнєвої діяльності;
- **мотивація** в навчанні, яка забезпечувалась ретельно підібраним навчальним матеріалом і підтримувалась своєчасним відслідковуванням результативності навчання.

Переді мною відкрилось широке поле дослідження складових мовленнєвої діяльності з використання готових навчальних матеріалів, викладених у підручниках.

Тут мені здавалося, що актуальною була проблема **змісту навчання**. Мовленнєво-діяльнісний підхід – новий підхід до змісту навчання. Зміст виступає як інтегрована єдність двох складових: лінгвістичної (система мовних факторів), і мовленнєво-діяльнісної (структурна цілісність, тобто всі елементи структури діяльності). Цей погляд на зміст я досліджувала на конкретних навчальних матеріалах (програмах, підручниках), які використовували в навчальному процесі на кафедрі (№ 72, 2000 рік). Крім того мені здавалося, що необхідно досліджувати ефективність прийомів навчання мовних засобів, насамперед, лексики (№ 71, 1999 рік).

Основною умовою функціонування комунікативного методу на кафедрі було використання в процесі навчання не одного, а одночасно кількох (трьох, п'яти, навіть семи) підручників, організованих навколо тем (topics), які являли собою певні розділи (чотири на семестр). Це був новий спосіб презентації текстового матеріалу, який застосовували саме на цій кафедрі. Вивчаючи цей спосіб презентації тем я дійшла висновку, що текст як носій інформації може змінюватися залежно від способу його використання. Роль тексту змінювалася – від звичайного тексту підручника до віртуального «мета-тексту». «Віртуальний мета-текст» давав можливість використовувати його в усіх видах мовленнєвої діяльності в процесі навчання (№ 74, 2001 рік).

Мені було цікаво дослідити, як комплексно працює мовленнєво-діяльнісний метод на цілому розділі (topic). З цією метою я опрацювала три розділи: «Сім'я», «Їжа», «Гроші». Перший розділ я дослідила і виклала у вигляді фрагменту «Авторського курсу» (General English) (№ 70, 1999 рік). Ще два розділи знаходяться у стані опрацювання.

Основною метою цих фрагментів є показати, як практично реалізувати інтеграцію двох складових мовленнєвої діяльності – **засобів** і **способів** вираження **думки** цими засобами. В основі всього лежить думка, яка є **предметом** діяльності. Думка починається з **наміру**, який переходить у мотив (мотивацію), що є основним елементом-рушієм мовленнєвої діяльності. Таким чином, у фрагментах відбито використання мовленнєвої діяльності на практиці.

Кожна робота певною мірою пов'язана з мовленнєво-діялісним підходом, який я розробила в теоретичному плані раніше. Всі теоретичні положення вимагають додаткових досліджень у нових умовах та на новому матеріалі, але працюють вони безвідмовно.

Я не змогла оминати і таку важливу складову мовленнєвої діяльності як мотивація (№ 75, 2002 рік).

В одній із робіт (№ 78, 2003 рік) я в історичному аспекті розглядаю роль мови (мовних засобів) і практики, навколо яких оберталась впродовж століть методологія навчання іноземних мов. В роботі розглядається стихійність застосування комунікативного підходу, що загрожує спрощеним трактуванням його як **практики**. В цьому значенні діяльнісний метод більш захищений структурною визначеністю, яка виключає довільну підміну його практикою.

Дослідження останніх років, які я систематично проводжу, звичайно, не вичерпали всіх проблем мовленнєво-діяльнісного підходу до навчання англійській мові в НаУКМА. Але вони дають підстави зробити деякі попередні висновки:

1. Мета навчання – володіння іноземною мовою, повинна реалізуватися в рамках мовленнєвої діяльності, яка об'єднує мову (засіб) і мовлення (спосіб) в один об'єкт навчання. Мова має своє матеріальне втілення (граматичні, лексичні, фонетичні засоби), а мовлення – це віртуальне поняття, яке є способом формування і формулювання думки. Мова ж разом з мовленням виступає як соціально вироблений інструмент. Мова і мовлення – різні поняття, але існують вони одне в одному. І хоча мовлення і мова є двома різними системами (перша – фізична, друга – процесна), в мовленнєво-діяльнісному підході вони об'єднуються, відбувається паралельне вивчення мовної системи і мовлення (№ 70, 1999 рік, № 77, 2003 рік, № 79, 2004 рік).

Це складний процес. Набагато легше просто навчати мови, тобто мовного матеріалу, але це не веде до **володіння** мовою, тобто до вираження і сприймання думки іноземною мовою.

Існує також загроза «впасти» в практику, тобто ігнорувати мовні засоби і без уваги до них намагатися оволодіти мовою. Це довгий шлях, який вимагає багато часу і не забезпечує адекватного володіння мовою.

2. Вибір підходу навчання – це лише один бік вирішення проблеми. Другий – це проблема організації навчання, до якої відносять умови навчання, місце, кількість годин навчання, навантаження викладачів, студентів та інші особливості навчання, які визначають керівники освітнього процесу всіх рівнів, від яких якість навчання залежить не менше, а може навіть і більше, ніж від вибору методології навчання.

Головним тут є **визначення мети** навчання і **воля** до її реалізації, правильне **планування** досягнення адекватних результатів, забезпечення постійного **контролю** результативності навчання, який стимулює **мотивацію** навчання.

Кафедра англійської мови НаУКМА є піонером і центром, в якому навчання мови як діяльності реалізовано на практиці. Бажано, щоб цей практичний доробок та критичний досвід навчання мови як діяльності, накопичений на кафедрі, був осмисленим та узагальненим із національних позицій. В цьому криється великий науковий потенціал кафедри, яка практично є лідером. Кафедра – це в основному молоді, талановиті люди. Вони захищають дисертації, мають свій накопичений практичний досвід навчання студентів, зростають фахово.

Досліджуючи уже більше двох десятиліть мовленнєво-діяльнісний підхід, я зробила висновок, що цей підхід до навчання мови як до діяльності не є прокрустовим ложем. В ньому є основоположні принципи, які виходять з діяльності, а поза цими принципами – ціле море можливостей для творчості, дій, наукових пошуків, які чекають своїх дослідників. Я не перестаю дивуватися, як пощастило нашій кафедрі, що тут зібралось так багато досвідчених, здібних, талановитих фахівців своєї справи, тому я не осмілююся когось виділити, бо це було б не справедливо. Кожен з них – особистість. Кафедру, як і наш рідний і прекрасний Національний університет «Києво-Могилянська академія» чекає щасливе майбутнє.

Я вірю в це!

ТІ, ХТО ЙШОВ ПОРУЧ

Валентина Володимирівна Морозова,

*завідувач кафедри іноземних мов
Київського національного університету
технологій та дизайну, доцент,
кандидат філологічних наук*

Марія Григорівна Горкун – професор, голова НМК з іноземних мов при Мінвузі України, завідувач опорної кафедри Київського вузівського центру, член НМК з іноземних мов при МВССО СРСР, автор понад 200 наукових та навчально-методичних праць. Завдяки результатам своєї плідної діяльності вона здобула визнання, стала відомою не лише в Україні, але й далеко за її межами.

Марія Григорівна зробила вагомий внесок, передусім, у розвиток методики навчання іноземних мов у немовному ВНЗ. Проте найвагоміший внесок, на нашу думку, Марія Григорівна зробила в розвиток кафедри іноземних мов Київського технологічного інституту легкої промисловості, яку вона очолювала понад 28 років (1962–1990 рр.). Вона підняла кафедру на вищий щабель, створила справжню наукову школу, дала їй своє ім'я, а завдяки цьому і визнання, виховала десятки учнів-послідовників. Ті роки були по-своєму непростими, роки тривалої боротьби за статус іноземної мови у немовному ВНЗ, утвердження її важливої ролі в професійній підготовці фахівців. Марія Григорівна боролася за це невпинно, рішуче, безкомпромісно – спочатку в стінах КТІЛПУ, шукаючи одностайності серед колег, завідувачів кафедр, потім залучила завідувачів кафедр не лише майже всіх київських ВНЗ, а й усієї України. Марія Григорівна очолила методичну роботу всієї республіки, залучивши навіть Москву: 10 років вона активно співпрацювала з професором І. О. Зимньою в межах науково-методичного семінару при Першому московському державному пе-

дагогічному інституті іноземних мов (ПМДППМ). Її надійними помічниками завжди були її авторитет, непохитність, уміння відстоювати свою точку зору, аргументувати, переконувати.

Водночас Марія Григорівна шукала методи підвищення ефективності навчання іноземним мовам, що стало основним завданням її творчості. На кафедрі проводилась інтенсивна робота з дослідження змісту навчання іноземній мові у немовному ВНЗ, зокрема, навчання майбутніх фахівців легкої промисловості, що зумовило необхідність дослідження також термінологічних систем відповідно до спеціальностей КТІЛП. За результатами наукової роботи було підготовлено 4 підручники з англійської мови (автор М. Г. Горкун), словники найбільш вживаної загальної лексики, словники галузевої лексики, а також «Методичні вказівки» для 4-ох іноземних мов за всіма спеціальностями КТІЛП.

Під керівництвом Марії Григорівни, використовуючи набутий нею на семінарах всесоюзного рівня досвід, викладачі кафедри опанували теорію мовленнєвої діяльності, взаємопов'язане навчання основних її видів, розробляли практичні рекомендації для набуття навичок іншомовного мовлення за фаховим спрямуванням, створювали розгорнуті робочі плани з переліком і детальним описом завдань для забезпечення навчання ВМД. Особлива увага при цьому приділялася комунікативним вправам. Впровадження результатів науково-методичної роботи завершувалося «серіями» відкритих занять.

Протягом багатьох років Марія Григорівна разом з колективом брали активну участь у Всесоюзному науковому експерименті з дослідження ефективності мовленнєво-діяльнісного підходу до навчання іноземним мовам, актуальність якого сьогодні є загальноновизнаною. Повертаючись із чергового Всесоюзного семінару або конференції, крім сувенірів, Марія Григорівна привозила нові книги, досвід, ідеї, які відразу намагалася втілити в життя. Інновації в методиці навчання іноземним мовам ставали предметами обговорення на науково-методичному семінарі кафедри, наукового дослідження, темами дисертаційних робіт для викладачів. Це свідчить про те, що на кафедрі справді існувала та постійно діяла школа підвищення наукового та професійного рівня. Для молодих викладачів, які хоч і мали диплом про вищу освіту, що підтверджував рівень знань і давав право викладати, але не завжди свідчив про вміння навчати, передавати знання, було розроблено курс «Як стати викладачем». Крім цього поряд завжди був мудрий Вчитель – Марія Григорівна, яка для своїх студентів не шкодувала ані сил, ані часу. Вражали її працездатність та вимогливість, передусім до себе. Навіть у свої вихідні Марія Григорівна працювала велику кількість матеріалів для чергової статті, посібника, підручника тощо.

Щоб реалізувати всі нові ідеї, потрібно мати неабиякий талант та організаторські здібності, які в неї, безперечно були. Марія Григорівна професійно керувала роботою кафедри, раціонально планувала, оперативно контролювала роботу викладачів і студентів. Це допомагало їй змінювати методику роботи залежно від рівня мовної підготовки студентів, створювати додаткові курси, як от: «Якщо ти пропустив заняття», «Уроки радості». Крім цього вона приділяла увагу самостійній роботі студентів: було підготовлено навчально-методичні матеріали для I–IV курсів для всіх спеціальностей інституту.

Для забезпечення результативності навчального процесу використовувалися також методика інтенсивного навчання, рольові та ділові ігри, ТЗН. Марія Григорівна виступала на Всесоюзній конференції з програмованого навчання, матеріали якої стали основою комп'ютерного навчання. Марія Григорівна змогла обладнати два лінгафонних класи у немовному ВНЗ, що було під силу не всім.

Марія Григорівна професійно підбирала кадри, справедливо оцінювала роботу кожного. Вибірковий підхід не був стилем її роботи, головним критерієм оцінювання вважала професійну підготовку та сумлінне виконання своїх обов'язків. Кожен член кафедри знав, що Марія Григорівна сприяє його професійному зростанню лише за умови відповідності цим критеріям.

Коли я після закінчення інституту приєдналася до колективу кафедри, де не було жодної вакансії викладача, отримала посаду старшого лаборанта. І хоча працювала лаборантом 2 роки, не наважувалась розпочати розмову із завідувачем кафедри про переведення мене на посаду викладача. Марія Григорівна сама підняла це питання перед керівництвом інституту і вирішила його, хоч про свою причетність до мого підвищення ніколи не згадувала.

Так було і з вступом до аспірантури. Відчуваючи мої невпевненість та вагання, а для них були причини – у мене була маленька дитина, тривала хвороба, вік – Марія Григорівна допомогла мені перебороти нерішучість та сумніви. Піклувалася вона не про себе, а про підвищення якісного викладацького складу кафедри. Її умовою було те, що дисертаційне дослідження тематично мало бути пов'язаним із науковою роботою кафедри. На цьому Марія Григорівна наполягала завжди. Саме у своїй дисертації «Лінгвістичні та екстралінгвістичні аспекти номінації в сфері спеціальної лексики» я використовувала матеріали підмови «Швейне виробництво» і присвятила їй дослідження способів і засобів утворення швейної лексики, шляхів поповнення її, особливостей функціонування в різних сферах, труднощів перекладу та їх причин. У тому, що я достроково завершила свою роботу велика заслуга мого наукового керівника, професора Ольги Петрівни

Пророченко, а також професора Марії Григорівни Горкун, під керівництвом якої я опанувала на кафедрі базову швейну лексику. Доцент Ольга Сергіївна Омельчук допомагала мені поглиблювати знання спеціальної підмови, оскільки вона мала великий науковий досвід і вже захистила кандидатську дисертацію, пов'язану з термінологією.

Розроблення і використання рольової гри як засобу інтенсифікації навчального процесу стали темою дисертаційного дослідження доцента І. В. Коломієць. Рольову гру було розроблено для студентів старших курсів спеціальності «Технологія взуттєвого виробництва».

Пов'язаними з науковою роботою кафедри були дисертації доцентів Т. В. Барамикової та Т. М. Мигашко.

Коли Марія Григорівна ставила перед собою великі і важливі завдання, вона завжди пам'ятала про свою відповідальність за колектив, кожного члена кафедри, особливо в складних ситуаціях. Неодноразово на кафедрі скорочували штат, одного разу справді відчутно – 5 ставок. Всі були у відчаї. Пригніченою, мовчазною пішла Марія Григорівна додому. Проте їй вистачило ночі для того, щоб знайти «соломонове рішення». Вона попросила дозволу на переведення 10 викладачів на 0,5 ставок та змогла таким чином зберегти весь колектив, а потім поступово повернула всіх на повну ставку. Подібних ситуацій було безліч. Марія Григорівна захищала інтереси кафедри на всіх рівнях, найболючіше реагувала на несправедливість.

Очоловати кафедру – нелегка і відповідальна справа. Набагато складніше займатися цим після того, як її очолювала Марія Григорівна.

Сьогодні ми вдячні долі за те, що мали можливість працювати під керівництвом Марії Григорівни, вчитися в неї, йти завжди поряд з нею. Ми щасливі, що не втрачаємо з нею зв'язку. Ми безмежно вдячні Марії Григорівні за минуле і за сьогодення, оскільки вона продовжує перейматися життям кафедри, передавати свій досвід, ділитися своїми науковими доробками.

Нам дуже приємно було святкувати 75-річний ювілей університету, який збігся з днем народження Марії Григорівни, святкувати разом з нею та іншими ветеранами кафедри – Ольгою Сергіївною Омельчук, Оленою Георгіївною Доценко, Маргаритою Іванівною Шейною. Ми щиро вдячні їм за все і сподіваємося, що таких зустрічей у майбутньому буде ще багато.

Ольга Сергіївна Омельчук,
*завідувач кафедри німецької мови КПІ,
доцент, кандидат філологічних наук*

Я маю велику честь майже півстоліття знати Марію Григорівну Горкун – ученого, професора, під керівництвом якої пропрацювала на кафедрі іноземних мов КТІЛПа понад 15 років. Я впевнена, що про її беззаперечний авторитет, про її наукову й педагогічну діяльність на кафедрі (адже це був справжній науково-дослідний інститут) добре знають в Україні, в країнах колишнього Радянського Союзу і за кордоном.

Проте я хочу розповісти про Марію Григорівну як про Людину, в якій я побачила справжнього розумного керівника кафедри і яка допомогли мені впоратися з моїм особистим горем. Тому дозволю собі розповісти про свою біду. Внаслідок скорочення штату на кафедрі іноземних мов КПІ – було звільнено 5 викладачів (2-х не рекомендованих на переобрання, 2-х комуністів та пенсіонерку). Через це на мене (завідувача кафедри) «ображені» написали наклепницьку скаргу в партійні інстанції міста. Поки розглядали мою особисту справу, мене то незаконно звільняли з посади, то знову поновлювали. Проте ймовірним було виключення з партії. Я звернулася в МВССО УРСР з проханням перевести мене з КПІ в будь-який інший навчальний заклад.

Кожен переживав у житті злети і падіння, всім зустрічалися як вороги, так і чесні, сміливі люди. Лише завдяки останнім можна зберегти рівновагу. Тоді мене перевели на кафедру іноземних мов у КТІЛП. Для Марії Григорівни я не була «котом у мішку». Ми були добре знайомі через актив Міністерства (Вчена Рада з іноземних мов, Предметна комісія, Експертна комісія). А ще – разом читали лекції на КСТ для студентів-заочників, брали участь у наукових та методичних конференціях, мали наукові доробки.

Я добре пам'ятаю той час, коли прийшла в новий колектив одночасно з молодією колегою В. В. Морозовою: вона з червоним дипломом германіста, я – з «вовчим квитком» виключеної із партії та 25-річним досвідом педагогічної роботи в КПІ. Ми прийшли навчати студентів, разом приступили до вивчення спеціальностей на факультетах, навели контакти зі спецкафедрами. Копітка робота над терміносистемами зі статистичного відбору словників об'єднувала нас в навчанні інженерній справі.

Я не єдина, кому Марія Григорівна допомогла в нелегкій життєвій ситуації. Взяти мене на кафедру було сміливим та мужнім кроком. Комусь, хто вмів зводити наклепи на колег, не сподобалась талановита, проте скромна В. В. Морозова, і він вдався до необгрунтованих скарг на партійному рівні. Завідувач кафедри не забарилася з допомогою. На щастя, неправдиві звинувачення з молодого комуніста було знято. Позиція Марії Григорівни на партзборах, як завжди, була чіткою і справедливою. Я, як ніколи в житті, розуміла біль колеги. На жаль, нікого не було покарано за «свідомо неправдивий донос» (стаття 383/2 УК УРСР)! Я впевнена, що то була чорна заздрість нелюдів, які для того, щоб врятуватися самим, топили інших, сподіваючись у каламутній воді спіймати «золоту рибку».

Марія Григорівна ніколи не була байдужою до чужого горя, хоча в ті роки вважалось, що людина, яку виключили з партії, була ідентична чумі, це була ганьба для колективу. Проте професор М. Г. Горкун щиро поважала мене як фахівця, розуміючи стан моєї душі, подаючи приклад усім, не залишила мене сам на сам із бідою. Вона дала мені можливість працювати зі студентами, з групами студентів, які виїжджали навчатися за кордон, бути куратором академгруп, займатися науковою та методичною діяльністю, а також керувати секцією німецької мови. Саме людське ставлення до мене керівництва допомогло мені залишитися справжньою людиною. Попереду у мене був захист кандидатської дисертації у ЛьвДУ, для чого була потрібна характеристика для пред'явлення за місцем захисту. Я, звичайно, її отримала, проте, в її основному змісті було виключення з партії. Характеристику підписав ректор Іван Єлісеєвич Дебрівний, який добре знав мене з КПІ, де обіймав посаду секретаря парткому. Він знав про мене як жертву наклепників, ображених через скорочення, а також про те, що я продовжую пошуки правди. Проте він керувався принципом «моя хата з краю» і боявся можливих наклепів. Коли я доповідала Марії Григорівні про результат моєї апеляції – поновлення моєї партійності – побачила світлу радість на її обличчі. Її красиві очі миттєво наповнилися сльозами. Це незабутнє враження!

Після повної реабілітації – поновлення членства в партії на XXV з'їзді КПРС, я отримала іншу характеристику, в якій кафедра відобразила всі грані моєї педагогічної діяльності в КТІЛПі. Безперечно, це заслуга всього колективу, але, насамперед, мужнього, чесного і справедливого керівника кафедри. Я вдячна Марії Григорівні за підтримку. Там, на її кафедрі, я стала кандидатом філологічних наук та доцентом, потім пішла на заслужений відпочинок, але продовжувала працювати в КПІ.

З роками Марія Григорівна не втратила свої найкращі риси: красу душі і жіночу привабливість, високий професіоналізм і духовність, щирість і справедливість. Я з вдячністю згадую цю Людину честі, яка всім серцем любить Україну. Спілкування з нею, зустрічі на концертах рідної пісні або на відкриттях виставок живопису – для мене завжди свято. Захоплююся її енциклопедичною обізнаністю з історією та культурою українського народу, а також причетністю до творення майбутнього. Мене тішить те, що вона цікавиться і працює над вивченням свого коріння, продовжує сіяти зерно, щоб виростити колосся, навчає прекрасному – рідній і англійській мовам талановитих студентів НаУКМа. Професор М. Г. Горкун давно започаткувала вивчення культури України і, зокрема, українського одягу.

Коли я відвідую кафедру іноземних мов ІЕФ КНУТД (КТІЛПу), куди мене завжди запрошують, де про мене турбуються, де мені завжди раді, я у всьому бачу її школу, яку гідно продовжує її учениця, професор В. В. Морозова, і відчуваю ауру Марії Григорівни, яку успадкувала Валентина Володимирівна.

Лія Степанівна Соловей,

*доцент кафедри іноземних мов
Київського національного університету
технологій та дизайну*

Я хотіла б розпочати свої спогади про Марію Григорівну з 60-х років, коли я почала працювати на кафедрі. Колектив складався з висококваліфікованих викладачів і серед них найпомітнішою була енергійна і цілеспрямована постать Марії Григорівни, яка в той час працювала над кандидатською дисертацією, що її невдовзі успішно захистила. Марія Григорівна почала завідувати кафедрою і тоді повністю розкрилися її організаторські здібності. Розпочала вона з оснащення кафедри технічними засобами навчання: магнітофонами, діапроекторами тощо.

Під керівництвом Марії Григорівни викладачі кафедри розробляли методичні рекомендації лабораторних робіт з використанням ТЗН. Для самостійної роботи студентів було створено діафільм з документальним фільмом про інститут (його історію та сучасність), який часто використовували на заняттях. Коли збільшили кількість годин для іноземних мов на III–IV курсах, почали складати структурно-логічні схеми вивчення спеціальностей інституту іноземними мовами для того, щоб визначити зміст навчання в немовному ВНЗ. Крім цього потрібно було розробити методику викладання іноземних мов у немовних ВНЗ, оскільки досі вона існувала лише для середньої школи та для мовних ВНЗ. Саме кафедра іноземних мов КТІЛП під керівництвом М. Г. Горкун вирішила розробити методику викладання іноземних мов у немовному ВНЗ і визначити зміст курсу викладання. Крім того, головною метою було практичне оволодіння іноземною мовою: оволодіння не лише загальною тематикою, а й іноземною мовою професійного спрямування. Для досягнення мети потрібно було докласти величезних зусиль.

І викладачі кафедри розпочали, насамперед, із дослідження термінології усіх спеціальностей інституту. Для цього вони опрацьовували величезну кількість текстів і на основі проаналізованої літератури створили частотні словники, в яких виокремили найвживанішу лексику: термінологічну (спецвузу), загальноновживану та суспільно-політичну.

Так, насамперед, було створено частотний словник (автори Горкун М. Г., Фінк Б. М.) для студентів швейної спеціальності, в якому було досліджено найбільш вживану лексику швейної промисловості.

Матеріали цього словника-мінімуму пізніше використали в «англо-російсько-українському» словнику швейного виробництва, який вийшов друком у видавництві «Вища школа». Це був результат сумлінної співпраці з Ленінградським текстильним інститутом. Необхідні словники було створено і для трикотажної, взуттєвої технологій, для технології хімічних волокон тощо. На основі цих матеріалів розробляли «Методичні вказівки» для навчання студентів. З'явилися перші статистичні й теоретичні дані лексики різних регіонів. Було досліджено загальноновживану лексику суспільно-політичної тематики, лексику для спеціальностей, за допомогою яких можна було керувати наступністю в навчанні: від загального курсу іноземних мов (I–II курс) до курсу іноземних мов за спеціальностями. Про цей досвід М. Г. Горкун і М. Г. Кононенко написали статтю в журналі «Иностранный язык». Їх досвід використовували в методичних плануваннях не лише наші викладачі, але й викладачі інших немовних вузів України.

М. Г. Горкун використала розроблену нею методику, під час написання підручника для студентів III–IV курсів, який містить 4 розділи:

- 1) швейне виробництво;
- 2) взуттєве виробництво;
- 3) трикотажне виробництво;
- 4) тексти для аудіювання, комплексного навчання мовленнєвій діяльності, граматичного довідника.

Цей підручник наші студенти використовують і сьогодні.

М. Г. Горкун була головою методичної комісії при Міністерстві освіти УРСР. Кафедра, яку вона очолювала, була опорною кафедрою немовних вузів м. Києва, основна її діяльність була спрямована на те, щоб підвищити рівень викладання іноземних мов у немовних ВНЗ. У цій сфері вона досягла дуже великих успіхів, за що їй дуже вдячні викладачі, які присвятили своє життя викладанню і вихованню спеціалістів вищої кваліфікації.

Про її діяльність знає не лише весь Київ, а й уся Україна. Я хочу згадати про Марію Горкун не лише як про талановитого керівника, викладача, а як про людину з надзвичайним ставленням до викладачів як до людей з життєвої точки зору.

Тоді працювати, тобто виховувати «радянську молодь» мали право лише високоідейні люди, незаплямовані «антирадянською» діяльністю. Але на її кафедрі працювали О. В. Джимма, яка відсиділа 10 років у концтаборі, О. М. Свиридовська, котра відпрацювала на лісоповалах 10 років, І. С. Петраківський, який був у німецькому полоні. Адже це були висококваліфіковані спеціалісти і працювали на кафедрі завдяки Марії Григорівні, яка завжди в усіх інстанціях доводила можливість працювати навіть таким «небезпечним» людям – уже реабілітованим «ворогам народу».

Така позиція впливала на її здоров'я, підривала її авторитет, вона ризикувала своєю посадою, кар'єрою. Проте незважаючи на всі перешкоди, Марія Григорівна була наполегливою у своїх переконаннях.

Марія Григорівна – дуже порядна, високоморальна, вихована людина, яка, незважаючи ні на що, відстоює свою точку зору, попри вплив завжди суворих, проте не завжди правильних політичних чи етичних течій.

Марія Григорівна – це талановитий, висококваліфікований викладач, методист, якому вдячні сотні випускників, аспірантів не лише нашого університету.

Ольга Петрівна Авраменко,

*завідувач кафедри іноземних мов,
Національний університет харчових технологій,
доцент, кандидат філологічних наук*

Писати про Марію Григорівну Горкун мені і непросто, і легко водночас. Непросто – тому що її життя вмістило так багато, що вистачило б, мабуть, на декілька життєписів. І я не знаю, як розповісти про це коротко. Писати легко, бо наші життєві шляхи перетинались настільки часто і тісно, що мені іноді здається, ніби я пишу не тільки про неї, а й про себе.

Почну з того, що ми разом належали до повоєнного покоління, у долі якого були і жахи війни, і радість перемоги, і труднощі повоєнного лихоліття. 50–60-ті роки двадцятого століття говорять самі за себе. Саме в ці роки ми навчалися в університеті (в третю зміну, з 18 до 24 години, бо не вистачало не лише книг та підручників, а й аудиторій). Карткова система й багато інших негараздів. Мабуть це виховувало і гартувало тодішню молодь.

Після закінчення Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка в 1950 році Марія Григорівна набувала свого першого досвіду викладача англійської мови в Житомирському педагогічному інституті іноземних мов.

Зустріла я її пізніше, в той час, коли вона почала займатися науковою діяльністю. Її дисертація, над якою вона працювала, не залишаючи основної роботи (викладач англійської мови в Київському технологічному інституті легкої промисловості), була не зовсім звичайною. Сама назва «Інверсія присудка відносно підмета в сучасній англійській мові у співставленні з українською» виходила за межі прийняттого, дисертацію було написано українською мовою і, крім цього, англійська інверсія співставлялась не з російською (саме це було на той час більш прийнятним), а з українською. Це створювало

додаткові труднощі для захисту дисертації. Йшлося навіть про те, щоб перекласти дисертацію російською мовою і не співставляти з українською. Це полегшило б захист. Але М. Г. Горкун не погодилася і надіслала свою дисертацію для рецензування провідним вченим у галузі філології: професору Б. О. Ільшю (Ленінград), професорам Б. М. Задорожному, М. І. Рудницькому, доцентів А. К. Корсакову (Львів) та іншим. Марія Горкун отримала схвальні відгуки.

У 1960 році М. Г. Горкун успішно захистила дисертацію і здобула вчений ступінь кандидата філологічних наук у Львівському державному університеті ім. І. Франка. Згодом я також захищала тут свою дисертацію – так ми вперше зустрілися. Відтоді життя ніби навмисно переплітає наші шляхи.

Після присудження їй ВАКом вченого звання доцента в 1962 році Марія Григорівна обійняла посаду завідувача кафедри іноземних мов КТІЛПУ, яку вона очолювала до 1990 року. Коли я очолила кафедру іноземних мов Київського інституту харчових технологій, ми тісно співпрацювали з Марією Григорівною, обмінювалися досвідом. Кафедра за час керування нею М. Г. Горкун (28 років) переросла з ординарної в успішній, злагоджений, висококваліфікований колектив викладачів, аспірантів, лаборантів. Під керівництвом Марії Григорівни колектив одночасно успішно займався і науковою діяльністю, і вдосконаленням курсу іноземних мов, що відображено в численних наукових роботах та методичних розробках. На кафедрі за сприяння зав. кафедри захищали дисертації О. І. Височинський, Л. Г. Бедринець, О. С. Омельчук, В. В. Морозова та інші, а восьми найкращим членам кафедри (за сукупністю їх науково-методичних робіт) пізніше було присвоєно звання доцентів.

У 1972 році Мінвуз УРСР запропонував М. Г. Горкун очолити Науково-методичну Раду іноземних мов при МВССО УРСР. Вона очолювала її з 1972 по 1990 рік. У цей період ми найтісніше співпрацювали, оскільки я очолювала секцію самостійної роботи студентів у Раді, яка в межах своєї компетенції проводила велику роботу, спрямовану на утвердження іноземної мови як повноцінного вузівського курсу, що було тоді дуже актуальним. Чергові регулярні республіканські пленуми НМР проводили на базі вузівських центрів у Києві, Дніпропетровську, Вінниці, Львові, Харкові, Івано-Франківську та інших містах. Марія Григорівна не тільки ділилася з членами Ради своєю енергією, а згодом змогла згуртувати кращих керівників, учених і викладачів кафедр іноземних мов республіки в сильний колектив, який на науково-методичних пленумах Ради, наукових конференціях, секціях, семінарах звертав увагу на основні проблеми викладання іноземних мов з допомогою працівників

Мінвузу, розробляв рекомендації, які потім надсилали на кафедри. Ці рекомендації мали бути основою їх діяльності. Однією з форм роботи НМР була організація, наприклад, Республіканських студентських наукових Олімпіад іноземними мовами, які були завершальним етапом вузівських, міських наукових конференцій і олімпіад. Такі заходи поживлявали навчання і зацікавлювали студентів, стимулювали вивчення іноземних мов.

Ця робота відіграла важливу роль у житті Марії Григорівни, але, на мою думку, вона не була основою для розроблення наукових теоретичних і практичних засад вузівського курсу іноземних мов. Цьому сприяли її наукові статті, виступи на численних наукових конференціях не лише на теренах колишнього СРСР, а й за кордоном, зокрема, у Великобританії і США.

Теоретичний доробок практично застосовувався в підручниках англійської мови, які виходили в світ у 1972, 1979, 1986 і 1991 рр. Тираж цих підручників сягав за сотню тисяч і їх використовували в навчальному процесі ВНЗ на теренах усього колишнього Радянського Союзу. В нашому навчальному закладі студенти теж навчались за підручниками, автором яких була М. Г. Горкун.

Діяльність М. Г. Горкун високо оцінила ВАК СРСР. У 1978 році їй було присвоєно вчене звання професора.

М. Г. Горкун не тільки активно працювала, а й народила і виховала зі своїм чоловіком Віктором Івановичем двох чудових синів.

Найбільше тішить те, що вона продовжує навчати англійській мові студентів. Вона обіймає посаду професора кафедри англійської мови НаУКМА. Доробок її останніх років – статті, опубліковані в «Наукових записках» НаУКМА, які присвячені найактуальнішій проблемі сьогодення – дослідженню комунікативного методу на основі мовленнєво-діяльнісного підходу до навчання мовам (на базі англійської мови).

Теоретичні засади діяльності, які лежать в основі навчання мові, дозволяють розглянути мовленнєву діяльність як двоедність мовленнєвих засобів і мовлення як способу активності.

Лише їх поєднання стає запорукою успішного практичного оволодіння іноземною мовою як засобом вираження думки. Такий підхід у навчанні має велику перспективу. Попереду нові дослідження.

Ніна Степанівна Шкура,

*доцент кафедри іноземних мов
Київського національного університету
технологій та дизайну*

Кожна людина – то прекрасне, велике творіння. Проте цінуємо ми її за вчинки, справи, дії, заслуги, за певний внесок. Значимість людини виражається працею. Марія Григорівна є таким символом праці, ми схиляємось перед її працелюбністю.

Марія Григорівна жила життям інституту. Це один з найкращих фахівців своєї справи, викладач екстракласу, поліспеціаліст найвищої кваліфікації з великим науковим потенціалом, людина щедра, енергійна, з надзвичайною пам'яттю.

Протягом багатьох років Марія Григорівна очолювала нашу кафедру. Це премудра і пречудова людина, про яку згадуємо тільки з приємністю, це людина, яка щодня віддавала нам своє серце, тепло своєї душі, яка піклувалася і дбала про своїх співробітників, людина, яка заслуговує найкращих, найдобріших, найтепліших слів. Її життя – це довга терниста дорога праці і зусиль до успіхів. Захопленість, любов до свого предмету виховувала нас не менше, ніж інформація, яку вона давала. У неї завжди було безліч невідкладних справ: ради інституту та факультету, заняття, консультації, заліки, іспити, звітність, розклад, розпорядження, пояснення, індивідуальні плани, поповнення штатів, забезпечення студентів книгами і комплектування аудиторій апаратурою. Марія Григорівна була керівником дипломних, курсових робіт, дисертаційних досліджень, сама писала підручники. Вона очолювала кафедру понад 28 років. Марія Горкун діяльна жінка, генератор ідей, ненаситна до плідної творчої роботи на кафедрі. Всі мовні секції кафедри іноземних мов працювали над різними аспектами мов під керівництвом професора М. Г. Горкун.

Для всіх спеціальностей факультетів викладачі різними мовами склали методичні вказівки, залучали студентів до наукової діяльності, пов'язаної з іноземними мовами за обраним фахом. Викладачі писали тести, контрольні роботи, склали денотатні плани, розробляли зразки розмовних тем на побутові, політико-економічні, а також фахові теми. На кафедрі було розроблено серію рольових ігор. Крім цього, студентів спонукали до написання наукових доповідей. Багато років кафедра була провідною серед технічних кафедр іноземних мов в Україні. На методичних об'єднаннях кафедра щедро передавала свій досвід іншим кафедрам республіки. Кожного року студенти нашого ВНЗ посідали призові місця за якісну підготовку і виступ на студентських наукових конференціях.

Крім англійської секції активно брала участь у науково-методичній та виховній роботі секція французької та іспанської мов. Марія Григорівна ніколи не дозволяла нам байдикувати, тому життя на кафедрі не можна було назвати раєм, звідки й бралось стільки нових ідей для власної творчості та творчості всіх викладачів. Кожна її порада – це стимул до удосконалення праці, яка заслуговує найвищої похвали. Удосконалення було можливе завдяки злагодженій роботі колективу, яким керувала чесна і порядна, людяна і турботлива, працелюбна і цілеспрямована, вимоглива до себе та до інших, щира та енергійна, приємна у спілкуванні людина. Марія Григорівна була ідейним потенціалом кафедри. Вона не обділила увагою навіть нашу нечисленну французьку секцію. Ми працювали, організовували вечори французькою мовою, посідали перші місця на олімпіадах і конференціях, намагалися не відставати від німецької та англійської секцій.

Марія Григорівна – це людина з великої літери, невтомна трудівниця, дочка українського народу, яка багато пережила, проте увесь час завзято й наполегливо працювала. Це не просто слова, адже вона щодня до 10–11 годин вечора працювала у своєму кабінеті, писала статті і книги, завдання до текстів. Вона була вимогливою до себе, а отже і до своїх колег. Дивує, як багато Марія Григорівна встигла всього зробити: відрядження та семінари, всесоюзні науково-методичні семінари й семінари на кафедрі. Вона служила людям. Бути протягом багатьох років керівником колективу – це означає віддавати своє серце і життя, піклуватися і вболівати за кожного члена кафедри, жити їх життям, перейматися їх радощами і болями, допомагати хворим викладачам (як у випадку Н. М. Корсун), писати подяки в газети, зрештою, брати на роботу людину, не зважаючи на її походження (ситуація, в якій опинилася я сама).

Марія Григорівна завжди допомагає людям повірити в себе, підтримує їх у важку годину. Згадую той випадок, коли виникла необхідність перевести весь колектив на 0,5 ставки, аби зберегти його в повному складі. Їй нелегко було в ті часи, проте вона захищала інтереси кожного. Її суворість спонукала до зібраності на роботі. Методичні прийоми Марії Григорівни в навчанні використовують не тільки у нас, а й за кордоном (США), де працюють учні Марії Григорівни (наприклад, І. Любенко) і пишаються тим, що мали змогу працювати з відомою, творчою, обдарованою особистістю. Люди, яких згадуєш з вдячністю і теплом, не часто зустрічаються в житті. І це не є перебільшенням. Немає нічого важливішого в житті, ніж тепло людей, ціннішого, ніж високодуховні люди, справжні, вірні друзі. Такою є Марія Григорівна. Бажаю їй довголіття, творчої наснаги і всього найкращого.

Борис Михайлович Лужевський,
*доцент кафедри іноземних мов
Київського технологічного інституту
легкої промисловості,
доцент Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

На міжнародній науково-практичній конференції з іноземних мов з доповіддю англійською мовою успішно виступив випускник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Денис Григорович Усов. Нині Денис Григорович є науковим співробітником Національної академії наук України.

Без сумніву, науково-практичне співробітництво між вищими навчальними закладами відіграє вирішальну роль у підготовці та вихованні талановитої молоді, висококваліфікованих спеціалістів для незалежної демократичної України.

За радянських часів у вихованні та підготовці талановитої молоді провідну роль відігравала Науково-методична комісія (НМК) при Мінвузі України, яку протягом 18 років успішно очолювала завідувач кафедри іноземних мов Київського технологічного інституту легкої промисловості (нині Київський національний університет технологій та дизайну), професор Марія Григорівна Горкун. Слід зазначити, що діяльність Науково-методичної комісії з іноземних мов була багатогранною. НМК існувала понад 30 років, двадцять з них її очолювала М. Г. Горкун. За цей період було проведено плідну науково-методичну роботу у вищих навчальних закладах всієї України. Було створено навчальні програми з вивчення іноземних мов, численні науково-методичні посібники, підручники. На належному рівні здійснювалося

науково-методичне співробітництво між педагогічними колективами вузів України.

Особлива увага приділялась підготовці та проведенню науково-методичних конференцій викладачів іноземних мов, а також науково-практичних олімпіад та конференцій студентів на місцевому, регіональному, республіканському рівнях. Великою популярністю в Україні користувалися республіканські науково-практичні студентські конференції.

Під керівництвом Науково-методичної комісії з іноземних мов Мінвузу УРСР, яку очолювала професор М. Г. Горкун, систематично відбувалися засідання, науково-методичні наради, наукові семінари з проблем організації навчального процесу у ВНЗ України, вивчався передовий вітчизняний та зарубіжний досвід, що дало змогу створити потужну науково-методичну базу для подальшого забезпечення навчання іноземним мовам на належному науковому рівні.

За час існування НМК при Мінвузі України в Київському технологічному інституті легкої промисловості щорічно проводилися республіканські наукові конференції іноземними мовами, в яких брали участь з доповідями іноземними мовами студенти та аспіранти з усіх вищих навчальних закладів України. Рівень знань студентів був дуже високий. Багато доповідачів отримували почесні грамоти. Учасники конференцій, доповідачі успішно демонстрували вільне володіння іноземними мовами.

Вони виступали перед численною аудиторією, активно відповідали на запитання слухачів. Це було об'єктивним, прозорим тестуванням. Вони були спокійними, наочно демонстрували: «Знання – це сила». Вони достойно представляли навчальні заклади Одеси, Львова, Сімферополя чи Києва.

Завдяки ефективній діяльності НМК з іноземних мов при Мінвузі УРСР під керівництвом професора М. Г. Горкун було створено науково-методичну основу для успішного застосування іноземних мов у науковій роботі студентів: використання джерел іноземними мовами в доповідях, уміння доповісти іноземними мовами про результати своїх досліджень.

На жаль, ця робота наразі не проводиться на такому високому рівні. І все ж є спроба відродити цю плідну роботу на базі Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Адже талановиті студенти – це наша окраса, наше майбутнє, майбутнє науки, наше наукове зростання. Адже там, де знання – там і розквіт, і економічний прогрес, і розвинена промисловість,

і спорт, і добробут народу, і економічна сила країни. Молодь у нашій державі здібна, талановита. Адже це випускники шкіл, державних національних університетів тощо.

Девіз талановитої молоді – «Знання – це сила». Навчаючись у школі, а потім – у вищому навчальному закладі, вони успішно підкорюють вершини науки, здобувають знання, виборюють право бути гідними громадянами незалежної демократичної України.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Про професора

1. Кафедра іноземних мов: [Про М. Г. Горкун, яка в 1962–1990 рр. очолювала кафедру іноземних мов Київського технологічного інституту легкої промисловості] // Інженерно-економічний факультет / Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – К., 2005. – С. 19.

2. Горкун Віктор Іванович: [Про М. Г. Горкун – випускницю романо-германського факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Коротка біографічна довідка.] // Київський національний університет ім. Тараса Шевченка: Шляхами успіху 2006. – К., 2006. – С. 183.

2. Хронологічний показник праць Марії Григорівни Горкун

1956

3. **Пер.:** Переводы иностранных научно-технических статей по технике и технологии трикотажного производства / Пер.: *М. Г. Горкун, В. И. Фокин*; Укр. республ. правл. науч.-техн. о-ва легкой промышленности. – К., [Б. в] 1956. – 43 с.

1958

4. Инверсия сказуемого относительно подлежащего с предшествующим обстоятельством в повествовательном предложении в современном английском языке // Труды киев. технол. ин-та легкой пром-

сти / Мин-во высш. образования УССР. – Вып. X. – К.: Гос. изд-во техн. л-ры УССР, 1958. – С. 276–284.

5. *Инверсія присудка відносно підмета в сучасній англійській мові та питання перекладу її на українську мову // Наукові записки. – Т. 63. – Вип. 14 / Дніпропетр. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією. – Д., 1958. – С. 183 – 223.

1960

6. Инверсия сказуемого относительно подлежащего в повествовательном предложении современного английского языка (в сопоставлении с украинской инверсией): Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Мин-во высш. и среднего спец. образования УССР. Львов. гос. ун-т им. И. Франко. – К., 1960. – 24 с.

1962

7. К вопросу о значении инверсии в современном английском языке // Вопросы теории и методики преподавания английского и немецкого языков: Сб. науч. тр. – Вып. 19. / Мин-во высш. и среднего спец. образования УССР. Киев. инженерно-строительный ин-т. – К., 1962. – С. 105–117.

1966

8. Завдання № 3 по роботі над суспільно-політичною літературою з англійської мови (з елементами програмованого навчання) / М-во вищ. і середньої спец. освіти УРСР. Київ. технол. ін-т легкої пром-сті. – К., 1966. – 11 с.

9. Методичні завдання по програмованій техніці читання і перекладу англійських текстів з технології швейного виробництва: для студентів – заочників 4 курсу / М-во вищ. та середньої спец. освіти УРСР. Київ. технол. ін-т легкої пром-сті. Каф. іноземних мов. – К., 1966. – 22 с.

10. Одновременно с изучением специальности [активное опанування інозем. мовою] // Вестн. высш. шк. – 1966. – № 12. – С. 46–49.

11. Сравнительный анализ возможностей выборочной, конструированной и выборочно-конструированной методик ввода ответов при программированном обучении (на материале английского языка): Материалы на Всесоюз. конф. по программированному обучению

г. Москва, май-июнь 1966 г. / Мин-во высш. и среднего спец. образования УССР. Киев. технол. ин-т лёгкой пром-сти. – К., 1966. – 20 с.

1967

12. Методические указания по разговорным темам для студентов 1–2 курсов / Мин-во высш. и среднего спец. образования. Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. – К., 1967. – 28 с.

13. Практична цілеспрямованість курсу іноземних мов у немовних вузах // Третя наук.-метод. конф. викладачів іноземних мов вузів м. Львова: Тези доп., м. Львів, 24–26 січ. 1967 р. / М-во вищ. та середньої спец. освіти УРСР. Львів. держ. ун-т ім. І. Франка; Наук.-метод. об'єднання викладачів іноземних мов вузів м. Львова. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 1967. – С. 74–75.

14. Програмовані вправи для студентів 1 курсу / М-во вищ. та середньої спеціальної освіти УРСР; Київ. технол. ін-т легкої пром-сті. Каф. іноземних мов. – К., 1967. – 196 с.

1968

15. Вернемся к вопросу об учебниках // Вестн. высш. шк. – 1968. – № 8. – С. 48–50.

16. Деякі питання викладання іноземних мов у технічних вузах // Матеріали республік. наук. конф. з питань романо-германської філології і методики викладання іноземних мов / М-во вищ. і середньої спец. освіти УРСР. Учбово-метод. каб. проблем вищ. шк.; М-во освіти УРСР. Київ. держ. пед. ін-т іноземних мов; Наук.-метод. об'єднання викладачів іноземних мов вузів м. Києва. – К., 1968. – С. 44–45.

1969

17. Из опыта факультативных занятий // Вестн. высш. шк. – 1969. – № 12. – С. 35–38.

18. Про технічні засоби навчання в США // Рад. шк. – 1969. – № 6. – С. 100–103.

19. Словарь-минимум общеупотребительной лексики по английскому языку для студентов 1-го курса / Мин-во высш. и среднего спец. образования УССР. Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. Каф. иностранных языков. – К., 1969. – 18 с.

1970

20. Взаимосвязь курса иностранного языка с подготовкой вуза по основной специальности // Методические записки по вопросам преподавания иностранных языков в вузе. – Вып. VI / Мин-во высш. и среднего спец. образования СССР. Моск. гос. пед. ин-т иностранных языков им. Мориса Тореза. Центр. каб. методики обучения иностранным языкам. – М., 1970. – С. 349–371.

21. *Методические указания к практическим занятиям по английскому языку для студентов 2 курса механического факультета: Ч. 2 / Київ. технол. ін-т легкої пром-сті. – К., 1970. – 52 с.

22. О преемственности в преподавании иностранных языков между школой и вузом // Методические записки по вопросам преподавания иностранных языков в вузе. – Вып. VI / Мин-во высш. и среднего спец. образования СССР. Моск. гос. пед. ин-т иностранных языков им. Мориса Тореза. Центр. каб. методики обучения иностранным языкам. – М., 1970. – С. 5–21.

1971

23. Горкун М. Г., Кононенко М. Г. Статистичні дані з лексики газет «Moscow News» і «Morning Star» // Проблеми вищ. шк. Економіка вищ. освіти. Проблеми навчання іноземних мов: Республ. наук.-метод. довід. – Вып. 8. / М-во вищ. і середньої спец. освіти УРСР. – К.: [Б.в.] – 1971. – С. 97–102.

24. Горкун М. Г., Финк Б. Н. Англо-русский частотный швейный словарь / Мин-во высш. и среднего спец. образования УССР; Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. – К., 1971. – 184 с.

25. Факультативні заняття з іноземних мов на старших курсах (з досвіду кафедр). Київ. технол. ін-т легкої пром-сті // Методика викладання іноземних мов у вищ. шк. / Ред. Ю. О. Жлуктенко; М-во вищ. і середньої спец. освіти УРСР; Наук.-метод. рада з іноземних мов. – К.: Вища шк., 1971. – С. 214–221.

1972

26. Підручник англійської мови. – К.: Вища шк., 1972. – 353 с.

27. Для чего изучают язык // Известия. – 1972. – 2 апр. – С. 3.

1973

28. К вопросу об определении содержания обучения на первом и втором курсах (экономических факультетов) // Всесоюзное

науч.-метод. совещание-семинар заведующих каф. иностранных языков экон. вузов и экон. факультетов ун-тов и техн. ин-тов по проблемам вузовского курса: Тез. докл. – Ч. 1. / Мин-во высш. и среднего спец. образования СССР; Мин-во высш. и среднего спец. образования РСФСР; Научно-метод. совет при Мин-ве высш. и среднего спец. образования СССР; Куйбышев. плановый ин-т. – Куйбышев, 1973. – С. 3–4.

29. Отбор учебной лексики по английскому языку для неязыковых вузов // Методы исследования и отбора языкового материала для программированного обучения языкам: Тезисы докладов к Всерос. конф. по программированному обучению языкам в условиях билингвизма, г. Москва, 26–28 июня 1973 г. / РСФСР Пед. общество; Центр. совет; Секция программированного обучения. – М., 1973. – С. 66–75.

1974

30. Материалы программированного контроля по английскому языку для 1 курса. – Ч. 1: Обучающие программы общеупотребительной английской лексики (1 курс, 1 семестр) / Мин-во высш. и среднего спец. образования УССР. Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. Каф. иностранных языков. – К., 1974. – 53 с.

31. Об отборе лексики абсолютной употребительности для обучения в вузах неязыковых специальностей (на материале английского языка) // Методика преподавания иностранных языков в вузе: Сб. науч. тр. – Вып. 87 / Мин-во высш. и среднего спец. образования СССР. Моск. гос. пед. ин-т иностранных языков им. Мориса Тореза. – М., 1974. – С. 40–62.

32. Русско-Украинский толковый словарь швейного производства = Російсько-український тлумачний словник швейного виробництва / Уклад.: М. Г. Горкун, О. І. Антипова, П. М. Баєв та ін.; Ленінград. ін-т текстильної й легкої пром-сті ім. С. М. Кірова; Київ. технол. ін-т легкої пром-сті. – К.: Вища шк., 1974. – 184 с.

1975

33. Горкун М. Г., Высочинский Ю. И. Программированные методические указания по переводу технических текстов по технологии швейного производства. – Ч. I. / Мин-во высш. и среднего спец. образования УССР. Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. – К., 1975. – 34 с.

34. * Программированные упражнения для парной работы: «Английский лексический минимум по общественно-политической тематике (для неязыковых вузов)». Учебные задания и материалы программированного контроля по английскому языку для 1 курса. – К., 1975. – с.

35. Разнообразить формы преподавания // Вестн. высш. шк. – 1975. – № 6. – С. 39–40.

36. Учебные задания и материалы программированного контроля по английскому языку для 1 курса. – Ч. 3 (окончание) / *М. Г. Горкун, Л. С. Соловей, Н. М. Корсун*; Киев. технол. ин-т легкой пром-ти. – К., 1975. – 44 с.

1976

37. Карточки безмашинного контроля знаний студентов (лексика I курса). – Кн. II. / Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. – К., 1976. – 44 с.

38. Методические указания к практическим занятиям: Обучающие программы по домашнему чтению. – Кн. 1. / Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. – К., 1976. – 18 с.

39. Повышение эффективности упражнений для устных высказываний // Метод. основы обучения чтению науч.-техн. л-ры на иностранных языках. / Киев. высш. авиационное инженерное училище. – К., 1976. – С. 19–32.

40. Упражнения для развития навыков устной речи при работе в парах // Организация самостоятельной работы на учебном занятии по иностранному языку: Сб. науч. тр. / Мин-во высш. и среднего спец. образования СССР. Моск. гос. пед. ин-т иностранных языков им. Мориса Тореза. – М., 1976. – С. 123–124.

1978

41. Средство получения информации по специальности // Вестн. высш. шк. – 1978. – № 3. – С. 34–36.

1979

42. Учебник английского языка: Для неяз. спец. вузов. – К.: Вища шк., 1979. – 288 с.: ил.

43. *Горкун М. Г., Ильенко Л. П.* Методические указания к практическим занятиям по английскому языку для студентов 2-го курса

механического факультета. – Ч. 2 / Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. – К., 1979. – 51 с.

1980

44. *Горкун М. Г., Алексеенко В. Д.* Вопросы организации и интенсификации обучения иностранным языкам в неязыковых вузах // Взаимосвязанное обучение видам речевой деятельности: Науч. тр. – Вып. 154. / Мин-во высш. и среднего спец. образования СССР. Моск. гос. пед. ин-т иностранных языков им. Мориса Тореза. – М., 1980. – С. 83–89.

45. Методические указания к проведению контрольных работ по английскому языку для студентов I курса всех специальностей / *М. Г. Горкун, Л. С. Соловей, В. Д. Алексеенко*; Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. – К., 1980. – 53 с.

46. *Методичні вказівки до виконання контрольних завдань з англійської мови / *М. Г. Горкун, Т. М. Гуреева, І. Б. Жиглінська* // М-во вищ. і середньої спеціальної освіти УРСР. Київ. технол. ін-т легкої пром-сті. – К., 1980. – 44 с.

1981

47. *Горкун М. Г., Шнак Н. А.* Методические указания по обучению интонации чтения научной литературы для студентов 2-го курса специальностей легкой промышленности (интонации как средство смыслового членения предложения) с применение ТСО / Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. – К., 1981. – 32 с.

48. Диафильм как средство повышения эффективности обучения иноязычной речевой деятельности в неязыковом вузе // Проблемы высш. шк. – 1981. – Вып. 44. – С. 39–42.

49. К вопросу экспериментального исследования повышения эффективности практического занятия // Технические средства обучения и иностранные языки: Тез. док. и сообщений II межвуз. науч.-практ. конф., г. Киев 26–27 мая 1981 г. / Киев. высш. танковое инженерное училище им. И.И. Якубовского – К., 1981. – С. 11–12.

50. Методические рекомендации по использованию учебных диафильмов на английском языке серии «Образование» (для неязыковых вузов) / *М. Г. Горкун, Л. Г. Мигляченко, И. В. Корунец* и др.; Мин-во высш. и среднего спец. образования УССР. Учебно-метод. каб. по высш. образованию. – К., 1981. – 72 с. – (Сер.: Учебно-метод. материалов).

51. Роль технических средств в обучении и ее отражение в учебнике иностранного языка // Технические средства обучения и иностранные языки: Тез. докл. и сообщений II межвуз. науч.-практ. конф., г. Киев 26–27 мая 1981 г. / Киев. высш. танковое инженерное училище им. И. И. Якубовского – К., 1981. – С. 4–5.

1982

52. В основе – структурная схема // Вестн. высш. шк. – 1982. – № 11. – С. 26–28.

1983

53. Методические рекомендации по использованию учебных диафильмов «Великобритания» и «США» из серии «Страны изучаемого мира» (для неязыковых вузов) / Мин-во высш. и среднего спец. образования УССР. Учебно-метод. каб. по высш. образованию. – К., 1983. – 33 с. – (Сер.: учебно-метод. материалов).

54. Методические указания по работе с лексикой (денотатные карты общеязыковой лексики): для студ. технол. спец. / *М. Г. Горкун, О. С. Омельчук, Л. Г. Мигляченко*; Мин-во высш. и среднего спец. образования. Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. – К., 1983. – 35 с.

1985

55. Методические рекомендации по использованию учебного диафильма «Соединённые Штаты Америки» на английском языке из серии «Страны изучаемого языка»: для неяз. вузов / Мин-во высш. и среднего спец. образования УССР. Учебно-метод. каб. по высш. образованию. – К., 1985. – 16 с.

56. Методические рекомендации по использованию учебного диафильма «Великобритания» на английском языке из серии «Страны изучаемого языка»: для неяз. вузов / Мин-во высш. и среднего спец. образования УССР. Учебно-метод. каб. по высш. образованию. – К., 1985. – 19 с.

1986

57. Учебник английского языка: Для студ. ин-тов легкой пром-сти, бытового обслуживания и торг.-экон. ин-тов / Рец.: *Т. В. Стрижак*,

Н. Н. Максимчук. – К.: Голов. изд-во издат. объединения «Вища шк.», 1986. – 238 с.: ил.

58. Методические указания по взаимосвязанному обучению видам речевой деятельности для студентов всех специальностей / Мин-во высш. образования УССР. Киев. технол. ин-т легкой пром-сти. – К., 1986. – 47 с.

1990

59. Методичні вказівки до вивчення мікротеми «Іноземні студенти в Україні» / М-во вищ. і середньої спец. освіти УРСР. Київ. технол. ін-т легкої пром-сті. – К., 1990. – 75 с.

60. Методичні вказівки до виконання контрольних завдань з англійської мови: для студ. I-II курсів заоч. форми навчання / *М. Г. Горкун, Т. М. Гурєєва, І. Б. Жиглінська*; М-во вищ. і середньої спец. освіти УРСР. Київ. технол. ін-т легкої пром-сті. – К., 1990. – 44 с.

1991

61. Учебник английского языка: Для студ. неяз. спец. вузов / Ред.: *Л. А. Нагорная, В. П. Ховхун*; Рец. *Н. М. Петренко.* – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Вища шк., 1991. – 358 с.: ил.

1993

62. Іноземній мові в Україні – світовий стандарт. Цивілізація... в кінці тунелю // Освіта. – 1993. – 10 лист. – С. 8–9.

63. Лідер? Один на один з колективом // Освіта. – 1993. – 6 серп. – С. 8–9.

1995

64. Інтеграція видів мовленнєвої діяльності в навчанні іноземним мовам // Сучасний стан та проблеми викладання іноземної мови як другої: Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 1995 р. / Упоряд.: *Л. А. Батурська, Г. П. Бочко, О. І. Ігнатова, О. В. Куровська, Л. О. Пашунова, Н. В. Соломащенко, Л. В. Федоряченко*; НаУКМА. Каф. іноземних мов; Каф. англ. мови. – К.: Вид. дім «KM Academia», 1995. – С. 16–18.

65. Мовленнєво-діяльнісний підхід у навчанні іноземної мови // Україна: людина, суспільство, природа: Тези доп. міжнар. наук.-практ.

конф., м. Київ, 17–18 січ. 1995 р. / НаУКМА; Відп. за вип. *В. І. Полтавець*. – К., 1995. – С. 17–18.

66. Effectiveness in Teaching English as a Foreign Language // English Language Teaching (ELT) in Ukraine: Past – Imperfect, Present – Indefinite, Future: Progr. of the International Linguistic and Methodological Conference. International Association of Teachers of English as a Foreign Language – Ukraine Second Conference, L'viv, 28–30 April 1995 / Ministry of Education of Ukraine. Ivan Franko State University in L'viv. International Renaissance Foundation. The British Council. – L'viv, 1995. – P. 69–70.

67. *Restoring English: Навч. посіб. для студ. – К., 1995.

1996

68. Денотатний план – засіб навчання екстенсивного читання як виду мовленнєвої діяльності (ВМД) // Україна: людина, суспільство, природа: Тези доп. щоріч. наук. конф., м. Київ, 25–26 січ. 1996 р. / Відп. за вип.: *Ю. Л. Зуб*, *В. К. Маньківський*; НаУКМА. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 1996. – С. 13–14.

1998

69. Системність як основний принцип оптимізації відбору лексики для навчання // Україна: людина, суспільство, природа: Тези доп. IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 22–23 січ. 1998 р. / Відп. за вип. *Ю. Л. Зуб*; Упоряд. *Л. І. Кострова*; НаУКМА. – К., 1998. – С. 97–98.

1999

70. Авторський курс англійської мови: General English / [НаУКМА]. – К., 1999. – 32 с.

71. Організація лексики – один з прийомів навчання англійської мови як іноземної // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Т. 9: У 2-х ч. – Ч. I: Спец. вип. / Редкол.: *В. С. Брюховецький*, *В. С. Горський*, *В. П. Моренець та ін.*; Упоряд.: *М. Т. Брик*, *Н. Г. Антонюк*; НаУКМА. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 1999. – С. 36–37.

2000

72. Проблема змісту навчання англійської мови як іноземної (EFL) // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська

академія». – Т. 18: Спец. вип.: У 2-х ч. – Ч. 1 / Редкол.: *В. С. Брюховецький, С. С. Іванюк, В. М. Зубко та ін.*; Упоряд.: *М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк*; НаУКМА. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2000. – С. 45–47.

73. *Inversion in Declarative Sentences in the English Language* // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Т. 18: Філол. науки / Редкол. «Наук. зап.»: *В. С. Брюховецький, М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк та ін.*; Редкол. темат. вип.: *В. П. Моренець, В. П. Агеева, В. С. Брюховецький та ін.*; Упоряд.: *В. К. Житник, Ю. І. Миронова*; НаУКМА. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2000. – С. 83–85.

2001

74. Роль тексту і методи навчання англійській мові // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Т. 19: Спец. вип.: У 2-х ч. – Ч. 1. / Редкол.: *В. С. Брюховецький, М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк та ін.*; Упоряд.: *М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк*; НаУКМА. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. – С. 47–49.

2002

75. Місце мотивації в мовленнєво-діяльнісному підході навчання англійської мови як іноземної // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Т. 20: Спец. вип.: У 2-х ч. – Ч. 1 / Загал. редкол.: *В. С. Брюховецький, М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк та ін.*; Упоряд.: *М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк, І. Д. Колпакова*; НаУКМА. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002. – С. 44–46.

76. *Inversion in Declarative Sentences in the English Language* // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Т. 20: Спец. вип.: У 2-х ч. – Ч. 1 / Загал. редкол.: *В. С. Брюховецький, М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк та ін.*; Упоряд.: *М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк, І. Д. Колпакова*; НаУКМА. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002. – С. 47–48.

2003

77. Чому ми не поліглоти? // День. – 2003. – 8 серп. – С. 21.

78. Роль мови і мовної практики в навчанні іноземних мов: в історичному аспекті // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Т. 22. – Ч. 1: Гуманітарні науки / Редкол. «Наук. зап.»: *В. С. Брюховецький, М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк*

та ін.; Редкол. темат. вип.: *В. П. Моренець, В. П. Агеєва, В. С. Брюховецький та ін.*; Упоряд.: *В. К. Житник, Ю. І. Миронова*; НАУКМА. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2000. – С. 83–85.

2004

79. Мовленнєва діяльність як об'єкт навчання іноземної мови // Наукові записки. Національний університет «Кієво-Могилянська академія». – Т. 34: Філол. науки / Редкол.: *В. С. Брюховецький, М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк та ін.*; Редкол. темат. вип.: *В. П. Моренець, В. П. Агеєва, В. С. Брюховецький та ін.*; Упоряд.: *Л. Т. Масенко, О. В. Куровська*; НАУКМА. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – С. 68–70.

* * *

80. Методична розробка до курсу англійської мови (GENERAL ENGLISH I) на 2004–2005 навчальний рік / *М. Г. Горкун, І. В. Сем'янків, Т. Г. Буреніна, І. Д. Піроженко та ін.*; НАУКМА. Каф. англ. мови. – 46 с. (Ксерокопія).

81. Методична розробка до курсу англійської мови (GENERAL ENGLISH I) на 2005–2006 навчальний рік / *М. Г. Горкун, І. В. Сем'янків, Т. Г. Буреніна, І. Д. Піроженко та ін.*; НАУКМА. Каф. англ. мови. – 46 с. (Ксерокопія).

82. Методична розробка до курсу англійської мови (GENERAL ENGLISH I) на 2006–2007 навчальний рік / *М. Г. Горкун, І. В. Сем'янків, Т. Г. Буреніна, І. Д. Піроженко та ін.*; НАУКМА. Каф. англ. мови. – 49 с. (Ксерокопія).

ДОДАТОК

Наукові діафільми англійською мовою для немовних вузів

83. «History of our Institute»: Учебный диафильм на английском языке для неязыковых вузов / Укркинохроника; Госкино УССР. – 1980. – (Сер.: «Образование»).

84. «Our Institute»: Учебный диафильм на английском языке для неязыковых вузов / Укркинохроника; Госкино УССР. – 1980. – (Сер.: «Образование»).

85. «Soviet Students»: Учебный диафильм на английском языке для неязыковых вузов / Укркинохроника; Госкино УССР. – 1980. – (Сер.: «Образование»).

86. «Students' Leisure Time»: Учебный диафильм на английском языке для неязыковых вузов / Укркинохроника; Госкино УССР. – 1980. – (Сер.: «Образование»).

87. «Education guaranted by the Constitution» / Укркинохроника; Госкино УССР. – 1980. – (Сер.: «Образование»).

88. «Great Britania»: Учебный цветной диафильм на английском языке / Укркинохроника; Госкино УССР. – 1982. – (Сер.: «Страны изучаемого языка»)

89. «The United States of America. Geography and State (general information)»: Учебный цветной диафильм на английском языке / Укркинохроника; Госкино УССР. – 1982. – (Сер.: «Страны изучаемого языка»).

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Агеева В. П. **73, 78, 79**
Алексеевко В. Д. **44, 45**
Антипова О. І. **32**
Антонюк Н. Г. **71–76, 78, 79**
- Баєв П. М. **32**
Батурська Л. А. **64**
Бочко Г. П. **64**
Брик М. Т. **71–76, 78, 79**
Брюховецький В. С. **71–76, 78, 79**
Буреніна Т. Г. **80–82**
- Височинський Ю.І. **33**
- Горський В. С. **71**
Гуреева Т. М. **46, 60**
- Жиглінська І. Б. **46, 60**
Житник В. К. **73, 78**
Жлуктенко Ю. О. **25**
- Зуб Ю. Л. **68, 69**
Зубко В. М. **72**
- Ильенко Л. П. **43**
- Іванюк С. С. **72**
Ігнатова О. І. **64**
- Колпакова І. Д. **75, 76**
Кононенко М. Г. **23**
Корсун Н. М. **36**
- Корунець І. В. **50**
Кострова Л. І. **69**
Куровська О. В. **64, 79**
- Максимчук Н. Н. **57**
Масенко Л. Т. **79**
Маньківський В. К. **68**
Мигляченко Л. Г. **50, 54**
Миронова Ю. І. **73, 78**
Моренець В. П. **71, 73, 78, 79**
- Нагорная Л. А. **61**
- Омельчук О. С. **54**
- Пашунова Л. О. **64**
Петренко Н. М. **61**
Піроженко І. Д. **80–82**
Полтавець В. І. **65**
- Сем'янків І. В. **80–82**
Соловей Л. С. **36, 45**
Соломашенко Н. В. **64**
Стрижак Т. В. **57**
- Федоряченко Л. В. **64**
Финк Б. Н. **24**
Фокин В. И. **3**
- Ховхун В. П. **61**
- Шпак Н. А. **47**

Наукове видання

МАРІЯ ГРИГОРІВНА
ГОРКУН

Біобібліографічний нарис

Серія «Вчені НаУКМА»

Редактор *С. В. Лико*
Художнє оформлення *Д. Л. Виговського*
Технічний редактор *Т. М. Новікова*
Верстка *Н. В. Єрмак*
Коректор *С. П. Галата*

Підписано до друку 29.12.2006. Формат 60×84¹/₁₆.
Гарнітура Petersburg. Папір офсетний № 1. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 5,58. Обл.-вид. арк. 6.
Наклад 300 прим. Зам. 6-218.

Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
Свідоцтво про реєстрацію № 1801 від 24.05.2004 р.

Адреса видавництва та друкарні:
04070, м. Київ, Контрактова площа, 4.
Тел./факс: 425-60-92, 425-77-84, 425-35-66.
E-mail: phouse@ukma.kiev.ua
www.publish-ukma.kiev.ua/ua

Марія Григорівна Горкун

Г694 Біобібліогр. нарис / Укладачі: М. Г. Горкун, Н. О. Манойло, Авт. вступ. ст.: О. П. Авраменко, Б. М. Лужевський, В.В. Морозова, О. С. Омельчук, Л. С. Соловей, Н. С. Шкура. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 96 с. – (Сер.: «Вчені НаУКМА»).

Видання репрезентує творчий шлях та праці відомого українського науковця і педагога, фахівця у галузі методики викладання англійської мови, професора кафедри англійської мови Національного університету «Києво-Могилянська академія» Марії Григорівни Горкун.

Для науковців та всіх зацікавлених методикою та історією викладання англійської мови в Україні.